

Stefan (István) Majer: Pravonarodne' uicbroslan'
čili Paedagogja Popularna.

Berlin 1876

(do slov. preložil Andrej Čaban)

REVIZIA

Revízia
1969

kn. 92

Signatúra

Čís. prílohu

99.238

Čís. Inv. dar.

5.292/60

Slovenská pedagogická fakulta

Bratislava

I.

PREDMLUVA.

Jeho najosvicenejšá milost, kněža a.-biskup ostrihomski, a primaš krajni uhorskej, pán pán Józef Kopácsy mna do pripravitelni ostrihomskej, r. 1842. od seba založenej, za profesora vichovatelstva menovati ráčiu. Poňeváč rukovná knižka chibala, žákou mojích s písaním, s ňemalú ujmu času a sil obťažovat, som prinuteni bou. Pomoc teda v tejto veci bola žádostivá. — Poňeváč ale vichovatelstva lepšó usporadáni v všeobecnú horlivú žádost sa stalo, s dvojnásobnú horlivosťou som hľad'eu túto knižku vihotovit, ktorú hle! na oltár predrahej vlasti klad'em.

Verějne viznávam, že to puvodná moja práca ňeni, chcejice totišto, něčo lepšého vihotovit — je ono,

len ovoca mojého čítaňa, rozjimaňa a skusenosti mojej. — Najvibornejšé knihi o vichovatelstvi jednajice, od Milde, Szilasy, Demeter, Hergenröther, Niemayer, Lesnyánszky, Beke, Chimani, Kunoss, Hartung, Graser, Harnisch, Hufeland, Kis, Edvi Illés, a inih vidane, jako tež i litterarné spisi, jako: *Tudományos Gyűjtemény a Religio és Nevelés*, pred tim od p. Frantu Szaniszló, v.-varadského kanonika, včil ale od r. 1843. od p. Karola Somogyiho, cirkevného ostrihomského kňaza vidavani, potom ale i vichovoslovské rukopisi peštanskej universiti, trnavského semenišťa, a budinskej i vesprinskej pripravitelien, pre tu príčinu som pilne prehledou, a čo v nih užitočného a sucého som našou, — i inih vichovatelou a lekárrou dobre radi, jako tež i vlastnó presvečeni, a skusenost nasledujice a usporadajice — to som spísau; a tak hle! povstalo vichovoslovi toto. —

Rád viznávam, že všecko to, čo vichovaňa ludu sa tíka, tuto vimerano ňeni. Lebo, jako som hore už podotkou, len pre pripravitelnu súcu školskú knižku som spisat chceu, a tak teda, krátkim stručnim, a na kolko možno prostonárodnim, čili populárnim som sa stat moseu, lebo ináč cěl bi som bou stratiu. Len rukovna, je teda toto knižka, ktorej obsah školskó višvetlováni, viklad a rozjimáni lahko rozhojnit móže. —

Poňeváč zdravosť tela s jeho vichovávaním usko spojené je, — za potrebné som uznau, tuto tiež i makrobiotiku, čili „nauku o zdraví“ s poučením o ňektorih ňeobičajnih zlih pripadnosťah predložit.

Vichováni ludu, za tíhto časou, na mnoho miestah zli zámer dostalo, preto: že jako ňektori publicistae to vislovili: „že sila národa v množstvi učeníh ľudí zastoji“ vedla toho — ale dost zle, už len jedine s rozširovaním učenosti, chceju šťastlivim urobiť ľudské pokoleňi. Však ale ňepomisla títo: že rozpajedeni rozum najmožnejši zastupca biva ľudskih naruzivosti, ktoré mnohím viborním mužom, ale aj celím národom propast vikopali, a aj — bez toho k roztržitostám náchilnému národu madjarskému skoro bi upad pripravili. O tíhto plaťá slova istého učného ňemca: „že v svojom humanisme k ludu srco, v svojom ale philanthropisme k človectvu pravého ducha ňemaju.“ — Abi teda budúco pokoleňi do raja pokoja a spaseňa, už sa mizet počínajiceho, zase uvedené bolo — lebo abi istého viborného vlastomila slova, tu, tak, jako moje uvedou: „Jestliže túžim, abi národ moj volakedi velki a slávní bou, ešte vácej túžim, abi i tu na veki bou blahoslaveni,“ — vedla radi i inih vichovatelou; mi chceme, abi vichováni naše sa vedlo a spravovalo v duchu kresťanskom, ktorí duch, pres 19. stoleťi nad tolkimi krvavimi valkami zviťaziu, ktorému duchu

Europa ma čo ďakovať za svoju vzd'elanosť, silu a stálosť, a ktorí duch v vichováni ľudského pokoleňa, jakošto najprospešnejši sa až posavad ukázau.

A takto mi podľa zákonitej žiadosti ducha národného, zámer národní, podľa ducha ale časou napred pokračujúcich, primerno obcováni nasledujúce, pri vichovateľoh ľudu ňe Rousseau-vo vichováni, ani ňe Kantovu phylosophiu, ale vzd'elanosť kresťanskú vihľadávat bud'eme, abi vedľa tejto vicvičeni kresťanski vichovateľ, prosto — simpliciter — ačkolvek ale dobre a prospešne vichovávat mohou ubohí ľud náš, tak: abi z nich bohabojných, poslušných, statočných, rozumných, srdečných, usilovných, súcích — a čo najvác je, spokojných občanou vichovávat, ktorím bi on pluh, roľníctvo a remeselníctvo ňijako ňezhnusiu, ale radnej obmilovat, a tak i jednotlivó i všeobecnó, časné i večné štasti napomáhau. —

Vichovancove!

S spisom tímto, cestu a zámer vám pokazujem na duležito pole vichovateľstva ľudského. — všecobecnó dobre len od vichováňa ľudu pochádza. — Kto ňemocnice — špitale — vstavuje, ten pre chudobných a ubohých utočiste pripravuje, — kto prumiselné spoločnosti zstavuje, ten dobremajičnosť mnohých napomáha, ale preca ňe tak znamenite a dúrazne, jako vichovateľ ľudu. — Lebo tento samého človeka zošlechťuje, kdiž

ten len zevnitřní stav jeho zlepšuje. — A tak teda ten, kto druhých vichováva, je dobrí kresťan, dobrí vlastenec, lebo prospech cirkvi sv., vlasti a celého človečenstva, jako i svoje vlastné štasti napomáha a zakladá.

Keď pomislíme, jako i v rozkvitat sa počínajúcej vlasti našej, milostivi král náš, aj iní velki mužove, a krajni opravdiví otcove, vichováni ludu na srci nosíce, s veľkimi nákladmi pre viacvičení vichovatelou ludu školi zakladaju, knihi vidavaju, tu, jako z jednej strani rádosť a potešeni zaujima srco naše, tak z druhej strani vrucná v nás sa zbudzuje žádost: abi čím vám rozumných a súciv vichovatelou ludu z škól tih obsáhnúť sa mohlo. — Abi ale někto vedla spravdivej žádosti tejto dobrím vichovatelom stat sa mohou, potrebno je: abi v nauki tejto dobre zbehli bou. Lebo, abi někto druhých vichovat mohou, sam dobre vichovani a vzdělani bit mosí. A preto vichovancove! srdečne prosím vás, usilujte že sa, abi ste pojemi — conceptus — a pravidla — regulae — ktoré sa vám tu prekladat budu, naležite pochopili, dobre sa jich naučili, a k jejích upotrebování sa súcivmi učinili. — Vievičenost je koruna každej reguli, všeckých veci. Bez nej, lebo rozumni, ale nesúci, lebo súci, ale nerozumni učitelove buděte. V prvom padě — casus — s nesucostí vašu tím vácej uškodite, čím viučenejši buděte: v druhom ale padě, len jako machini, povinosti vaše zle a odporne odbavovat budě-

te. — Však ale aj pri rozumnosti a suctosti vašej, ešte preca vácej zlého, jako dobrého od vás sa očakávat môže, jestli sa neodreknete včil panujicej hlavatosti, lahko-, visoko-, marnomiselnosti, sobectva — egoismus. — a t. d. Ale není na tom ešte dost, abi ste sa len zlého varovali, ale ešte potrebnó je, abi srco vaše s lásku k d'etom a k uradu vašému zahorelo. A i preto, modlivajte že sa k Bohu, jakošto k pramenu všeh milosti, abi vás osvětiti a posilniti račiu, — modlite sa, kdíž povolání toto vaše nastupit mat, ale i pozatim, keďikolvek do školi sa brat buďete, abi ste tak, jako volaked'i Kristus Ježíš, i vi uprimne k sebe priviját a viučovát ste mohli mládež. „Ně bránte malinkih k mne pristupit, lebo jejih je královstvo nebeskó.“ (Math. 19. k., 14. v.)

A v takónto umislu abi ste prijali a premávali knížku túto, žádam; -a na posledí ešte vám pripomínám radu sina Sirachového (18. k., 19. v.) „Prv, nežlibis druhih viučoval, uč sa sam.“ —

Něch to dá Boh, abi zasáto dobró semeno, do dobrej zemi padlo, a osoh stonásobni donašalo! —

6-o Srpna 1844.

Štefan Majer.

II.

PREDMLUVA.

P. Štefan Majer, pri samom konci predešlého roku mňa požádu: abi Paedagogiu r. 1844-o v reči madjarskej pod náslovom: „*Népneveléstan*“, k potrebe pripraviteľni óstrihomskej od něho vidanú; na slovenski jazik som preložiu. — Ne málo som sa počudovau, ale aj zaradovau nad srdečnú túto žádostu, z ktorej ně len šlechetnost srca, ale aj vrelá stárost o ľud náš slovenski tak krásne sa vijavila a presvečila. — Vďačne teda na seba som prijau túto dost. ľaškú, a pre mnohé pričini ňesnadnú, najme včil, kdiž z ohledu pravopisa nové rozepri a roztržitosti, mezi — krem toho dost roztrhani — národ slovenski sa vrutili, tak: že už ani něvěme, jako bi sme najlepše pisat mali, totišto: či v Češini, lebo v Bernolačini, lebo v Šturčini. — Vedla zdáňa mého, všecko je to dobre, keď tak pišeme, abi sme čitateľom našim ľahko zrozumiteľni boli. Prídě ono, a zajiste už prídě skorej jako ně, ten čas, v ktorom z ohledu slovenského pravopisu volako zjednocěni sa stat, a mnohé té čarki, tícki — ktoré posa-

vád len k našému rozbrojeňu a rozdrobeňu slúža, sa umenšit a sjednostajnit mosá. — Však ale do toho času nám ešte mnoho písat a skumat treba, pokud' priďeme k tomu čelu, k ktorému mnohé bars rozličné, ale preca všeco pravé, jisté a bezpečné cesti nás dovedú. — A preto teda i ja som tak písat chceu: abi som zrozumitedelním bou. Či ale sa mi to dosáhnut poščastilo? to ñevém. — Mezeitim tu vedet patri: že mnohíh veci nám ešte ñeobičajníh, čudnó visloveni lahkopochopitelnost ñe málo obťažuje prám to: že posavád ñeobičajné a ñevezdejsé boli. — Ale i to sa nazdávam, že toto sa mi ñebud'e tak za hrěch pokladat, jako to: že som velmi litteračni bou, t. j. že v preloženi tomto som vácej na litteri a slova, jako na jasnost viznamu ohled brau. Proti tomuto tak sa ospravedlňujem: že poñeváč knížka táto, má bit spolu jako rukovná pre tih, ktorí v reči madjarskej ñeprám dobre zbehli, v pripravitelni ostrihomskej všeco len po madjarski sa učit mosá, abi prám tito, na praví viznam už i samíh slov tím lahše príst mohli, pre tu pričinu, na litteračnó preloženi troška vácej som uvazovau. — Lebo veru, v všecom ma vod'ila jedine láska a uprimnost k ludu slovenskému, a s ñu ta vrucná žádost: abi i v prostred národu tohto, iskra vzd'elanosti v svetlost všemožnej krásnej vedomosti, a v teplost vsej vibornej a spanilej čnosti a mravnosti sa čím skór rozplamenila.

Preložitel.

O b s a h.

Predmluva.....	Str. III
----------------	----------

U v o d.

§. 1. O školách v uhorskej krajne vübec.....	1
§. 2. Pripravitelných ústavou pojem a okres.....	2
§. 3. Pripravitelných škol ucel.....	6
§. 4. Pripravitelných ústavou potrebnost.....	7
§. 5. Pripravitelných ústavou užitočnosť.....	9
§. 6. Námětki.....	10
§. 7. Vichovatelstvo u starodávných.....	13
§. 8. Vichovatelstvo u starodávných krestanou.....	14
§. 9. Vichovatelstvo za novejších časou, menovite v vlasti našej.....	16

PRVÁ STRÁNKA.

O vichováni vübec.

§. 10. Čo to znamená človeka vichovávat?.....	19
§. 11. Človeka vichovávat je potrebné.....	—
§. 12. Vichováňa cël a rozdeleňi. — Vichováňi ludu. Vichovoslovi. Národnó vichovoslovi.....	20
§. 13. Vichováňa zásada a pravidla.....	23
§. 14. Krestánského vichováňa znaki.....	25
§. 15. Vichováňa prostredki vübec.....	28
§. 16. O príklade.....	—
§. 17. O privikáňi.....	30

	Str.
§. 18. Privikáňa pravidla vúbec	31
§. 19. O viučováňi	34
§. 20. Viučováňa pravidla vúbec	36
§. 21. Školski učitel čo vichovatel ludu. Povoláňa jeho cena	43
§. 22. Vichovately ludu obraz	45
§. 23. Vichovatel ludu v rozličňih počahoh	50
§. 24. Vichovatel ludu mimo školi	55

DRUHÁ STRÁNKA.

O vichováňi těla.

§. 25. O vichováňi těla vúbec	58
§. 26. Všecko odstráňit treba, skrz čo bi tělesné moci zoslabnut, lebo skazit sa mohli	60
§. 27. Neskrotené vášne, najme ale pud pohlavni, tělesné moci kazá, a preto sa skrocovat maju	63
§. 28. Proti osipkam děta s zaštepeňim sa má opatrit	65
§. 29. Tělo v svojej celosti sa má zachovat	66
§. 30. O povetri	67
§. 31. O pokrme a nápoji	69
§. 32. O prirodzenom viprazňováňi	75
§. 33. O ruchu	—
§. 34. O přěbitku	77
§. 35. O čistote, skrovnosti a porádku	78
§. 36. O premavavosti, zlaštne o pracovitosti	81
§. 37. O odpočinuťi a rozveseleňi	83
§. 38. Moci tělesné s včičováňim těla sa zdokonáľovat maju	85
§. 39. Očidľáh zevnitřňih	89
§. 40. Vichovatel v tělesňih bědáh pomáha	91
§. 41. O slepíh	92
§. 42. O hluchohněmíh	94
§. 43. O hluchíh	99
§. 44. O chromíh a zohaveníh	100
§. 45. O rozlične chorlavíh	101

	Str.
§. 46. O zmaznaveníh.....	101
§. 47. O krátko - zrakih.....	102
§. 48. O ňedbanlivih.....	103
§. 49. O hlupih.....	104
§. 50. O mimovolnom odchadzání moču a semena plodného.....	106
§. 51. Skazené moci tělesné zhojuvat prináleži.....	107
§. 52. Dobré radi, v ňektorih chorobáh običajnih, tak tež i v udalostáh ňeobičajnih. Potom o zdano- a skutečno - mrtvih.....	110
— 1. Besnost.....	—
— 2. Bezspanlivost. — 3. Blázneňi.....	111
— 4. Boleňi hlavi. — 5. Boleňi hrdla. — 6. Boleňi oču. — 7. Boleňi prsou. — 8. Boleňi ušu.....	112
— 9. Boleňi zubou. — 10. Bruča boleňi. — 11. Bru- ča štipáňi.....	113
— 12. Bruča zapečeňi. — 13. Bruchavica.....	114
— 14. Čemer. — 15. Černi plusger. — 16. Červená ruža.....	115
— 17. Chiteňi sa paleného. — 18. Cholera. — 19. Čkáňi. — 20. Dáveňi. — 21. Farbeňi tvári. — 22. Francuská ňemoc.....	116
— 23. Hlisti. — 24. Hostec. — 25. Hrakáňi krvi. — 26. Kláňi.....	119
— 27. Kašel. — 28. Krc. — 29. Krop. — 30. Krva- ceňi nosa. — 31. Jačmen v oku. — 32. Lama- vica.....	120
— 33. Lišaj. — 34. Mesačni kvet. — 35. Mesacová ňemoc. — 36. Mrtvica, šlak. — 37. Nakazli- vost.....	121
— 38. Nátká. — 39. Nechtovica. — 40. — Obese- nec.....	122
— 41. Odležanost. — 42. Opuchlina. — 43. Osinuťi. — 44. Osipina. — 45. Otlak. — 46. Otrove- nost.....	123

§. 52.	47. Ožralost, opilstvo. — 48. Píchnuťi. — 49. Plechavost. — 50. Popalina. — 51. Porezařina. — 52. Porod.....	124
—	53. Prebítí hlavi. — 54. Prehltnuťi. — 55. Puch, smrad z úst	125
—	56. Puknuťi sa koži. — 57. Rezak. — 58. Rezaři sa zubou. — 59. Rozpadanost. — 60. Slabost žil.....	126
—	61. Stlsnuťi. — 62. Strpnuťi. — 63. Syrab. — 64. Suchá nemoc. — 65. Traseři sa srca. — 66. Trháři v hlave. — 67. Ubodnuťi. — 68. Ustipnuťi. — 69. Vitknuťi.....	127
—	70. Vredi, rani. — 71. Vržeři. — 72. Všivavost. — 73. Záduch. — 74. Záha.....	128
—	75. Zamreři, zamdleři. — 76. Zapaleři plúc. — 77. Závrat. — 78. Zdanomrtvost.....	129
—	79. Zdanomrtvost novonarodzencou. — 80. Zimnica, hodonka. — 81. Zlaknuťi. — 82. Zlatá žila.....	131
—	83. Zlatenica. — 84. Zlomeři ruki. — 85. Zmrznutost. — 86. Zráca.....	132
—	87. Mrtvost, smrt.....	133
§. 53.	O domácej lekárne.....	134
§. 54.	Ďeta naučiť treba, jako svoje telo šetřit a zdokonalovat má.....	138

TRETÁ STRÁNKA.

O vichováři duři.

§. 55.	O duševnom vichováři vůbec.....	140
§. 56.	O ume	142
§. 57.	O pochope, čili smislu.....	144
§. 58.	O rozsudku.....	152
§. 59.	O rozume.....	154
§. 60.	O pamati.....	156
§. 61.	O básnictvi.....	159

	Str.
§. 62. Umové slabosti a neduchi sa hojit maju.....	161
§. 63. Vichovanca naučit treba, jako on na umové svoje moci pozorovat, a jih vzdělavat má.....	—
§. 64. O sreci, t. j. citlivosti.....	162
§. 65. O citoh nižších	167
§. 66. O citu poctivosti	—
§. 67. O citu blaženosti, aneb uspokojnosti.....	168
§. 68. O citu veselosti.....	169
§. 69. O citu spravedlivosti	170
§. 70. O citu spanilosti, lebo krási	171
§. 71. O citu mravnosti	172
§. 72. O citu stidlivosti	173
§. 73. O citu sudělnosti	174
§. 74. O citu vďačnosti	175
§. 75. O citu uctivosti.....	176
§. 76. O citu skromnosti	177
§. 77. O citu láskavosti	180
§. 78. O citu vlastenstva.....	181
§. 79. O citu nábožnosti.....	184
§. 80. Chibi a slabosti tejto citlovej moci vichovatel uzdravovat má.....	186
§. 81. Vichovavec vešet má, jako na svoje srco pozorovat a ho zošlechetnovat má.....	187
§. 82. O vóle	188
§. 83. Vichovatel všecko odstranit musí, čo bi děta k zlému pohnut, a lebo náklonost k zlému v ňom zbudit mohlo.....	190
§. 84. Neni dost len zachovat děti od všeho sa zňemraveňa, ale aj s vivinutím slobodnej vóle jih k milováňu a čineňu všeho dobrého privesti treba	193
§. 85. Slobodnej vóle zló upotrebováňi, a iné mravné pokleski a zlosti tež sa napravit maju	197
§. 86. Vichovanca naučit treba, jako aj mimo školi slobodnú svoju vólu zachovat a zdokonalovat má	200
§. 87. Rozlučka	201

Ú v o d.

§. 1.

O školách v uhorskej krajne vübec.

Školi v drahej vlasti našej su trojaké, totižto: viššé, stredné a nižšé.

K višším školám patri: 1.) Všeučilište, čili Universitas Peštanská, kde sa Bohoslovi, Práva, Libomudrctvo, Lekárstvo, a inšó Umeňi prednáša. 2.) Tak nazvané Academie a Lycea, ktoré su lebo kráľovské, lebo biskupské, a v ktorih sa Pravnictvo a Libomudrctvo običajne len predkladá. — 3.) Večé, i menšé Gymnasia, a lebo tak nazvané latinské školi, v ktorih mladež vivolivše sebe v stave knazskem, lebo v svetskom vlasti svej užitočnejšá biti, v latinskej reči, a v všeljakih inih vedáh, a naukách vicvičená a pristrajaná býva. *).

*) Školskó usporadáni v uhorskej krajni sa delí ná štiri okršleki, totižto: 1. Košicki, kde su Academie v Ko-

Niššie školi sa ináč aj národnými nazývajú, preto: lebo v nich veda a nauka — scientiae et doctrinae — v národnej, t. j. materínskej reči prednášané bývajú; a sú dvojnásobné, totižto: počatečné, než ináč menšie, a lebo d'edínské, vesnícké nazvané, preto: že v nich počátkove všeckej vedomosti, totižto: čítaní, písaní, počtovaní, sa zakladajú, v ktorých každí učený človek svoj školský beh započína, a vesnícka lebo d'edínska mládež všeckú svoju vedomosť v nich nadobýva; — a lebo večné:

Večné národné školi ináč sa aj vzorné-normalské — než hlavné-capitalné — volajú, preto: že by oni na vzor, t. j. na príklad všeckým menším školám slúžiť mali. Potom ale aj preto tak sa volajú: lebo v nich sa predkladajúcich vied, predmet, — scientiarum obiectum — a spôsob od miesto-držicej radi kral. predpisani je. — Školi tieto majú najmenej dve, ale aj tri, aj štyri triedy, v ktorých mládež zachcejša seba premislom, remeselníctvom, hospodárstvom, obchodníctvom a t. d. žiť, a všeobecnú dobrú napomáhať, a lebo aj zamerávajú i menšie úrady v spoločnosti ča-

šicáh a v Jagri; Lyceum v Róšnave: Gymnasiou veľkých: 14, menších: 1. Národných veľkých škôl: 51. — 2.) Rábski, kde sú Academie: v Rábe a v Peňkostoláh; Lycaeam: v Soboti; Gymnasiou veľkých: 15; menších: 2; národných veľkých škôl: 23. — 3.) Velkováradski, kde Academia je v Velkom-Várade; Lycaea: v Satmáre, v Segedíne, v Temišváre; Gymnasiou veľkých: 11. — Národných veľkých škôl: 16. — 4.) Prešporski, kde Academia je v Prešporku; Lycaea: v Trnave, v Vaco-ve; Gymnasia veľké: 16; menšie: 5; veľkých národných škôl: 32.

Pozn. Predkl.

som svojim zastávat, v potrebných k tomu čelu vedáh pripravovaná a vyučovaná biva.

Povedanó je hore, že této večé národné školi, sa ináč aj v zorné nazívaju, a to preto: že bi na vzor, t. j. na príklad všeckím inším menším školám slúžit mali. — Spósob vichovatelstva obecného — *Ratio educationis publicae* *) — totišto to predpisuje: abi tí, ktorí na učiteľstvo a vichovatelstvo ludu obecného sa oddat chceju, abi v tíhto školáh sa prvej k tomu prichistali a súcimi učinili. — Však ale poneváč skusenost to ukazala: že z vzornih tíhto škól dostatečne vzdělání a súci učitelove nevichadzali, a to síce preto, že bars oni tam aj něčo o spósobe vichovaňa a vinaučovaňa obecného skusitelne — *practice* — pochitili, preca ale, poneváč žádnú známost o pojeme, zásadáh a pravidláh — *conceptus, principia, et regulae* — tohoto viborného umeňa tam rozumovne — *a priori* — ěnádobudli, a tak k tomu ěneschopní a ěnesúci boli: už od dávnih časou zjavila sa tá obecná žádost: abi vedla príkladu inih, najme ale ěnemeckih krajín, aj v drahej vlasti našej založili sa také ústavi, v ktorih bi zlaštne dobrí učitelove a vichovatelove pre lud obecni sa vichovávali a vzdělávali. Obecnjej tejto vrelej žádosti z stránki už sa aj vihorelo. Lebo i Jeho Jasnost Cis. Králouská ě nekolko podobnih ústavou krajanskih ustanovila, aj ě ktorí p. p. biskupi, v biskupstváh svojih tak nazvané *praeparandie* založili a ustanovili.

*) Višou roku 1806, 1826, 1828, pod náslovom: *Ratio educationis publicae, totiusque rei litterariae, per Regnum Hungariae, Provinciasque eidem adnexas.*

§. 2.

Pripravitelných ústavou pojem a okres — conceptus et ambitus seu sphaera. —

Už z samého tohoto názviska lahko sa pochopit môže; čo? a jaké su toto ústavi? — Pripravitelna čili praeparandia, totišto je taká škola, v ktorej vedla jistih pravidel, dobrí a suci budu obecného učitelove a vichovatelove, organisti, rektori, zapisnici, čili notariušove, vichovávani a vzdělávani bivaju.

Vedla tohoto teda pripravitelna v dvojnásobnom ohlede svojih žákou vzděláva a vichováva, totišto vedla hlavi aňeb rozumu, a vedla srca aňeb mravou.

Čo sa vzdělávaňa rozumu dotiče, to v tom záleži: abi budúci-ludu obecného učitelove a vichovatelove, keď aj ňe uplnú a obširnú, však preca aspon dostatečnú a dôkladnú známost nadobili sebe o všetkíh tíh vecáh, ktoré v učitelskom jejih povolání potrebné a užitočné bit môžu. Preto v pripravitelnáh každá veda a nauka od samoprvních počátkou sa viťahuje a vizdvihuje, daremnó rozumkování sa na strane ňeháva, a len na to s všecku usilovnostu sa hledí: abi z mnohíh rozličníh ved a nauk to sa viťáhlo a prednášalo, čo k každoděnim potrebám slúžit môže. — A tak teda v pripravitelnáh sa prednáša: učení veri a mravnosti krest. podla obecného katechismusa, vichovoslovi, makrobiotika, čili nauka o zdraví, methodika, čili navodstvo k viučováňu v čitáňu, počtování at.d., biblická, všeobecná — krajanská,

prirodná — historia, reč madjarská, do-
bropisemnosť, prostonárodnó prirodoslo-
vi, hospodárstvo, zem opis, počátkove
mechaniki, čili strojitelstva, stavitelstva,
s hotovuváňim navrhou — plan —, cirkevné obra-
di, — caeremoniae —, hudba, spev, organu-
váňi, úvod v povinosti notariušké.

Ktoró viučováňi v pripravitelni, abi tim lepše sa
podarilo, rozumovná viučováňi s praktičným a lebo s
skusiteľným vždicki sa spojuje. — S každou totišto pri-
praviteľnou spojená biva aj jistá škola počatečná, v
ktorej mládikove pripraviteľskí praktične cvičeni bývaju
v tom, čo sa jím v pripravitelni ustne prednášalo. —
Učiteľ totišto s pripraviteľni žákou svojích do počateč-
nej školi lebo sam vivádza, lebo s tejto nektore schop-
nejšie d'eti, do svojej školi povoláva. Tu potom nejaki
predmet uloží, ktorí ponajprv sam visvetluje a vikladá,
a maličké d'eti sam sa s toho vipitúva, potom ale to
jistó i žákom svojím v visvetlováňi, vikladáňi a v vi-
pitováňi sa maličkých d'etok z novu opakovať dáva; abi
tak, skrz mnohó toťo opakováňi a ustavičnú skusenli-
vosť, jakošto prirodzeni sa jím stau ten spôsob, podľa
ktorého s d'eti zachadzat maju, a o ktorom pred tim,
sa jím rozumovne v škole vikladalo. — Kďe okolično-
sti dopuštaju, praeparandisti aj v opatrováňi malinkích
d'etok, a v gymnastickih vecáh skusiteľne poučováňi
bývaju; tak tež i v inih budúceho svojho povoláňa
strankáh, jako k. p.: v reči madjarskej, v obradoh a
službáh cirkevnih, v speve, v poznáňi dobrih i škodli-

vih bilin, v zahradníctvi, v čelárstvi, v hedbavníctvi a t. d.

Pritom všom ale ne menša starost sa znáša aj o vzdeláni a ušleshteni jejich mravou. Lebo dobri priklad je najlepši prostredok, ano základ dobrého vichovaňa. Odkud i velmi potrebnó je: abi mládikove títo v bohabojnícich tichícich, šlechetcich a statočnicich učitelou, a vichovatelou ludu vicvičeni a viobrazeni boli, abi tak, rodičove v nich, druhícich jakošto otcou d'etok svojich uzrice, d'eti svoje, jim pod ochranu vdačne zverili; d'eti ale, abi, na učiteloh svojich v všeckom dobri priklad vidíce, jih zamilovali, a jim sa podobnícimi stat, sebe zachceli. A preto praeparandisti pod múdru správu stoja, vedla ktorej oni na službi boské poradne choděvat, slovo boské slišavat, sv. Svátosti častejše prijimat, do školi pilne chodit, a všecke svoje povinosti bedlive plnit zavazani su, tak: že pozornost učitelou vždi na nich obratena, nad nimi stráži, a zaslužena odmena tu v utredováni — classificatio — tu v školnícich pisomnícich svedectvách, jim svedomíte dávana biva. —

§. 3.

Pripravitelnícich škól učel — finis.

Jakokolvek každó umeňi, a každi umelecki ustav ma svoj učel, čili zámer, tak aj ustav naš pripravitelni. — A sice blišši zámer, lebo učel jeho je: abi v nom tí, ktorí na úrad učitelski sa oddat chceju, k nemu, čo najlepše sa prichistali. — Obďalejši ale jeho učel je ten: abi skrz súcicich učitelou, a dobre usporadanó vi-

chováni ľudu obecného, Cirkev sv. verných a pobožných kresťanov, Jeho Jasnosť milostiví Kráľ náš verných podaníh, a draha vlast naša usilovníh a spokojníh občianou, a lebo mešťanou mat mohla.

§. 4.

Pripravitelníh ústavou potrebnost.

Potrebnost ústavou tíhto obšírnejšie preukazovat ani treba není. Lebo ne len, že celá vzdelanejšia Európa nám surovost a hrubost ľudu nášeho na oči mece, ale to aj mnohí ľudumilovnejší vlastencove sami uznávajú, netajíce: že milá vlast naša, jako v iných mnohých vecáh, tak aj v tejto na zadku zostala. — A preto i jeden je po celej krajne hlas o vzdelávaní ľudu obecného, ktorí sa všade, i verejne, i sukromne — publice et privatim, oževa. — Ponevác ale vzdelávaní ľudu obecného bez súcih k tomu učitelou dosáhnut bi sa nemohlo, dobrí a súci učitelove teda neomilne potrební su, a tak teda aj ústavi, v ktoríh títo bi sa k tomu usposobnit a vipravit mohli.

Pravda je ono, že rodičom to prinaleži, abi deti svoje dobre vichovali a vicvičili. Preto i Kristus Pán stavu sv. Manželstva tu milost dodau: abi rodičove túto povinnost svoju náležite plnit mohli. A málo zajiste, tam i škola už zriďi, kde deti od rodičou svojíh už doma celkom zanedbané su. — Ano aj to je neomilná pravda: že čo škola s všemožnu opaternostu často vibuduje, to nedbanlivost, zlé príkladi rodičou prečasto v niwoč obracavaju. — Však ale tuto vedla spravdnosti uznat musíme: že obecni ľud náš k domacému tomuto vichovávanu ani času, ani schopnosti nemá, a preto, že i vichováni detok svojíh, ne tak z zlosti, jako z nemožnosti zaňedbáva, z ktorej zaňedbanosti potom, jako z ne-

jakého korena kleje a na hrozni spôsob virastá v ludu našom tá hlupost, surovost, lenivost, otręštenost, a vsecké té hręchi a vistupki, ktoré s jednotlivih šťastim vseobecnó šťastim vivracujú, ale krajni a národi do zahubi privadzaju. — Ponevác ale i Cirkvi sv. i Štátu vsecko na tom zalezat má: abi s jednotlivih šťastim obecnó šťastim vseckih sa napomáhalo a dosáhlo, abi mila vlast naša kvetla, a v uctivosti pred celim svetom bola, tak teda i Cirkev sv. i Štát na to nastojit má, abi v krajne take ustavi sa usporadali, v ktorih bi dobrí a suci učitelove ludu vichovávat sa mohli, ktorí bi rodičovsku nedbanlivost v vichováňu detok s vseckimi zlými následki napravili, budúcemu vichováňu domacému lepši zámer zavdali, a na takito spôsob, i Cirkvi sv., i Štátu novó jakošto pokoleni získajice, z sveta tohoto už mizet počínajici raj pozemskí, obecnú totišto spokojnost do sre ludskih zase uvedli. —

Ani že sa nech nikto nenazdáva, že vichováňi ludu obecného tak lahká a snadná je vec, že k nemu bars kto, a to bez vseckej pripravki ruki svoje priložit môže. — Lebo jestli že v remeselnickih cecháh len ti za majstrou pripusteni bivaju, ktorí po vacej rokou trvajicom učenstvu, cestováňi, — vandrováňi, — svoju súcost dostatečne presvečuju: či bi ažda len vichováňi ludu za tak chaternó remeslo sa pokladalo, že v ňom ktokolvek bez všeho učenstva a pripravěna hned majstrom bit mohou — ne zajiste! — Lebo, jako žadnó inšó remeslo, tak toto požaduje veliku prozretdelnost, vtipnost a trpezlivost, s ktorú učitel, vedla osobitih jedného každého detata potreb vždi prepasani bit mosí. A tak veru je to drsnatá a hrudatá cesta, ale preca ne nepřebroditeľná. — Lebo su mnohé pravidla, vedla ktorih vichováňi detok sa bezpečne a šťastlive dosáhnut dá, jaké su: dušeslovi — psychologia —, životopis vibornih ľudí, dobré knihi, najme ale Pismo sv. — Však ale, kto o týchto pravidláh nič neočuv, kto o paedagogii nič nejve, jako že ten bude móct žakou svojih vedla pravidel tih zdarne vichovávat a vzdělavat? Ani vichovatel ludu není jako iní remeselnik, k. p. kamenár, (remenár, ktorí tvrdú lebo

makú látku — máteriu — vedľa ľubosti upotrebovať môže, nie ale tak vichovateľ ľudu. — Lebo tento je povinný z jedného každého dieťaťa šľachetného človeka, dobrého meštana, pobožného kresťana vichovať; čo všetko, pri všetkej horlivosti, s dobrým prospechom zaručí len učenie, vzdelanie, súcitie, kresťanský vichovateľ uskutočniť v stave bude. Kde že ale takíto zát — keď nie z ústavou pripraviteľných? — Pod správou nesúceho, a k tomu nepristrojeného vichovateľa, dieťaťo aj vyroste, ale zostane vždy dieťaťom ako ten strom, čo v veľkom stíni je zasadené; lebo zlé vichovanie svoje, na veky v sebe, ako študnicu všetkej svojej biedy a nešťastia nosiť bude.

A tak, z tohoto už dost sa vidieť môže: že pripraviteľné ústavy, zvláštne v vlasti našej sú veľmi a veľmi potrebné.

§. 5.

Pripraviteľných ústavou užitočnosť.

Ústavy pripraviteľné sú nie len veľmi potrebné, ale aj veľmi užitočné, a preto dôležité. A sice, z ohľadu na vichovateľa, vichovancov, a celú krajinu.

1.) Čo sa vichovateľa dotýča, nikto pochybovať nebude, že ten, ktorí sa náležite k tomuto úradu pripravujú, ho aj s veľkou ochotnosťou a ľahkosťou, ano aj s veľkým prospechom plniť budú, ako ten: ktorí bez všetkej prípravy k nemu len tak ľahko pristúpia.

2.) Čo sa vichovancov dotýča; kto že by nebou o tom presvedčený, že títo všemožná vzdelanosť pod správou a voditeľstvom učného a súcitného vichovateľa o mnoho lepšie sa darí? — Učenie vichovateľ totižto, je skorej v stave prezreť a pochopiť duchovné a te-

lesné potrebi svojích žákou, a tak, aj skorej je v stave vedla potrebi každému v viučováni tu z ohledu predmetu, tu spôsobu vichovět, a duvernost si získať.

3.) Ale užitočná je to vec aj z ohledu celej krajni. — Največá totišto částka obivatelstva naštivuje len národné školi, a vzdelanost svoju v nih aj skončava; a to sice ta částka, ktorá potrebnó vichováni doma nena-dobudla pre ňedbanost, lebo aj ňeschopnost rodičou svojích; v svete ale ju nadobudnut vacej nádeje nemá. — Jestli teda, zaleži ňečo Cirkvi sv. a Štátu na tom: abi jej údi nábožní krestani a verní meštani spolu boli, zdáliž i nemá jim vsecko záležat na tom: abi pre zdarnó vichovaváni največej částki svojho obivatelstva súci učitelove a vichovatelove pristrajani bívali? — Ale ešte i to sa pripomenut mosí.

4.) Že vedla spravedlivej žádosti národa, a zákou našich rozširováni reči národnej skrz madjarské pripravitelné ústavi i najchitrejše, i najlachše a najmüdrejše bez odporu a násili sa podarit móže *).

§. 6.

N á m ě t k i.

Jako každá nová vec, bars ona aj dobrá je, preca svojích ňepřatelou máva: tak aj ústavi naše pripravitelné ňepřatelou svojích maju.

A to sice, po 1.) Su, ktorí takto o veci tejto súďa: na čo len vraj tolko a také viučováni mladikou k stavu učitel-skému sa chistajícih? — Lebo tito, kdiž raz do sveta

vistúpa, súcosti svojej primeranó místo, a aj takú zaopat-
ternost žádat budu, kdebi svoju učenosť a schopnosť preu-
kázať mohli: včil ale, kdiž najvác národních škól, najme
ale d'edinských je zle sporadaných, čo že z toho inšó nasledo-
vat bude, jako ňespokojnosť mnohých? —

Odp. Oprave vzdelaných, a v svojom predzevzeti stá-
lih učitelou toto sa obávati ňetreba. Tito zajiste budu v sta-
ve to pochopiti, že čo? a jako? ňekde na d'edine d'etom sa
prednášať, a čo sa od ňich žádat má. A preto oni spokojni
budu v svojom svedomi, keď bars aj z obširnejšej vedomos-
ti svojej, tolko, a to len zdela svojím na počet málo, na
schopnosť ale slabím žákom, čo sa tito naučiť mocti budu.
— Potom ale vedje vždi snadnejše z mnoha málo ňekomu
uđeliti, jako z ničoho volačo.

2.) Iní zas toto namětavaju: tí tak vistrojeni učitelove,
svojej vzdelanosti aj primeranó obcováňi, lepšó zaopatreňi,
a pohodlnejši život žádat budu, čo vsecko d'edine ohsáh-
nut sa ňedá.

Odp. Čo sa obcováňa tika; mudri učitel dobre zná,
čo sa od obecného ludu očekavat môže. Ano mudri učitel
prám aj to vedet bude: jako aj s pospolitim ludom tež pek-
ňe obcovati, a s tim k dobrému ho voditi treba. Však ale
ďalej, ved učitelovo povoláňi ňeni je to, abi on zabauki
hledau; místo jeho najlibeznejšého zabavaňa je škola, a tu
mezi ňevišimi d'eti jeho najmilšá zabauka. — Čo sa ale lep-
šého patreňa a pohodlnejšého živobita dotiče: pravda je o-
no, že položeňi učitelovo na mnohých mistah velmi smutno
je, a že čím sa ňekto svedomitejše k svojim povinostám má,
že tim meňej o každodenó viživeni sa starati môže. Ba ano,
aj to sa zaprět ňedá: že starost o každodeni chľeb, jako
ňejaki červik srco podžěra, a mu vsecku bistrost a silu ode-
běra. Však ale, na proti všemu tomuto, dobre viučeni a
vzdelani vichovatel stoji smeľe a ňepohnutedelne; a bars,
podobné starosti každoděné ňekodi ho aj zarmúťa, ale cel-
kom ho skormutiti su v stave ňeni; a to preto: lebo on Bo-

hu dúfa, a v Ňomi aj največu svojho unúváňa a trápeňa odmenu si zakladá. — Pritom ale zbitočnŕh vidavok sa varuje, je mŕrni, strizliivi, opatrnŕi, dáva pozor na manželku a deti svoje, abi asnad zbitki, skvosti, nadheri ņerobili, ņemarnili, čas darmo ņetravili, ale s poctivu a svečnu prácu každydodeno viživeŇi napomáhalŕi.

3.) Nachadzaju sa ešte mnohŕi, čo sa nad tim zastavaju: že na čo je obecnému ludu tá zevrubnejšá učenost? — ņech je vraj dobrŕi krestan, a poslušnŕi, a keď k tomu ešte aj čitat a pisat vje, že mu to dost je. —

Od p. Tŕihto sa hned' tuto pitame: že čo sa to pod tu zevrubnejšú učenostu virozumŕt ma? — Mi aspon pod tim nič inšó ņerozumŕme jako to: čo každyému človekovi je ņeo-milne potrebnó, abi dobrŕi krestan poslušnŕi a sam v sebe spokojnŕi bou, a k čomu, abi aj národné školi čelili, mi jedine chceme a žádamŕe. Však mi to teŇ dobre vŕme, že vŕra a čnosť je hlavni ten článok, ktorŕi sa naučit každyému po najprv patri. Však ale ani vŕra, ani krest. spravŕdlnost žádné prekážki ņerobi višému sa vivinuťu schopnosti duchovnŕh; ba ano čím vzdŕelanejšŕi je duch, tim čistejšá vŕra a dokonalost býva. Vzdŕelani človek ņe tak lahkŕo, a zredka keďŕi, kdiž človek hlúpi a surovŕi, hned' a skoro vŕdickŕi k všelijakŕim obecnó dobro vivracujŕcim vistupkom, jako k ņevernosti, buntovnictvu, zburnosti a t. d. hotovŕi býva.

4.) Ňektorŕi ešte aj to tvrďá, že večo to vzdŕelani ludu je nebezpečnó.

Od p. Že prevzdŕelanému človeku pluh a motika, ano ani žádna taššá robotá a poddanská podlžnosť a odvislost k chuti pram ņeni, to mi teŇ radi dopuštame. Ale ņeni sa je čo toto bát tam, — jako u nás — kďe ešte len o umenšŕeŇi panujŕicej ņevzdŕelánosti sa pracuje, Ani sa ņenačim lakat tohoto strašidla pri takom vŕchovávani a vzdŕelávani, kďe bohobojnosť za počátok mudrosti, pracovitost ale za hlavni prostredok k spokojnosti sa voli. —

5.) Ešte aj to ņektorŕi namŕtaju: že sa lud len vŕdi vi-

chováva a ustavične vzdeláva, a že pri tom, preca len ešte zlostnejši zostáva.

Odp. Tam, kde sa dobre a naležite vichováva, tam sa zajiste aj prospech nejaki videt dáva. Tam ale, kde sa zle a chibne viučuje, tam zlého ovoca príčina, lebo nesvedomitost, lebo nemudrost býva. — Potom ale, nech že sa nikto nenazdáva, že jednu celu obec, za jeden, lebo za dva roki, celkom preinákšiti je možno. Lebo čím je večá dolina, tim veči býva vršok, a tak čím je večo upadnuči, tim taššo býva pozdvihnuči. — Odkud i dost je, jestli po 20 — 30 rokoh, obecná premena niekde, tak rečeno, až do oču padá.

§. 7.

Vichovatelstvo u starodávních.

Kto v umeňi tomto znamenitejšé pokrohi učinit chce, ten má vedet: kedí a jako sa táto nauka počala? skrz koho je zdokonalená? a jaké premeni podstupila.

A sice, čo sa počaťa tejto nauki tíče, o tom takto smišlat móžeme: poneváč d'eti vichovávat, jakšto prirodzená povinnost je rodičou, tak bezpečne sa tvrdit móže: že nauka táto, už s pokoleňim ľudským hned' svoj počatok mala. — Rodičove totižto, z prirodzenej náklonosti k d'etom, vdačne opatřili všecko, čokolvek k dobrému jejích slúžit mohlo. — A tak teda sa povédad móže: že sama prirodzenost nauku túto v ľudoh zbud'ila, a že ju potom rozum a skusenost len rozvinula a zdokonalila. — Však ale aj opatrnost boská veliki vpliv do vichovaňa ľudského pokoleňa hned' od jeho počátku brala. Lebo v Pisme sv. St. Zak. ne len sa prikazuje, abi d'eti dobre vichované boli, ale k tomu aj súci spôsob sa ukazuje. Tak v kn. Prislova kap. 13: v.

24. sa hovori: „kto šanuje prut, ňenavidi svojého sina, ale za času tresce, kto ho miluje.“ — Zas v kap. 22. v. 15. „Bláznivost je pri vázaná k srcu chlapca, ale prut karnosti vižene ju.“ Zas v kap. 29. v. 17. „Viučuj sina tvého, a občerstvi ťa, a spôsobí rozkoš duši tvej“ a t. d. A hle! toto su zlomki vichováňa u židou, podla ktorih bohabojni rodičove d'eti svoje vichovávali, a podla ktorih aj proroci v školáh svojih pokračovali. Mezi tim u židou boli prorocké školi, v ktorih mládež sa len v bohabojnosti a nábožnosti ostro viučovala. Teprv u rekou vichovatelstvo na jistih základáh vistavovat sa počalo; a čo títo takto započali, to potom Rimane dokonalejše vivinuli. Však ale u všeh tíhto vácej sa dbalo o vzdeláňi len tela, jako o zošlecheteňi duši.

§. 8.

Vichovatelstvo u starodávnih krestanou.

S rozširováňim veri Kristovej, jako v všeckih inih vecáh, tak aj v vichovatelstvu, veliké premeni sa v svete prihodili.

Podla učeňa Kristovéhoha, totišto, poňeváč všeci luďa, jako jeden púvod maju, tak aj k jednému cělu povdani su, preto na zošlecheteňi a zdokonaleňi vóli ludskej sa najvác hled'et moselo. Odkud' u prvih krestanou už hñed' za pravidlo vichováňa to slúžilo: abi každi krestan čnostlivi a mravni bou. Na vzd'elaňi te-

lesníh a umovíh vloh len na folko sa dbalo, na kolko to k dosáhnuťu hlavného toho čela potrebnó lebo užitočnó bolo. — V prvíh stoletáh Cirkvi Kristovej, totižto, na to veľmi hľaděli najvišší její správcove: abi počet vericíh krestanou sa rozmáhau, a čnosti krestanske abi sa rozširovali. A preto, vzdělání a šlechtnost mravou, bou vtodi jedinki zámer vichovatelstva krest., a to že len u ludu obecného, ale aj u viššíh a nižšíh stavou. A hle! takóto bolo položení vichovatelstva aj v vlasti našej, za prvíh jej králou, totižto: nábožno-mravnó, a s iními naukami len tak pobočne podporovanó. —

Pozdejše potom, pri konci XV. stuleťa, vichovatelstvo inšú podstatu dostávat počínalo. V XVI., XVII. stuleťi, už aj spisi o ňom jednajice sem tam sa zjavovali. V tom čase aj v vlasti našej, o vichovatelstvi horlivejše premišlat sa počínalo. V ohlede tom, najväcej spôsobiu v vlasti našej Matej Korvinski král, za ňim ale najme najvišší knazi ostrihomski. A biskupove, jako: Oláh, Pázman, a. j. ktoríh zásluhi su večité a ňesmrtedelné. — Za tíh časou, jako inde, tak aj v vlasti našej vichovatelstvo bolo pod spravu duchovníh osob, zlaštne Reholnikou, jako: Jezuitou, Piaristou, Benediktinou, a jiníh; ktorim svet večítu vdačnosť je povini, že len preto: že za tíh burlivíh časou krásno umeňi vrele a verne pestovali, ale aj za to: že mnohíh viborníh mužou Cirkvi sv. a Štatu vichovali. — Aj od sv. Alžbeti a Uršuli nazvané Mniški — Geptiski — už za tíh časou o nábožnó vichováňi mladeže chvalitebne pracovali.

Vychovatelstvo za novejších časou, menovite v vlasti našej.

Od počátku pokoleňa ľudského, už vychovatelstvo sa vždi spravovalo vedľa jistih starodávnih običajou a pravidel, ktoré časom svojim, vedľa rozvinajicih sa potreb a okoličnosti sa meňili, a vždi vac a vac rozširovali. A ačkolvek už od predávna o tejto veci sa dost radžilo, premišlalo, ano aj pisalo, preca teprv v XVII. stoleťi pravidla nauki tejto, do lepšieho porádku a dokonalejšej sustavi — systema —, uvedené su. Veliké zásluhy o to maju Angličane a Francuzi, največé ale Nemci.

A v tejto poslednej dobe, aj v vlasti našej o vychovatelstve lepšie sa starat a pracovat počalo. Za kráľou M. Therezii, Josefa 2-ho, Opolda 2-ho, nadevšecko ale za Franciška 2-ho v tejto veci mnohé a duležité premeni sa stali. Buducého ale lepšieho vichováňa základ položení je r. 1806-ho skrz vihlášeňa „spósbu vichováňa“ — ratio educationis. — Abi ale vichováni a vzděláni ludu aj obecného sa jistejše a richlejše darilo, r. 1814-ho vichovoslovi, čili paedagogia, ňe len do peštanského všeučilišta, ale aj do vseckih duchovnih semenišť je uvedená, a jako radnó studium predpisaná. — Za najnovejších ale časou, za panovaňa totišto Ferdinanda V-ho vec táto, totišto vichováni ludu obecného, veliku a nadobičajnu pozornost na seba stáhla, a veliku povahu vúbec ziskala, tak: že z ohledu jej ňe len už mnoho dobrého a spasonosného sa naridžilo a

učinilo: ale aj, že sa tim najdôležitejším predmetom všeobecnej žiadosti a práňa krajanského stala.

Praeparandie v predešlom stoloťi, po najprv v německih krajnáh povstali. V vlasti ale našej teprv v stoloťi tomto, a něktore ešte len za nědavních časou. O jejích rozmnožení a zdokonalení pekná horlivost na vacejšnemoh krajanskíh sa ukazovala. K čomu otcouská vláda naša i milostive povolila, založivše hñeď pripravitelne ústavi v Budíne, v Prešporku, v Zombore, v Vel-Várade, v Košicáh, v Rábe, v Kremnici. Za najnovějšíh ale let: v Pešti, v Kaniži, v Miškolci, v Novih-Zámkoh, v Segedine. — Ale i najvyšší duchovní pastiri tejto potrebi vihoveti chcejice, někde v biskupstváh svojích pripravitelne založili, jako: v Spiši, v Jagri, v Pet-Kosteloh, v Vesprine, a jích dobre zaopatřili. — Roku ale 1842-ho Jeho najosvicenejšá Milost kníža Josef Kopácsy, A.-Biskup ostřihomski, a vel. A.-kapitolá ostřihomská s velikimi nákladí pripravitelnu v Ostřihome založili, menovitu zložice hlavnicu — capital — z kojej ně len učitelove svoje plati, ale aj mnohi žáci ročité prispevki — stipendia — dostávaju.

Radovat sa teda móžeme, vidíce této pokroki, ktoré na poli tomto sa dělaju. Ani sa něbojme, že od nějakíh prekážek asnad zaseknuté a zastavené budu. Lebo duch časujim už cestu preklesniu, a aj dálej preklesnovat něpresta-ne. A ačkolvek vlasti našej na poli tomto sa mnoho už stalo, ale ešte vác sa chistá, zmíšla, strojí, piše a radí. To presvečuju mnohé té spisi, ktoré za tíhto časou o tomto predmete na svetlo višli, a mnohé té vedecké pojednáni, ktoré sa sem tam zjavili, a ešte zjavovat sa něprestávaju. — A bars toto najvácej sa dėje v řeči madjarskej, a v záležitosťáh najme ludu a národnosti tejže, preca i v národe

slovenskom prekrasná jiskra táto ňevihlasla; jako to svečá slovenské nar. novini s krásnim svojim o vichováni ludu obecného pojednáim. Ale aj kniži česko-slovanské o tomto predmete zevrubnejše jednajice ňezchadzaju. Preto i ňekteré tuto aspon pripomenem:

Salcmanna: Račinka, aneb poukazáni k nerozumnému vichovániu d'etek. Zčestil N. Vanek. V kral. Hradic 1824.

Tohože: Vojtech Krasil, aneb uvod k rozumnému vichovániu d'etek. Zčestil N. Vanek. V Praze 1837.

Syoboda J.: Škola pre učitele opatroven a vúbec. V Praze 1839.

Formanek: Listove tikajici se vichováni d'itek. V Praze 1829.

Jerabek: Pravidlo kr. kath. vichováni d'itek. V Praze 1833.

Jais J.: Vec najduležitejši pre rodiče, školní učitele. V Brne 1824.

Orverberg B.: Navedeňi k naležitému školnému vichováni pro učitele, pestuni a školní popomniki. V kral. Hradci 1826.

Zieglér J. L.: Verni raditel rodičů, d'etek, pestunu a učitelu. V kr. Hradce 1824.

Jiršik J. V.: Škola ňedelní pro virostlu mládež. V Praze 1826.

Však ale, ňe len, že mnoho kniž o tomto predmete spisanih má litteratura česko-slovanská, ale aj vlastné časopisi, predmetu tomuto varované má, jaké su:

Pritel mládeže. Vidavan od vel. konsist. Kralo-Hradeckej.

Bibliotheka mládeže. Od Vlasáka.

Bibliotheka poučňih a zabavňih spisů, pro mladí a dospelí vek. Od Jos. Pečirki.

Biblotheka zábavného čtení. Vidávana od Jak. Maleho.

A t. d.

PRVÁ STRÁNKA.

O vichováni vůbec.

§. 10.

Čo to znamená človeka vichovávat?

Človeka vichovávat nič inšó nežnamená, jako skrité v ňom schopnosti a vlohi, vedla jistih pravidel a zásad opatrovat, rozvinovat a zdokonalovat. A lebo znamená človeka z stavu prirodzenej něčinnivosti do takého stavu položit: v ktorom bi on svoje časné i večné štasti dosáhnut, t. j. vedla možnosti, i sebe, i celému človečenstvu, najme ale otčini — patria — svojej, užitečným a kralovstva neb. učastním sa stat mohou.

§. 11.

Človeka vichovávat je potrebnó.

Každi človek s mnohými krásnými vlastnostami, jako vedla duši, tak aj vedla tela je ozdobení od stvoritela svojho. Však ale velmi bi sa miliu, to sa někto nazdavajice: že člo-

vek i sam bez vŕšej pomoci opusteni, už vedla samej prirodzenej schopnosti svojej, dokonale sa vicvičit môže. — Lebo opustenih a sebezanehanih d'eti rozpustilost, tak jako nevivicenih a nevzd'elanih ludih hlupost, divokost, zlost, ba ano zhovadilost dost presvečuju: že každého človeka v jeho sa vivinuť napomáhat, t. j., že ho vzd'elávat a vichovávat treba. — Jakokolvek z semena virastajici stromek, že len pečlivo opatrovat, polévat, okopávat, podepěrat, od hmizu očistovat a t. d., ale aj štepiti, lebo očkovat treba, abi z něho někodi peknó ovoci donašajici strom zostau: tak tež i v človeku skrité schopnosti a vlohi, že ni dost len chovat, opatrovat, obhajovat a obživovat: ale jih aj v vivinuváňi sa napomáhat, v činnosti riditi, a taki zámer jim zavdat treba: ktorí bi sa s určeňim — destinatio — jednej každej vlohi, a tak s určeňim celého človeka zrovnavaui, t. j. človeka vichovávat je potrebnó. —

§. 12.

Vichováňa cěl a rozděleňi. Vichováňi ludu. Vichovoslovi. Národno vichovoslovi.

Každih človek v dvojnásobnom ohledě sa hore vzati môže, totišto: lebo jako on sam v svojej jednotlivosti je: a lebo jako je spolu údom tovarišstva ľudského. — Odkud teda i jeho vlohi a schopnosti dvojnásobne sa vzd'elávat mosá, totišto: abi sam v sebe už dobri človek bou; potom ale, abi i ľudského tovarištva súcim údom sa stau. — Preto i cěl vichováňa je dvojnásobni, totišto: všeobecni, ktorí každého človeka jednako

sa tika; a osobni, ktorí vedľa rozličnosti stavu, pohlavi, veku a t. d., rozličníc osob, osobníc lebo osobitníc sa stáva.

Však ale potrebnó je, abi všeobecni cěl vichována smé obširnejše a dúkladnejše vivinuli. — Boh dobrotivi, totišto: každého človeka na svoj obraz boski stvoriu, t. j. sebe podobníc učiniu. Všeobecni cěl vichována teda v tom zaležat mosí: abi obraz ten boski v človeku naležite bou vivinuti, opatreni a zachovani; abi človek skrz umelost a čnostlivost vždi vác a vác k Bohu sa približovau, Jemu sa podobnejšim stávau, to aj skutkámí preukazovau, a tak abi pravím a hodníc človekom bou. — Toto z človeka abi i vistalo, Stvoritel s znamenitímí schopnosti ho obdariu; dau mu totišto dušu ňesmrteľnú, rozumnosť, citlivosť a sľobdnú chťivosť ozdobenú, abi tak, človek to, čo je ozaj opravdivó, rozeznat; — čo je krásnó, zamilovat; — a čo ozaj dobró, zacheet a vždi vikonávat mohou.

Keď ale človek k všému tomuto, skrz hrěch prvordzeni ňeschopníc, ňespadníc a ňesucíc sa stau, Otec nebeski z ňeskončeného milosrdenstva svojho, Bostvo svoje na jednorodzenom Sinovi svojom Kristom Ježišom sčlovečiu, t. j., skrz vtleňi Krista Ježiša Bostvo svoje na svete zjaviu, preto: abi ľudskó pokoleňi Ho vidíce a sľišíce, a nasledujice, s milosťu božú posilnenó a napomahanó k Bohu tim ľahšie a snadnejše sa približovat, t. j. blahoslavením biti mohlo. Odkud' cěl vichována vimernejše a duvodnejše ešte v tom zľožit móžeme: abi človek v najvernejšého nasledovnika Krista Ježiša, a tak v najdokonalejšého kresťana vichovani a

vičvičeni súcim a učastnim, časného i večného blahoslavenstva zostau, a tak, jako Pán Boh v celom svete, i on tiež bars v úskom okrese svojom, blahodarne a spasonosne účinkovau.

Poňeváč ale človek ñe len z duši, ale aj z tela pozustáva, ktoró Boh Stvoritel tiež jakošto nástroj a od'ev duši s peknimi vlastnosťami a schopnosťami obdariu, preto: abi človekovi na pomoci k blahosti bolo, vichováni aj tam ma čelit: abi této tělesné vlastnosti a schopnosti v d'etok sa pekne a zdarne vivinuli, a v celkosti, v ñeporušenosti zachovali; a lebo, jestliže bi sa nakazili a porušili boli, abi zase sa pozdravili a zhojili.

Podla tohto teda vichováni buďe ino duševno a inó tělesnó. A na kolko obo toto vespolek z človeka dobri úd občanstvu a tovarišstvu ľudskému vichováva, može sa volat: Vichováni občanskó; a na kolko sa ono zlaštñe s pospolitim ľudstvom oběra, može sa volat národnim. — Móže ono ešće biť, lebo domacó, jestliže sa sukromñe doma len koná; lebo verejnó, jestliže v publičnom ñejakom ústave sa d'eje.

Ta nauka — doctrina — ale, ktorá vúbec všého vichováña potrebné zásadi a pravidla vikladá, volá sa vichovoslovi, čili paedagogia skumná — theoretica —; tá ale, ktorá téže pravidla a zásadi upotrebovati uči, sluje: paedagogia vikoná — practica. — Na kolko ale veda — scientia — táto s vichováñim obecného ľudu sá zaujima, vola sa: paedagogia popularná, a lebo prostonárodnó vichovoslovi. —

§. 13.

Vichováňa zásada a pravidla.

Jakokolvek každó budovisko má svoj základ, na ktorom stojí, tak aj každá vec, každá nauka a veda musí mať svoj základ, z ktorého sa vizdvihuje, a na ktorom spočívá. — A tak teda pod hlavnu, a lebo základnu zásadu — principium — nič inšó sa ňevirozumeňa, jako taká vipoved': z ktorej, jakšto z ňejakého pramena vivěraju, vistupuju, a sa vijasnuju všecké tejže vedi članki. — Kdiž ňejakó staváňi je pekne, dobre a naležite usporadanó, to sa volá ustrojnost, lebo sustavnost. — Utešenú a premilu takúto ustrojenost videt móžeme v celej prirode, lebo tu od Boha je všeccko dobre, pekne, sumerňe a pohodelňe usporadanó. Však ale, jako v každej veci, abi ona dobre usporadaná bola, tak aj v každej vedi tato ustrojenost, lebo sustavnost chibat ňemóže, a preto ona, ani v nauki tejto našej schádzat ňesmi. —

O tom ale, jako bi sa hlavná tá zásada vichovatelstva dobre a naležite vipovedat mala, dost bolo, a aj ešte je škrephi mezi učeními ľud'i. A sice iní checi ju v tej vipovedi zaobsáhnut: „vichovaj d'eti k človečenstvu,“ druhí zas: „vichovávaj d'eti k mravnosti.“ — treći: „vichovaj d'eti tak, abi hodné boli života.“ at. d. — Mi sa tuto o pravdivosti jedného, lebo druhého hádat ňebudeme, lebo to už druhí dost čiňili; však ale o tom sme jisti a presvečení, že na ňejistom základe vistavená vec dlho stála bit ňemóže. — A preto, mi o mnoho jistejši základ naleznut sa nazdá-

vame v tej vipovedi: „vichovaj d'eti, abi z njih dobri kresťani boli.“ — Lebo kto dobri kresťan je, ten skrz svoj svati a čnostlivi život približuje sa k Bohu, ktorého obraz na sebe nosí, ten je verni a dobri vlastenec, poslušni a usilovni poddani, v každom položení spokojni a dobromiselni, Boha nad všecko, bližného ale tak, jako sebasamého milujici, — ten v teda dosahuje cěl svojho vichováňa, totižto: svoju vlastnu i obecnu, časnu i večnu blahost. Keď ale človek, takto vedla zásadi tejto, cěl vichováňa svojho dosahuje, nech že teda, vipoved' táto, nam slúži za hlavnú zásadu, pri ktorej mi zostat, a od ktorej všecké članki vеди našej aj vitahovat bud'eme. Tim vácej, že zásada táto je: prostredná — simplex —, jasná, krátka, lahko pochopitel'ná, tak: že každi človek ju snadno pochopit a rozumet, a vedla nej lahko sa rid'it môže. A tak teda, poňeváč i s potrebnimi vlastnosti je zaopatrená, je aj najprimernejšia a najužitočnejšia. —

A tak, už včil, vedla tohto môžu sa viznačit pravidla — regulae — vichováňa nášého, ktoré su nasledujice:

1.) Schopnosti té, s ktorimi d'eto od Boha je obdarenó, vážme a setrime, odstranujice bedlive všecko to, čokolvek bi jim uškod'it mohlo.

2.) Vivinuťi sa tíhže schopnosti napomáhajme, a k svojmu cělu ved'me.

3.) Jestliže bi něktore z nich zoslabnuté, a lebo skazané boli, té posilnit a uzdravit hled'me.

4.) Žákou k kresťanskému samoseba zdokonalováňu učme a prikrivajme.

A toto su hlavné té pravidla, ktoré vychovateľ pred oči vždicki mat, a vedľa nich sa spravovať má.

§. 14.

Kresťanského vychováňa znaki.

Vichováni v duchu kresťanskom je tá najvibornejšá práca, lebo ono je ten najvznešenejší dar boskej Prozredateľnosti. Nebo: 1.) Ono, aby človeka nebu získalo, tu ho už svatím nevinnim, a tak blahoslavením učiniť hľadí, a tak veru niečo boského na sebe nosí. — 2.) Poňeváč kresť. vichováni nie otrokou, ale slobodnih ľudí vichovávať chce, kresťanského vychovateľa v všetkých jeho prácach vodí a sprovádza láska, s ktorou dobre sa zrovná otcouská prísnosť, ale nie tiránska ukrutnosť; on v potrebe aj karhá, ale pritom láski, nasledujúce tak Boha, toho najlaskavejšého, spolu ale aj najspravodlivejšého Otca, ktorí k láski ostrosť pripojujú, túto ale s milosťou sladí. — 3.) Kresť. vichováni, schopnosti a vlohy roztrasujúce nekazi, ale radnej zjednocujú, a zjednotené k celi svojému pripravujú. Pre jednu schopnosť druhú nezanedbáva, ani nevivracuje; ale dušu i telo spolu vzdelávajúce, človeka i tu šťastlivim, i večne blahoslavením učiniť hľadí. — 4.) Kresť. vichováni v všom porádek majúce, nič neprevráca, ale nižšie vyššiemu, a toto zas najvyššiemu podvoluje. Telo duchu, a tento Bohu podnižuje, vášne a naruživosti rozumu, tento ale veri pokladá; a takto, keď v všetkom časnosť s večnosťou spojuje, konečnému tvorú, — človeku — do nekonečnosti radostnú vihlédku odtvára. — 5.) Kresť.

vichováni sa verne pridržáva prírodi a skusenosti, ja-košto tím najbezpečnejším spraviteľom života ľudského. Preto nič ono nechce, volačo nového tvoriť, ani pred časom zrelé ovoci mať; ale jako mudrého lekára, lebo zahradníka zásada je, len účinnosť prírodi napomáhať: tak aj jeho pravidlo je: prirodzenosť v svojom zroste a rozkvetení vedľa skusenosti len podopierať. Ono chce byť, a je verným vždy učedníkom a milovníkom prírodi. A preto: 6.) Jako mudrý zahradník sa nezastavuje nad tým, aby z každého semena len samé ruže, lebo hrebíčky tvorili, ale jednu každú bilinu pri svojej prirodzenej podobe naháva, dobro vedie: že krásnu záhradku boskú, totižto svet tento, pram tá veľká rozmanitosť a všeličnosť, tak utešenú a premilú činiť: tak aj kresť. vichovateľ jedného každého žaka, podľa prirodzených vlohy a iných potrieb vichováva, vzdeláva, aby len svoj cieľ dosáhnul, t. j. šťastliví a spasení byť mohli. — 7.) Odkiaľ o to najhorlivejšie pracuje: aby v deti citlivosť, jašto najvibornejšie to semeno, z ktorého pravej ľudskosti znameniť ten keď vyrastá, zbudil, zachoval a zdokonalil; aby tak v ňom detinskej nevinosti spanil raj založice, jedného každého blahoslavenstva večného súcim a hodným spôsobil, majice pred oči slova Krista Pána: „Nebudete-li jako děti, nevejdete do Královstva nebeského.“ (u sv. Math. kap. 18., v. 3.) — 8.) Kresť. vichováni vždy na prostred cestí zostáva, a všej prepjatosti a postranosti pilne sa varuje; prostrednú cestu medzi prisnosťou a ukrutnosťou, medzi necitlivosťou a maznavosťou, medzi hluposťou a prazným mudrkovaním, medzi neverou a pove-

ru a t. d. sebe volí, a po nej vždi verne kráča. Nevichováva ono jedine len pre Cirkev, lebo len pre Štát, lebo len pre domácnosť dobrej údi; ale spolu Cirkvi, Štátu a domácnosti, t. j. nebu a svetu vzdeláva dobrých sinou. Pre Kráľovstvo nebeské zlaštne, vichováva ono dobrých občanou, ktorí, jako takí k každému povolániu hodní a súci su. Su zajiste i oni dobrí manželove, spokojní a usilovní občane, opaterní hospodari, smelí vojaci, statoční kupci, rozumní remeselníci a t. d., jednim slovom, v všom a všade poradní ľud'e. — 9.) Krest. vichováni čo stavá, to ňestavá v povetri len, ale na pevnom základe; lebo ono od prvých počátkou všecko počína, človeka hneď, a celého sa ujima, a ho až do rozkvetu nepušta, vzdelávajice a sposobujice ho, ňe len pre školu, lebo pre jednotlivú ňejaku okoličnosť, stav, krajinu a t. d., ale pre celi život a kráľovstvo nebeské. —

Však ale ďalej ešte presvečovat ani potrebné ňeni; lebo i samá skusenosť to ňeomilne potvrdzuje. — Skusenosť zajiste to učí: že duch tento kresťanskí prevladau, ňe len nad mnohými krvavými boji a válkami, ktoré ešte len do ňedávna s celu Europu zatrásali: ale aj, jako prevladau vše té politické bludárstva, nábožné šilenstva, klami, omili a t. d., do ktorých ňerozum Europu skoro už celu bou zamotau. — Však ale včil už svet uznávat počína: že všeobecné šťastie duchom kresťanským jedine sa vimáha, a že ňinejša osveta a vzdelanosť jedine jemu sa pripisat má. — A preto v duchu krest. zaodaté vichováni všade zase stupuje do svojích starodávných práv, lebo aj tam, kde mu boli pred tim z ňih viházali, aj tam ho včil na spak vrúčne žádaju, a s radosťou prijimaju. Odkud' i nám, jestliže otčinu — patria — našu spraviedlive milujeme, čo že ma bit tak na sreci, jako to: abi aj u nás, vichováni ludu obecného, v tomto jedine duchu sa vedlo a pestuvalo. —

§. 15.

Vichováňa prostredki vúbec.

Poňeváč vedla hlavnej zásadi vichováňa nášého, každo d'eta v dobrého krestana sa vicvičit a vzd'elat má, paterno je: že mi s d'etatom vládat a pochibovat mosíme. — Čo dvojnásobne sa stat môže, totišto: slovom a skutkom; a lebo jako sa to aj zretedelnejše vipovedat môže: duševnih a telesnih moci — vires — potrebnó vicvičeni a vzd'eláni, u d'etata spôsobuje: priklad, privikáni a viučováni.

§. 16.

O priklade.

Každó d'eta už od prirodzenosti je náchibná inih učinki nasledovat, najme ale tih, s ktorimi vácej obcuje, jako su: rodičove, učitel a j. — priklad v sebe nejaku poťahujuju moc má, tak: že častokrát, kdiž mnohé reči, proshi, dari, tresti, k něčomu d'eta naklonit preca v stave neboli, k tomu ho priklad snadno nakloniu a privedou. — V priklade totišto vidí d'eta, že to, čo sa od něho žada, němožná není, potom ale aj to vidí, jako sa to stat môže. Priklad všeckému a každému viučováňu a privikáňu dodáva silu, živost a púvabnost tak: že on sam je to, čo této dva su spolu, ba ano ešte aj vác. Lebo len prečasto dobri priklad bez všého viučováňa vácej osoží, jako to najvibornejšó viučováni z ust toho, ktorého skutki s reči sa nězrovnaju. — Odkud, mnohi učeni vichovatelove dobri priklad volaju, že je

polvichováni, a lebo najlepšó viučováni. — U staríh predkou našich, pri jejích ňeučenosti, mimo privikáňa, príklad bou jedini ten prostredok, ktorím oni d'eti svoje vichovali a vzd'elali, tak: že — jako to dobre v'eme, — statočn'íh, šlechetn'íh, s v'seckými čnosti krásne ozdoben'íh mužou vichovali. —

Za našich časou, pri vichováni veliká je to chyba, že kdiž rodičove učitelove a vichovatelove v'secko temer len na ústnom vinaučováni zakladaju, na dobri príklad skoro už nič, a lebo len veľmi málo dbaju. — A tákto sa stáva, že pri v'seckej tej osvete, ktorá v mnoho vedení v'čil panuje, pri mnoh'íh dobr'íh zákonoh, a v'seck'íh občansk'íh porádkoh, ľudskó pokoleňi preca len klesne, a to tak: že žalostne lepšé časi predkou našich prečasto si pripominame, a prečo? lebo lepšé boli jejích mravi, bodrost ducha, povaha — character — a t. d. — Tomuto obecnému klesnutu za tíhto časou cestu zastaviti, ňektori chceju s tak nazvaním gymnastick'ím umeňím: jako: s pasovaňím, šermirovaňím, jezdeňím a behaňím o závod, a t. d. a na tento spôsob v mládeži chut a snáhu k starootcousk'ím čnostám zbuditi. — V'sak ale vedla zdaňa našého, bars to chvalihodnó a aj užitočnó je, ale dostatočnó preca ňeni. Lebo mi sme tak presvečení, že pokud starootcouské čist'é mravi, krásné a prostomilé jejích čnosti do života zase uvedené ňebudu, pokud v mládeži pravá bohabojnosť, vrela nábožnosť, a to sice príkladmi predstaven'íh sa ňezakoreňi, do toho času v'secke naše ústavi a porádku budu bez v'sého prospechu, a vetriči zlí duch tohoto stolec'a, najlepšé zámeri cirkvi sv., štátu, škól a zákonou v'seck'íh v ňívoč obracat, a jejích vtok k obecnému dobrému prekazovat a vivracovat bude. — Naproti ale, abi tak v'rele žádano vichováni sa podarilo, potrebnó je: abi v poťahu na v'secké obecné a osobné potrebi v rovnej váhi stálo; potom ale abi dobr'ími príkladmi sa podporovalo, ba aňo nimi aj vedenó bolo. — Lebo len takto stat sa lahkó ňemóže, abi mezi dobr'ími a šlechetn'ími ľud'í vichovanó d'eta, ňekedi cel-

kom sa znešlechtnilo a skazilo. — Keď ale dobrí príklad takúto dŕaznosť ma na deti, samo od seba sa rozumi, aby aj učiteľ všeho sa pilne varoval, s čím by vichovancou svojich nějakó pohoršit a k zlému, nachilit môžu. — Ba ano, nech na tom buďe: aby všeko jeho viučováňi v svojom vlastnom dobrom príklade, jako v nějakom zrcadle sa viditeľným, milím a libežným ukazovalo.

§. 17.

O privikáňi.

Krest. vichováňi vedľa najulého viznamu nič inšó ňeni, jako zviknutost d'etata k dobrému. — Preto privikáňi móže sa dobre pripodobnit nejakej dobrej a starostlivej matki, ba ano móže sa nazvat matka sama. Lebo obecnó prislovi svečí: že zvik v druhu prirodzenost sa obračá; ale to aj pismo sv. potvrdzuje, lebo v kníhi prislova v k. 22., v. 6. sa hovori: „že mládenec ani v starobe ňeodstúpi od tej cesti, k ktorej za d'etinstva privikou.“ — Jako teda d'eta za malička privikame, a lebo jako ho zviknut nahávame, tak ono aj na starost buďe. Preto velká lahkovážnosť, a ňevisloviteľná bola bi to škoda, keď bi d'eta len tak na seba sa zanechalo. — Krest. vichovateľovi teda nech že i na tom záleži: aby vichovancou svojich k všému dobrému privikau, od zlého ale aby jich odvikau, Ano nech má starost, aby v d'etati nič takého sa ňezakorenilo, a volako ňezahňezd'ilo, čo sa s statočnosťou, svečnosťou, jednim slovom, s krest. spravedľnosťou ňezrovnáva. To ale nech sa vinasnažuje: aby d'eta zviklo, všeko to len a jedine činit, čo sa s krest. spravedľnosťou, s dobrými mravi, a s dobrím svedomím zrovnáva.

§. 18.

Privikáňa pravidla vúbec.

Poňeváč teda privikáňa je duležiti prostredok dobrého vychováňa, potreba je, abi sme ono slušnú starost mali. A sice v duchu krest. ono timito pravidli sa spravuje.

1.) Poňeváč vedla običajného behu samej prirodzi, od zdravih len, vedla tela i duši rodičou, zdravé d'eti pochádzat môžu, zákonom bi sa uvěst malo: abi dve, zdravého tela i rovného veku mladá osobi, z samej láski a naklonosti k sebe vespolek, len do stavu manželského vstupit, a cirkevním požehnáňim sa zaopatrit mohli. — Splodeňi ale d'etok, nech sa ňestava z hrěšnej volakej náruživosti, k. p. v opilstvi, v hñevnom násili a t. d., ale v láske čistej, a v milováňi uprimnom.

2.) Rodičove nech sa všého chráňa, čím bi človekom sa stavajicimu plodu svojému ňejako uškodit mohli. Nad všeco ale matka, pokuď maličkó v živote svojom nosí, a lebo ho prsámi koji, nech sa všého varuje, čím bi mu ňejako ublížit mohla.

3.) Vedla toho, jako prirodzenost pokračuje, nech sa rídí aj privikáňa, ktoró preto, na prirodzené potrebi a pokrohi, premeni, dobrí pozor nech dáva. — Pozor nech i na to dá, abi s ňepriměrnú tuhosťu, lebo makosťu škodlivím sa ňejako ňestalo. Lebo ono jedine tam cělit ma, abi d'eta v živote sa zachovalo, a k mnohím obtížnostám spósobná a súco sa stalo. Rozumnó privikáňa teda, maličkó d'eta s dobrím a zdravím pokrmom chová, šaťi, čistí; a abi všecké udi, tak, ja-

ko patrí, sa vivinút mohli; u slobodnom jeho pohibováni žiadne prekážki mu nerobí; a preto ono ani nežna povinováni, kolibáni, kolěsaáni, stiskáni hlavi a t. d., ale d'eta v prirodzenom sa vivinuťi zanecháva, a len to bedlive odstraňuje, čo bi ho nejako prekazit, lebo vivratit mohlo. — A dau bi Boh! abi slobodnému tomu to zdravej prirode sa vivinuvánu aj viššého stavu matki porozumeli, a v tomto ohlede priklad ludu pospolitého, jakošto prirode vernejšého sebe povšimnuli; lebo tak bi zajiste o mnoho udatnejših a pevnejših potomkou človečenstvu vichovali.

4.) Rozumnó privikáni má aj o to starost: abi d'eta k ničomu takému nežviklo, od čoho bi potom neskorej odvikat moselo; preto ono už za času privika d'eta k porádku, k čistote, k měrnosti, bez toho, abi, lebo nejaku násilnost prirodni učinit, lebo vek a čas nejako prebehnut chcelo; a pretò ono vichovanca v d'etinstvi naháva, pokudkolvek priroda to samá žada. — Však ale pri tom všom nič nežanedbáva, nič nepřezěra, nič nežodklada, ale radnej d'eta pred oči vždicki drži, na každó jeho slovo, pohnuťi, hri, sni, všecké kroki pozoruje, tu preto: abi prirodzenost jeho naležite viskumalo, tu preto: abi asnad zjavujicé sa nejaké zlé náklonosti hned udusilo a na dobru cestu nakarovalo. — Jakokolvek rozumni hospodár pozor dáva na čas prihodni, tak aj krest. vichováni, majice pred oči to prislovi: „všecko ma svoj čas, a všecko na svoj čas,“ na čas súci a prihodni pozoruje. Lebo raz straťeni čas nikdy sa vácej nežvratí, a škoda upozdilosti je ta najnevihraditelnejša, a najme v vichováni dost sa ocenit ani

ňemóže. — A takóto privikáňi spôsobuje d'eta v tuhé-
ho bars, ale pritom citlivého a lahko pohnutlivého, a
teda v udatného a stalého, vážného človeka. —

5.) Krest. privikáňi, kdiž takto d'eta vichovat sa
usiluje k šťastí a blahosti, aj o to svedomite dba: abi
veselost a bistrost misli, bez ktorej žadna blahost bit
ani ňemóže, v d'etati nijako sa ňeutlačila a udusila, ale
radnej zachovala a usadila. Veliki je to teda hrěch, s
d'etatom tak zachádzat, že všecká ňeviná veselost a
bistrost v ňom udusená, a ono v od'ev zarputilosti, tru-
covitosti, ňechuti a t. d. vstrčanó biva. Lebo takto sa
stáva, že keď už raz v d'etati citlivosť a pohnutlivosť
srca sa udusila, ono potom k všému dobrému, pekné-
mu a milému, ňecitlivó, studenó, lahostajno zostáva,
a tak ňešťasti samo v sebe na vekí nosí. Preto rozumni
vichovatel, laskavím usmėvámim, utlostu, srdečnoštu,
v všom a vzdicki, veselost a bistrost misli, vichovan-
com svojim ňech opatriti a zachovati hledi.

6.) Pri vzd'elaváňi srca, krest. privikáňi ňezabiva
aj na rozum. Lebo dobre vě, že srco velki vpliv má
na rozum, a aj na celi život; a preto o nič sa tak ňe-
stará, jako o to: abi k srcu cesta pres rozum vod'ila.
Abi teda, všecké mišlenki, žadosti, reči a skutki pri
d'etoh rozum spravovau, krest. privikáňi skrz dobró
viučováňi rozum osvėtiti a vibrusiti sa vinasnažuje.

7.) Ale ňe len rozum, ale aj vólu slobodnú má d'e-
ta. Preto krest. privikáňi ved'e d'eta aj k slobodnému
upotrebováňu svojej vóle. Abi ale d'eta prirodzenu vrt-
kavostu sklamanó, a do jakého ňešťasta uved'eno ňebo-
lo, na bezpečnú a jistú cestu krest. mudrosti ho posta-
vuje, k ktorej cesti počátok je **B o h a b o j n o s t**, k kto-

rej potom sa pripojiva poznáňi a zapreňi sebasamého, poníženost, poslušnosť, vľidnosť, statočnosť, pracovitost, a vĕra, z ktorih čnosti postáva potom ta prevzacná vsej čnosti, a života koruna, totišto: d'etinskó sa odevzdáňi do vóli boskej. A takto krest. vichovatel ozbrojuje vichovanca svojho proti jeho vlastním najkrutejším nepřatelom, jakí su: sobectvo — egoismus —, lenivost, lahostajnosť, lahko - a visokomiselnost, sebevolnosť, nevera, a t. d.; a ho viučuje: abi ňebou len slepím služebníkom svojej vóle, ani otrokom — sclavus — svetskíh márnosti, mód, običajou, klamlivého ducha časou; ale abi bou, prave slobodni, šlechetni, samostatni, neodvisli, vážni člověk. — Však ale on ho ozbrojuje aj proti venkajším jeho nepřatelom, jakí su: klam, podvod, zlé običaje, a j. ktoré mladému najme veku skazu a zahubu hrozá. —

A takto teda sporadanó krest. privikáňi dobríh zajiste, vsadě súcíh a šťastlivíh vichováva luďi; kdiž naproti vsecko vichovaváňi bez krest. privikáňa sa ňedari, a jalovó, jednostranó, ňedokonaló zostáva, cěl svoj tratí, a chib sa dopušta takíh, ktoré i obecnému, i osobnému dobrému velmi škodlivé su. — A preto z hlbokosti srca voláme k vseckím vichovatelom: abi v vichováňi o privikáňi vichovancou svojíh tu največú a najsvedomitejšú starost mali. —

§. 19.

O viučováňi.

Vichovaváňa najznamenitejšá částka je viučováňi, lebo bez ňeho ani priklad, ani privikáňi prospěšná

bit nemôže. Len viučováňim môže sa d'eta privést k poznáňu a milováňu toho, čo dobró, peknó a spravedlivó je; jako zas jedine viučováňim môže sa k tomu náklonit, abi to, čo je zló, poznalo a ňenavid'elo. — Dalej, jedine viučováňim môže sa d'eta o tom presvečiť, abi to, čo je dobró, krásnó a spravedlivó, ňe len pre običaj, ani ňe len podla príkladu iníh činilo, ale preto: lebo mimo iníh príčin, aj sam jeho rozum, jeho presvečenost to chce a žada. A táto, skrz viučováňi takto v ňom zbud'ena presvečenost, spôsobuje a podniká v ňom té najšlechetnejšie predzvezeta a skutki; bez tejto človek zostáva len jako ňejaki nástroj, machina, len taki polčlovek, ktori sam z seba ňečo počat, ani v stave ňeni, lebo jeho všecké schopnosti su udusené, ňevivinuté, a lebo v blúdnú ňejaku cestú uvedené. — Odkud' vichovatel, ňech že o to dbá, abi každó jeho slovo v vnitrnosti vichovanca sa jakošto ozěvalo, t. j. každó jeho slovo, abi d'etata jakošto sa chitilo, v ňom sa ujalo, a tak vlastním, vlastného jeho rozumu a svedoma hlasom jakošto sa stalo; abi ono tak, ňe len jako volaki nástroj, lebo jako ňejaki polčlovek, ale jako rozumni tvor — creatura — slobodne, samostatne, ňeodvisenlive, vždi a všade učinkovalo a jednalo. Viučováňi teda schopnosti ľudske vivinuje, zdržuje, a mnohími vedi bohato jíh nadáva; a i už len preto, ono je svetlo života, a všeckého ščasta a blahoslavenstva základ. —

K čomu? a jako? viučovať treba, o tom jedná samovsebe usporadaná nauka Navodoslovi, čili methodica nazvana, a cvičoslovi, čili didacti-

ca; ktoré v pripraviteľných tiež sa radne — ordinarie — prednášajú. Mi tuto len všeobecné pravidlá vyučovania podotkneme, na kolko, totižto: oni su hlavní prostredok krest. vichováňa.

§. 20.

Pravidla vyučovania vübec.

Jestliže vichovateľ, sebe zverenu mládež, blahodarne chce vichovávať, a skrz vyučovani mnoho dobrého spôsobiť, nech že sa drží tých pravidiel, ktoré sama d'etinská prirodzenosť pokazujúce podáva, a skusenost jích jakšto té najlepšie ospravedlňuje a porúča, a té su:

1.) Učiteľ, pred všim, nech si hľadi získať lásku a dôvernost učencou svojích. Jakokolvek orač, prv, než zaseje rolu, ju prehléda, a náležite pripravuje, tak aj učiteľ ma v svojej veci pokračovať, a učenca svojho, ponajprv k vyučovaniu prichistiť; čo dosáhnúť jedine skrz lásku v stave bud'e. Lebo medzi všemi pociti, ponajprv láska sa v d'etati prebudzuje; tejto teda, učiteľ nech sa ujme, lebo skrz ňu najistejše, a najskorej d'eta k vyučovaniu pripraví. — Jestliže učiteľ už raz získau lásku a dôvernost učencou svojích, vtedy vyučovani mu už lahko, zdarne a utešene pojde. Lebo učenec, abi sa učiteľovi svojemu zalubiu, a jeho láske a náklonosti hodnim bou, bud'e rád do školi chodiť, bedlive počúvať, usilovne sa učiť; ba ano aj u rodičou svojích lásku a dôvernost k učiteľovi zbudzať bud'e; lebo do src rodičovských najjistejšá cesta

pres srca d'etinskej vede, ktorí potom tím srdečnejšie učiteľovi v vichováni svojích d'etok na dobrej pomoci budu. —

Čo sa spôsobu dotiče, ktorím učiteľ najlahšie lásku a dôvernú učencou svojích sebe získať môže, — skúsenosť to učí; že d'eti k tým ľuďom, ktorí s nimi pekne a láskave zachádzajú, vŕdi prívětivejšie a dôvernejšie sú; odkud' teda to nasleduje: aby i učiteľ k učencom svojím láskavi a srdeční bou. Lebo jestliže vŕbec s tvrdosťou a hrubosťou ľudí od nás odvracávame, to najmä u d'etoh platí, ktoré prečasto i spravodlivú príčinu našej tvrdosti pochopiť su v stave ňeni. — A preto učiteľ ňech sa všemožne vinasnažuje d'eti o tom presvečiť: že jích srdečne miluje, o že o jejích šťastí sa jedine stará. Takto láska lásku zbudí, z láski ale hneď dôvernosť pochádza. — Však ale pri tom učiteľ ňech sa varuje, aby s podlizováňim ňejakim, lásku učencou svojích, sebe nadobudnúť ňezachceu; lebo takto bi cel svoj veľmi pochybil; stratiť bi totižto všecok ohľad a učivosť pred učenci svojimi, bez čoho ale, pravá láska už ani možná ňeni; bez láski ale hneď je koniec všemu zdarnému vichováňu.

2.) V iučováni ňech je primeraná vekú a schopnosť učencou. Predčasné učení duši i telu škodí, a na spôsob teplotára — chaldearium — bars aj včasné, ale ňechutné, ňestálé, ňetrvanlivé ovoca donáša. Upozd'enosti ale nasledki zase sa môžu pripodobniť roli, ktorá, keď na svoj čas sa ňezaseje, od daremných zelin zarastená, a tak viplanená býva. -

Spitavosť a všetečnosť u d'etata je dobrí znak, lebo ukazuje to: že d'eta je pozorné a zvedavé, a preto, ona sa s mudrimi odpoveďi, a primerným poučěňim pestovať, posilňovať, a k vyššiemu umeňu pripravovať má. — Však ale ďaleko budme od preobťažovaňa rozumu, lebo jako zbitečné jedla, tak aj zbitečné a bezmerné v iučováni ňechut a prikrošť spôsobuje. D'etatu najsúcejší pokrm je mléko, a to aj v dušnom

vízname platí. A prám v tom záleži največá čnosť vichováňa, abi d'etinskej slabej pochopnosti sme lahko rozumitedelni boli, t. j. jako učiu a činiu sv. Pavél Ap.: abi d'etinskému pochopu, priměrní duševní pokrm sme podávat veděli; lebo len tak viučováňi naše može bit prostojedno — simplex —, prirodzenó a snadno. —

3.) Učitel na kolko móže, viučováňi svoje nech oblahčuje. Každí počátok je ťaškí a tvrdí, najme ale pri d'etoh, ktoríh schopnosti ešte slabé su, ktoré jestliže z počátku hñed' sa presila, d'eta školi sa bát bude, chuť do učeňa stratí, a tak cěl vťeckého viučováňa sa vivratí.

Mezi tím oblahčeňi toto pri viučováňi ňenaleži v tom: abi asnad učitel ňečo z svojej usilovnosti a horlivosti popusti, vťeckím obtižnostám vihibovau, mnoho prenahávau, obecníh pravidel a ustanoveného porádku sa spusti; lebo vťecko toto, bi viučováňi len v žart a hračku obratilo, pozornost a zajimavost d'etata bi celkom vivratilo, ano bez škodlivého vplivú, aj na jeho mravnost bi ňezostalo. Tím bi d'eta, celkom zochablelo, a sa tak skazilo, že bi si vťecku prácu a vinasnažeňi zoškľivelo, a na vekí k plneňu svojíh povinnosti len tak vahavito a studeno sa malo. Preto d'eta už od maličkosti hñed' k slušnému úpotrebováňu svojíh sil nech sa priťahuje, a ohled' nech sa bere na povinnosti budúcého jeho stavu, ktoré v občanskom živote, asnad večo vinasnažeňi sil žadat budu. — Pravó oblahčeňi teda v vinaučováňi v tom záleží. 1.) S d'etatom nech sa ňiž takého ani ňezapočina, čo rozum jeho prevíšuje, a čo ono dobre ňepochopí: ale prv, nech sa náležite vicviča jeho duševné moci, — vires animi —; lebo bez vicvičeňa tíhto, vťecko viučováňi, i velmi obtižno, ale aj marnó a daremnó budě. Tak, k. p. pokud' d'eta ešte literi dobre ňepozná, s čitaňím ho ňetrapme; a pokud' ešte čitať dobre ňevě, na spamat učit ho ňesilme, a t. d. — Tuto ešte sa dost poručat ňemože, abi učitel s d'eti po d'etinski zachadzau, vipravau, a tak najrozumitelnejším, jím sa stau. —

2.) V viučování ñech sa len po mali, a jako po schodách opa-
terne pokračuje, z lahkého k ťaššému, z znamého k ñezna-
mému prestupuje, a t. d.; abi tak, prí lahših predmetoh, kdiž
ďetinské sili stuhnú, potom už aj k ťaššim sucé a schopné
boli. — 3.) Všeckého presilováňa a premaháňa bedlive sa na-
čim varovat, a len málo naraz pred seba brať; a abi to má-
lo v ďetati jakošto sa usadilo, načim ho dobre visvetlovat,
vikladat, vácej razi opakovat, a tak ďetatu najme bojzli-
vejšému a slabšému chuťi a smelosti dodávat. Všecko toto
usilovnost maličkih ďeti značne podopěrat, a učěni jejih ob-
lahčovat buďe.

4.) Učitel viučování svoje ñech zajima-
vím a libežním činí. Dúkaznost u ďetoh nič neo-
soži, preto: že oni viučování ocenit, a náležite ho se-
be vážit ešće su v stave ñeni. A preto nič inšo ñepozo-
stáva, jako to: abi viučování ďetom sa lubilo, a vedla
možnosti jih zaujimalo. Lebo s tim sa to získa, že ďeta
viučování buďe rado a pozorne slišávat, a aj potrebnu
bistrost a veselost ducha že ñikdi ñestrati.

Abi sme teda ďeta k pozornosti naklonili, potrebne je:
— 1.) Mu pred oči predstavit důležitost a užitečnost veci tej,
ktorá sa prednáša; lebo to nám je jako prirodzenó, že si ñe-
želěme prácu tam, odkud' ñejaki osoh očakávame. A zajiste
ďeta prečasto býva ñepozornó len preto, že o osohu viučo-
váňa presvečenó ñeni. — 2.) Prednášaňi ñech je živó a ja-
drnó. — Však ale toto ñezaleži v tom, abi učitel kričau,
chitro rapotau, sem tam sa hádzau, a t. d.; ale záleží v tom:
abi v učitelovom každom slove a pohnuťi jakási sila a
duraznost bola, abi viučování bolo srdečnó, miló, a aj v
sklonováňi hlasu zajímavó. — 3.) Učitel v viučování svojom
ñech ñeni príliš dlhí a obširní, lebo aj najzajimavejši predmet
— materia objectum — tak vela z cení tratí, a všeličost,
rozmanitost milujicó ďeta to dlho ñevidrží, ale sa zunuje,
a roztržitó buďe. — 4.) Učitel učencou svojih ñech častejše
k pozornosti pozbudzúva, totišto: nad naležitú odpovedu,
svoju spokojnost a potešěni vijavice, dobrou odpoved' vichva-

lujice; tak teŕ, nech i svoju dŕvernost v bedlive pozorujicom ŕakovi predspešne ukáže, k napraveņu ŕejakého omilu častejše nech druhih vivoláva. at. d. — 5.) Učitel mezi viučováñim, skrz ŕejaku priměrnŕ otázku, častejše nech zavdá príležitosť ŕakom, abi svoj umisel, domněni, sud, badáni a t. d. nad volákim predmetom vipovedali. Na takíto spôsob, dēta si umeñi to vaŕit bude, jakošto vlastní plod hlavi svojej, tešit sa nad tim, a učit sa rado bude. Kdiž naproti bez tohto, schopnosti učencové tak zoslabnu, že bez všej rozvahi a povšimnuťa, len tak na hluchŕ viučováñi posluchavat bude. Že ale to takto v mnohíh školáh bíva, skusenost každođenná učí. A preto už je čas, abi do seba vstupice vizlekli sme starodávne té chibi, a ridice sa vedla hlasu, celej prírodi a dávnej skusenosti k nám volajicího, i v tomto ohlede sme sa rozumnejšími stalí. — 6.) Naposledi, abi viučováñi libeŕnŕ a zajimavŕ bolo, nech sa odstraní vŕecko, čo bi volaku ŕechnŕ zavdat a vedochtivost u dētoh utlačit mohlo, jako: násilnost, ŕetrpezlivost, ustavičnŕ okrikáni, karháñi, at. d.

5.) Učitel nech hleďí každú vec učencom svojim, jako pred oči predstavit, abi oni to, — tak rečeno, — jako matat a čítit mohli. — S očimi sa najlahše učíme, a veliki je rozďil mezi tím, čo sme z vídeña sa naučili, a tím, čo sme len z čitaña, lebo slišaña zved'eli. — Lebŕ oči su i dvere i okna duše; preto teda, nech že učitel každú vec učencom svojim skrze oči lahko pochopitedelnú činí. — Ani ŕeni lepši spôsob viučováña nad tento; lebo takto pozornost sa krisí a zdržuje, pamat ostri a posilnuje, a pochopnost lahká, jasná, a živá sa stáva. — Odkud' i ŕeni to čudo, že mnohí učitelove s mnohím bars do ušŕ trubeñim preca volačo zvest ŕemŕžu, kdiž bi s jedinkím veci tej pred oči predložením, vŕecko, a hñed' dosáhnut mohli.

A už len preto: 1.) Nech že učitel každú zevnitrnú vec,

ktorej pojem — conceptus — v učenosť chce zbudíť, jím pred oči samé predstaví, vysvetlí, na častki rozloží, a tak rozebranu predstaví. — 2.) Jestliže ju samu pred oči predstaviť nemôže, nech si pomáha návrhmi, nástini, a obrazi. — 3.) Jestliže ani to možno není, nech vec tú tak, jako len možno opisuje, vsecké jej častki podstatné predstavuje, k iním vecám prirovnáva, pripodobňuje, a tak i nežnamej tej veci živí obraz nech tvorí. — 4.) Všeobecné zásadi, pravidla, domnenki, a t. d. nech na vácej, ale blizo stojice, lahko pochopitelne, a žákom svojím známé pripadi a udalosti upotrebuva. V čommu všeljaké prikladi, hádky, bajky na najlepšej pomoci budu. — 5.) Velmi dobre bi bolo, kedbi jako po nemec-kých krajnáh, tak aj u nás d'eta prv, jako literi poznávat a pisat začne, v taháňi rovných a križných čar na tabuli sa cvičilo, a prvé aspon počátky a zásadi nástrojsošlova — mecha-niki — poznat sa naučilo. Lebo, že bi toto s chopnosti d'etata osvětilo a napomohlo, učení ale oblahčilo, o tom pochi-bovat nikto nemôže. — 6.) Naposledí, učitel nech od ma-lička už d'eti k tomu privika, abi každú aj tu najmenšú vec dobre a náležitě hore vzali, viskúmali, prehlédali; čo naj-prospešnejše sa dosáhnúť dá s timto, a podobným sa vipito-váňim: kde si bou? — načo je to? — čo je to? — k čomu? — z čoho? — jaki rozdíl mezi timto a tim? a t. d.

6.) Učitel v svojom viučováňi nech je praktiční. Lebo duša a cěl vseckého viučováňa je to: abi žák vedle toho, čo sa učí, aj sa volakedi ri-d'iu a spravovau, a tak učenosť svoju v skutku preuka-zovau. — Preto teda, na to sa dbat musí, abi vedomost s učinlivostí vždispolu spojená bola, lebo viučová-ňi len tak porádnó, osožná, a k životu súcó bit móže.

7.) Učitel v viučováňi svojom nech má ohled na osoh vecej častki žákou svojích, ale pritom i na jednotlivých osoh nech nežabúdzá. D'eti v škole, podľa schopnosti a stavu su

rozličné, a preto i učiteľ vedľa tejto rozličnosti, v svojom vyučovaní rozličným, a tak podľa každého potreb, všeckím preca jednako užitočným nech bit chleďi. Čo sa tak dosáhne, jestliže s schopnejšími všemožne ozaj pokračovat, ale abi slabší celkom na zadku nežostali, tež i aj o nih otcousku starost znášat buďe. — Preto teda nech vždicki taki predmet vivolí vyučováňa svojho, ktorí večej častki učencou svojih sa ťikat buďe; abi tak, všeckih vzdělávat, a i pre tento život na svet súcih, aj na druhom svete večnej slávi hodnih učinit mohou.

8.) Učiteľ pri jednom predmete nech vácej zámerou spolu spojuje, k tomuto najme jednemukaždému veľkó prajeme štastí. U nás školováni bez toho len za krátke čas trvá. Preto teda, abi za krátke ten čas trvajice vyučováni hojní osoh a ovoca donášalo, načo že sa má vácej dbat, jako na to: abi pri jednom každom predmete vácej zámerou spolu spojenó bolo? — Tak, k. p. pri písáni može sa ohled brat ne len na rozum, ale aj na srco, abi tak obó spolu vzdělávano bolo; a to tak aj pri čítáni, počtováni a t. d. S čím sa i to dosáhne: že učenci vyučováňa svojho osoh zretedelnejše poznaju, a preto pozorlivejší a bedlivejší budu; vyučováni ale už samo v sebe buďe rozmanitejšó, prijemnejšó, a bez pochibi aj užitočnejšó.

9.) Spósob vyučováňa nech sam učiteľ vedľa múdrosti svojej usporáda. Vzrik vyučováňa visí od svedomitosti a láski, ktorú učiteľ k povolánu svojemu má. — Sústava — systema — vyučováňa je od Jeho Jasnosti milostivého Krála uved'ená a nariďená, vedľa ktorej pokračovat, ne len povinnost je u-

čitelová, ale poňeváč sústava ta na mudrých vipovedáh skuseňh a mudrých luďi a vlastencou je založená, vedla ňej sa riďit aj o mnoho je bezpečnejše, jako vedla návrhou — plánou — rád, a zásad jednotlivých len, a prečasto prepjatých, ňemudrých, každím vetrom sa klaticích luďi, a vedla, običajne len ňešťasti rozmnožujících pravidel jejích. —

§. 21.

Školski učitel čo vichovatel ludu. Cena povoláňa jeho.

Rozumním vichovatelom len ten bit móže, kto dobrím učitelom je. O obecnóm ludu našóm vúbec to sa hovori: že je hlupi, surovi, ňeposlušni, lenivi, ňedbanlivi, poverečni a t. d., a pre tu pričinu, že je aj tak opušteni, chudobní a ňespokojni. — A poňekud' je to aj pravda. — Však ale čo že je pričina tomu? ňe za- jiste inšo, jako to: že lud nás, ňe tak, jako bi patrilo, vicvičeni, vichovani a vzd'elani ňeni, že sa on k tomu ani ňerozumi, a preto, že sa on k tomu — čo bi k jeho šťasti zlužilo, — ani nemá. Rodičove, totišto u nás, tu pre mnohé práce, s ktorimi su obtižení, tu častokrát i pre ňedbanlivost o d'eti svoje malú starost maju, jejích duchovné i telesné vlohi zatupuju, a lebo jích zle a chibne napravuju a vicvičuju. — Čo že teda tuto činit, a kd'e že pomoc hledat treba? — V kostole však jedine a v škole! — Však ale abi v škole prospěšne sa mládež viučovat mohla, mosí sa k tomu priprav- vit, t. j. mosí sa prvej k viučováňu skrz vichováňi a

dobró vicvičeňi súca urobiť. Lebo len takto vedľa duši i ťela pristrojenu mládež, učiteľ v škole potom vzdelávať môže, a vstrojit na cestu občanského života, kde deti jako pravoverící kresťani, dobrí vlastenci, mudrý predstaveni, poslušni poddaní, pečliví hospodári, verní služebnici, statoční kupci, remeselníci, vojaci, najomníci a t. d. bars na všelijaki spôsob, ale preca všade zdarile a šťastlive vihledávat moct budú svoje uspokojení a spaseňi. Či ale teda, môže bit vibornejšo umeňi, jako toto? — Jestliže malirstvo, sochárstvo je vibornó umeňi; — vichovatelstvo je preca vibornejšo, preto: lebo ono človeka, ten obraz boži vzdeláva; a tak teda, jako človek je najvibornejšo stvoreňi, tak vichováňi a vzdelaváňi jeho, mosí bit ta najvibornejšá práca a umeňi. A zajiste, lebo len s túto prácu, dá sa vivinut povaha — character — národná, a spasonosni duch časou; len s túto prácu kladě sa základ obecného porádku, svornosti, pokoja, a tak obecného dobrého, — Ba ano, národné školi su ňe len základ obecného dobrého, ale su jeho aj jedini prostredok. — Preto ňeni tomu čudo, že za tíhto časou, obecného ludu vichováňi a viučováňi, z všech stran tolme sa žada a doveduje; z čoho tež dost sa poznat môže, jeho veliká cena a důležitost. — Vsak ale z toho aj to sa poznat môže: že základ všeobecného blaha, totišto: viučováňi a vichováňi ludu, táto najdůležitéjšá práca, učitelom a vichovatelom ludu uplňe sa zveráva a odevzdáva. —

Kdiž ale takto, krásno a důležitó povoláňi stavu učitelského považujeme, samá od seba už zbúdza sa v nás uctivost a všimavost naproti učitelom a vichovate-

lom ludu, ktorých mi i preto, jakšto Anđelou strážce ňevinej mladeži vitame, a jakošto zakladatelou obecného blaha, pozdravujeme! — Ale i všeci, čo tento úrad svedomite a poradne zastávate, tešte sa z tej vďačnosti, s ktorú vás až do tmavého hrobu veča stránka viučencou vaših odprevádzat bude, za to: že ste jih skrz dobro viučeni, na cestu časného i večného ščastia privedli. — A jestliže bi aj vám od ňektorih ňezdarnih vrúcná táto vďačnosť odeprená bola, tešte sa v tom vašom presvečení: že ste povinnost svoju svedomite vyplnili, Cirkvi sv. a Štátu verne sluzili, a preto, že uznalosti, pochvali a žehnaňa jejih hodni ste. Však ale hodni ste, i velikej tej odmeni, ktorá v ňebesah vám je pripravená, lebo Boh skrz Daniela Proroka slúbiu: „že ti, ktorí mnohíh k spravedlnosti viučuju, ligotat sa budu, jako hvězdi na všec-ké veky (v kap. 13., v. 3. —).

§. 22.

Vichovatela ludu obraz.

Poňeváč teda vichovatel ludu je opravdivi Anđel strážce od Boha ludu dani, a poňeváč od jeho povoláňa, mnohíh časno i večno ščasti, lebo aj ňeščasti visí, ňech že d'aleko bude od jednéhokaždého: abi úrad tento jediňe pre chľeb vezdejši, a lebo pre iné ohledi ľahkovažne na seba brau. Vichovatel ludu len tak v povoláňi tomto, svedomi svoje uspokojit, a cirkvi sv. a drahej vlasti uznalost a vďačnosť, a boskú odmenu sebe získať v stave bude: jestliže ho k povoláňu tomuto z milosti bozej prirodzená náklonost súcošti svojej k

k nemu povedomost ľahat, a láska, vernosť v ňom správdzat bud'e. — V'sak ale mimo všeho tohto e'ste potrebnó je: abí s timito vlastnosti bou ozdobení. A sice:

1.) S kresťanskú lásku. V'secká priroda, zla'stné ale človek je vitok láski božej. Bez láski teda ňeni možnó predstavovat Boha, a tak pohotove i dobre a naležite vichovávat jedine s lásku možno bud'e. Láska ale táto, ňech je čistá, vrelá, ňe sobecká, ňe postranlivé získa, ale jedine zisk a prospech d'etok hľadajcá. — Láska táto, lebo je prirodzená, jakú len rodičove mávaju, tak: že otcouská, materinská láska nijako sa vinahradit ňemóže. Ale i nad túto lásku e'ste je ňečo o mnoho vznešenejšó, vitrvalejšó, spasnosnejšó, s cim a skrz čo jedine vichováni ludu sa podarit móže, a to je: kresťanská láska, s ktorú Boha nadv'secko, bližného ale bez v'sej vimenki, jako sebasamíh, a to pre Boha milujeme. Táto láska, na kolko pri vichováni pod zla'stnú podobu účinkuje, vola sa láska a lebo milováni d'etok, a s ňu naplneni vichovatel, milovník, čili prátel d'etok, ktorému za priklad je, ten največi milovník d'etok, totižto Kristus Ježiš, kdiž maličké d'eti k sebe povoláva, s radosťu jím prijima a jím žehna (u sv. Math. kap. 19., v. 14—15.) — S takúto teda, v'secko previšujicu lásku vichovatel musí naplneni bit, abí v svojom povoláni, obecnému dobrému prospešnim sa stat mohou, a to tím vácej: že jedine láska je v stave, ačkolvek všade, ale najme v vlasti našej prikri a trpki chľéb tento jeho učitel'ski, oslad'iti a oblahč'iti. — A len kresť. lá-

ska dá mu náhradu, za mnohé té trpkosti, ktoré od sveta tohto znášat mosí.

2.) S ňeunavenu trpezlivostu. Po láske krest., jakošto tej najvíbornejšej čnosti, učiteľovi je potrebná trpezlivosť, s ktorú bi všelijaké v živote a v povolání svojom obtížnosti a prikrosti, s veselú mislu bez hnevu a homráni, s hrdinskú oddanosťu znášat môžu, potešujice seba samého i s tím: že človek k práce stvorení je, — a že bez práce ňeni pláce, a že práca i to previšuje, čo misel si oťažuje. — Trpezlivosť a oddanosť táto je vilev láske krest., jako to vipisuje sv. Pavel: „že všecko strpi, všecko znaša“ (v liste k korinth. kap. 13., v. 7.) — Zapret sa ňeda, že vichováni ludu obecného všade, najme ale v vlasti našej vichovateľovú trpezlivosť až do malomiselnosti skoro probuje. — Však ale prám preto, jako že obstojí a vitrvá bez hrdinskej bodrosti, trpezlivosti a stálosti, tu, kde z núdzu a chudobu, z zlostu a odpornostu, s tiscimi predsudki ustavične zapásat, a mnohé krivdi a trpké úražki znášat mosí? — O! zajiste, jestliže s trpezlivosťu ňeprepáše bedra svoje, ňe len, že nič ňezvede, ale i seba i druhíh do ňevipočítateľníh trampot a béd uvede. —

3.) Dobri vichovateľ ňech je láskavo prisnivi, a lebo ostrí. Ani samá láskavosť, ani samá ostrosť ňeni v stave d'eta, i od zlého sťahovat, i k dobrému priťahovat, a k samostalnosti privikat. Ale obe této čnosti vichovateľ ňech spojí, abi s spoločním obojím tihto čnosti upotrebováním, ani ukrutni tiran ňebou d'etok, ale ani všecko prehľadajci Heli. Tuto za

příklad ňech mu je prozretdelnost boská, ktorá vichováni d'etok v stave manželskem rodičom zverila, abi ono pri materinskej utlosti, otcouskej ale ostrostri tim lepše a jistejše sa podarilo. — Pohled' teda na príklad tento, jakošto ňeomilne potrebnú vstaví mu túto čnost: abi totišto uprimnú láskavosť s ostroštu, utlivosť a pri-
vetivosť s prisnosťu spojiiu, a tak pri všeckom svojom láskavom, privetivom zachádzáni a s d'eti obcováni, preca sebe ohled, uctivosť a vážnosť všad'e, a vždicki zaopatríti v stave bou.

4.) Dobri vichovatel v svojom povoláni ňech je čisti a bezuhoni. Pismo sv. svečí: že kdiž slepi slepého vod'í, že oba do jami upaduju.“ — Takito slepi vudca d'etok bou bi ten učitel, ktorí chcejice inih po ceste spaseňa vod'it, on bi ale sam po ceste zatraceňa kráčau. V duchu krest. dobre vichovávat, len dobri krestan móže, a len čo od srca pochádza, to k srcu jid'e. Pokritec, pri všeckom prefikanom pretvarováni svojom ačkolvek všad'e, ale pri viučováni sa najskorej prezradzujc, lebo tu mu hñed s popod oučej koži, vlčé pazuri vikukaju. — Od-kud' srdečne žádame: abi vichovatel bou človck nábož-ni, mravni, vzd'elani, bezuhoni. — Ano s mnohými mu-drími luđi to veríme, a presvečeni sme: že lepše je žadného, jako bezbožného a ňemravného mat vichova-tela. Lebo tá škoda a strast, ňeda sa ani vipovedat, ani vipísat, ktorú zli vichovatel na celi národ prináša, s tim, kdiž maličké d'eti pohorsuje. A i preto ňektori mudrí luđe za škodlivejšého a hroznejšého traviča — Giftmischer — pokladaju takého vichovatela, Kristus

Pán ale, jako horliu naproti podobným pohoršitelom, to nam svečí: že jh za hodných vipovedau; abi mlinski kameň na krk jím privazau, a oni do viru morského uhodeni boli. A preto tedá vychovatel, keď je aj ne nevinni jako Anđel, nech že je preca bohabojni, šlechetni, mravni, svedomiti, jedním slovóm: človek bezuhoni, abi všeci, ktorí naň len pozru, už z toho pohledu, a s nim obcováňa, vácej temer, jako z jeho viučováňa, dobrého sa naučili.

5.) Dobri vychovatel nech je dostatečne zbehli v vychovoslovi, k tomu ale aj vtipni a prozrethedelni. Lebo jestliže charlante-rismus v jakomkolvek umeňi je velmi nebezpečni a škodlivi, v vychovatelstvi on je preca najnebezpečnejši a škodlivejši; lebo tuto i dušu i ťelo spolu podkáša, tak: že mnohé zlé zviklosti, chibi, slabosti naše, su smutné následki a ovoca jeho. — A preto ňeni tu dost, abi ten, ktorí inih vychováva, sam dobre vychovani bou, tak, jako ňeni dost: abi kto druhih'vinaučuje, sam dobre viučeni bou, ale potrebnó je: abi jeden každi mimo povoláňa k tomu, mau dúkladni pojem — conceptus — o vychováňi a viučováňi, abi prirodzenost ludskú dobre znau, a všecké potrebi jej a t. d. — Čo všecko jedine s mnohim skumáňim, učeňim, premišlaňim, a inih dobríh rád a príkladou verním nasledováňim, t. j. s ustavičným čitaňim učeňim, skusováňim sebe moct bude zaopatriti. Bez všeho tohto, bars ňekto učitelom aj vedla ména bude, ale opravdivím vychovatelom ludu ňikdi nebude.

6.) Dobri vychovatel mosí bit stalého a čerstvého zdrava. Práce učitelské s mnohimi

obtížnosti su spojené, k ktorým zdravé oči, prsa, hrdlo, dobri zrak a čistá vimlunnosť su potrebné. — Telesná nežuživost aj tu največú horlivost zoslabuje, a všeckú schopnosť a súnosť vnívoč obracá, a tak d'etom veľikú škodu zavdáva. Zli zrak, suchoti pri učiteľovi, aj celó pokoleňi do slepoti a suchot duševných privádzaju. Odkud' teda svedomiť učiteľ, jestliže mu zdravi ne-slúži, nech si radnej iní svojému zdravu primernejši chleď opatrí, jako abi i s svojou veľkou škodou, aj s druhých nemenšou ujmov, v obtížnom tomto povoláňi sa trápiu, v ktorom za učinené asnad chibi, bez toho volakedi ťaškú odpoveď dávat buďe.

A i preto, že iní, len vi, čo ste s timito čnosť ozdobení, podťe a vznešení úrad učiteľski na sebe berťe. — Lebo ubohi a nevzděelani lud náš, vás, jakošto nějakých Andělou strážce volá, Cirkev sv. vás za to prosí, drahá vlast vás k tomu žada. — Od dobrých totišto vichovateľou, velice mnoho visí, visí totišto: časnosť i večnosť sčasti celého pokoleňa ľudského. I preto teda pristupte! a stanúce za vichovateľmi, stante sa opravdíví ludu našého strážni Andělove! za čo i tu, i večne tam buďete požehnani a dobrořečení. —

§. 23.

Vichovateľ ludu v rozličných potahoh.

1.) K vrchnosti. Na proti tejto nech buďe uctívi, poslušni a verni. Lebo tejto má ďakovať že len za vichováňi, podpórováňi a zaopatrení svoje: ale má jej i povdační bit za poctivost, ochranu, podporu, ktorú ona mu v urade jeho zaopatruje. Nech že teda

jej buďe povďační. — Čo najlepšie tak presveči: jestliže v povinnosťah svojích buďe svedomiti a porádni, národu svojému a vlasti verni, bohábojni a poňžení. — K tomuto ho i napominaju ňe len zákoni krajanské a prirodné, ale ho k tomu zavazuje i zákon boží, lebo tak pisano stojí: „že ňeni vrchnosti len od Boha, preto: kto sa vrchnosti protiví, nariďeňu boskému sa protiví, ktorí sa ale protiľva, ti sami sebe zatracení dosáhnu.“ (k Rim. kap. 13., v. 12.)

2.) K svojému farárovi. Vichovatelski úrad ačkolvek je viborni a vznešeni, však ale preca ňech že žáden učiteľ sa ňeopováži farárovi jedine patricu uctivosť a vážnosť sebe privlastnovat. Lebo farár je o mnoho prednejši; on je totižto duchovni otec, vichovatel a učiteľ vŕeckých, nadzornik školskí, a k tomu ešte kňaz najvyššieho Boha: preto teda učiteľ k ňemu ňech je uctľivi, poslušni a pokorni. — Farár lebo je prátel ľudu a vzdělaváňa jeho, lebo ňe; jestliže je, vtodi bez pochibi o viučováňi a vzdělaváňi ľudu i sam mnoho dbat a starat sa buďe, — a v tedi učiteľ ňech sa hodným učini jeho duvernosti skrz usilovnosť, poslušnosť a t. d. — Jestliže ale farár prátel ľudu a vichováňa jeho ňeni; učiteľ preto ňech nič ňeopuŕŕa, ani ňech ňechladne v povoláňi svojom, majice pred oči svojimi to: „Ked' na pravej ceste stojíš, ňikoho sa ňebojiš.“ — Vŕsak ale naproti farárovi ňech je vŕzdi zdvorili, uctľivi, a vŕšej uraŕžki opaterne vihíbujici.

3.) K rodičom d'etok. Rodiče s učiteľom lebo su spokojni a ho chvála, lebo ňe. Jestli to prvó stb-

jí, nech že dá pozor, abi chvála ľudská jediním zámerom jeho všeckého účinkováňa nezostala; ale to nech mu jedine slúži k poznáňu a uspokojěňu sebasamého, a aj k ďalšej usilovnosti. Jestliže ale ho nechvála a do něho zapěraju, toto padá lebo na jeho osobu, lebo na spôsob viučováňa jeho. — Jestliže to prvó, nech vipituje sam seba, čili nežavdau on sam pričinu k tomu? — Jestliže tak je, nech že napozatim bude mudrejší, nech skrocuje svoj hnev, prhkost a t. d. — Jestliže ale bez všej pričini preca mu krivdi robá, nech ho Boh zachráni, abi preto svoju zdurnost, hnev, ňenavist a t. d. volako pred d'eti na jevo dau; ale radnej nech skrz uprimnost, a k d'etom privetivost, rodičou jejih volako utišit a udobrit hľad'i. — Jestliže ale zapěrki té padaju na spôsob viučováňa jeho: — spôsob ten lebo vrchnost urid'ila, a vtodi nech je stáli a nech sa uspokojí; lebo jeho v tom poslušnost všecké odpornosti previši a utiši; — a lebo spôsob ten on sam uved'ou, a vtodi skrz hojní prospěch nech hľad'i šlechtnost a užitočnosť svojho umislu presvečit; lebo pöspoliti, obecni lud len to rád uveri, čo očami vidí. Mezi tim múdri učitel prám skrz d'eti náklonost a dúvernost rodičou sebe získat vzdicki ved'et bude, lebo do src rodičovskíh pres srca d'etacké rovná a krátka cesta ved'e. —

4.) K svojému pomocníkovi, a na opak. Učitel s svojim pomocníkom: a) Nech nežachádza jako s volakím sluhom, ale nech ho jako brátra svojho ctí. — b) Nech mu len také práce nakladá, ktoré povoláňu jeho primerané su, jako su k. p. školké, lebo kostolné; od ňesvečnih ale, a mu ňe patricíh prác, nech ho šanuje.

— c.) Nech mu dá dobrí plat, chovu a inšó zaopatre-
 ňi, a to všecko poradne a vd'ačne. — d) Nech mu ňe-
 brani, abi on vedla toho, čo sa v pripravitelni naučiu,
 aj d'eti vinaučovat mohou; to buďe spolu učitelovi do-
 brá príležitosť, abi mu vtodi místné običaje, svoju
 skusenost, svoje náhledi a domneňi najkrajše zoznamiu
 a zd'eliu. — e) Jestliže pomocník pekné schopnosti a
 vlastnosti má, ňech mu to ňezávidí; tak tež jestliže i
 ňejako ucteňi, obdarováňi, a lebo pre svoje zásluhi po-
 bočné odmeňeni býva; ale radnej ňech mu k tomuto
 všemu sam dopomáha. — f) Nech dá dobrí pozor na
 jeho sa držáňi a obcováňi, a jestliže ňejaku ňeporád-
 nost na ňom bi pobadau, prv, než bi to farárovi ob-
 žalovau, a lebo ho preto d'alej prepustiu, ňech ho me-
 zi štirimi oči napomene, a tak napravit hľadí. Pre ňe-
 zachováňi tohto, mnohí mládici skazu vzali, ale ešte
 vácej, ktorím ces prsti sa všecko prehlédalo. — 9) Jest-
 liže pomocník preč odjist, a s tim svoj stav polepšit
 chce, v tom učitel ňech mu žádnú prekážku ňerobí,
 ale ňech mu je radnej i v tom na pomoci, čo najme skrz
 svedomitó, a jeho zásluhám primeranó svedectvo a
 poručanosť preukáže.

Pomocník ale k svojému predstavenému ňech je:
 a) poslušni; — b) uctlivi; — c) ustupni; — d) po-
 niženi; — e) s domácimi znášanelivi a privetivi; — f)
 v povinostáh pilni a bedľivi; — g) sebasamého usta-
 vične vzd'elávajíci skrz čitáňi dobríh knih, a častó opa-
 kováňi toho, čo sa v pripravitelni naučiu; — h) pri-
 kladni, a preto ňech sa všého varuje, čo bi na ujmu
 jeho poctivosti jakokolvek slúžit mohlo, jako k. p. noč-

ného bludeňa, nesvečného s druhu pohlavu obcováňa, krčem, a inih zlih spolkou navštivováňa a t. d.; — i) kdiž místo premenit chce, to nech za času svojému predstavenému ohlási, a v tom jeho radu a pisomnú poručanku vižáda.

5.) K spolutovarišom svojim. Učitel naproti timto nech je opaterni a mudri, lebo su rozliční, dobrí, aj zlí. Někotorí závistlivi, jaziční, visokomiselní, iní zas leniví, utrhační, hrači, pijaci, a t. d. a tíhto všech nech sa pilne varuje. Lebo k jejích vistupnosťam len lahko priviknut, a v jejích tovarištvu o peňaze, statočnosť, spokojnosť prist môže. — Naproti ale, s nabožnimi a svedomitimi spoluučiteli nech rád a vďačne obcuje. Lebo v takom spolku, kde jeden druhému svoju vedomosť, skúsenosť dúverne zďeluje, kde jeden druhého radu vďačne počúva, a k pokroku, k usilovnosti podzbudzuje, v takomto spolku někodi sa baví, nie len že je radosť, ale je aj osoh. Lebo to sa ani nesmeme domněvat, abi sa někto mezi učiteli taki našou, ktori bi s svoju vedomosťu a skúsenosťu, nějakó samokupectvo stvárati a prevádzati chcu. Lebo toto, jestliže v hmotnom — materialnom — obchode už veľki je hrěch, v duševnom obchode zajiste je največá zlosť a neprávosť. — Odkud' nech že je ďaleko, toto od jedného každého učiteľa, tak: jako aj vsecká visokomiselnosť, sobectvo, samoláska, neznašanlivosť, zapovrhlosť všeho, čokolvek staro- lebo novo- vekó je a t. d., ponevác vsecko toto obecnému dobrému velmi škodí. —

§. 24.

Vichovatel ludu mimo školi.

Každému, zlaštne ale mladému vichovatelovi nasledujicé pravidla k povšimnutí, a k zachovánu porúčame. A sice: 1.) Vichovatel ludu, aj mimo školi nech sa vinasnažuje s dobrim prikladom, a vedla potrebi aj s múdru radu, prosbu, napomináňim a karháňim bohabojnost, a pravú osvetu mezi ludom rozširovat; jako zas ňevzdělanosti vsecké ňeresti, jako: lenivost, nočnó bluděňi, peňážné hri, skvostnost, zlorečivost, poverečnost, predsudki, opilstvo, užerstvo, čitaváňi zlíh knih, privinováňi zlíh podezrelíh luďi a t. d. viko-renovat, a lebo aspon umenšovav. — Však ale v tomto abi sa ňeprenáhliu, nech sa varuje ňezrelého novotárstva, sobectva a lubovolnosti — arbitrium —, však ale nech dá pozor na čas prihodni a súci, a predstavenih v obci nech si všemožne hledí náklonit. Ba ano v všec-kom tomto nech buďe radnej len pomahatelom duchovnej a svetskej vrchnosti, jako opovažlivim podnikate-lom. — 2.) Jestliže možno buďe, ňedelné školi nech uvede, usporáda a hore zdržuje. — 3.) Svoj dom nech rídí poradne, hospodárstvo nech mudre opatruje, ano všemožne zlepšuje, abi z prikladu jeho aj lud obecni vólu dostau k tím novím vinalezom, ktorými za naših tíhto časou hospodárstvo po vseckíh stranáh pekne sa zlepšúva. — 4.) Jako s jednej stránki nech sa všého chráni, čo bi ho do zapovrhuťa privest mohlo, a čo sa mu ani ňesvečí, jako k. p. veľkó hospodárstvo, pod-lé rukovité práce a t. d., tak z druhej stránki nech hle-

ěi, sebe svečnó ňejakó zapoĎeváŇi zaopatřit, k. p. zahradnictvo, knihovazactvo, rezbárstvo, hodinárstvo, malirstvo a t. d. — Lebo na takíto spósob, Ňe len že svoje dóchodke svečí, ale aj lud náš obecni, bez toho, jako k zeme privázani s premislom troška aspon obznámi. — 5.) Čas, ktorí mu od povinosti pozostáva, Ňech obracá k zdokonalováŇu sámého seba; Ňech pilne pozoruje aj na místné obićaje, porekadla, zviklosti, na zlaštŇe chibi a čnosti, na narečá a t. d., abi vedla toho i sam sa spravovat., aj asnad Ňečo k naprave a polepšeŇu poslúžit mohou — 6.) Velké slubi, naĎeje a vihlědki Ňech si Ňerobí, abi asnad v počtováŇi velmi sklamani Ňebou. — 7.) Ňech nikdi takú vec Ňezačína, ktorá abi sa mu podarila, velkó ufaŇi Ňemá; lebo vĎdi je lepše krok radnej Ňeurobit, jako ho potom naspak Ňáhat; a častokrát jednó takó Ňemudró počináŇi, aj v iníh potom vecáh šćastnému sa podareŇu na dlhi čas prekaŇki robíva. — Preto 8.) najlepše je pri starom zostavat, a lebo keď učitel aj Ňejakú obnovu, a lebo promenu za potrebnú uznáva, tu Ňech len s poraděŇim sa a privoleŇím patricej vrchnosti Ňech uvede. — 9.) Svojíh v úradě prepadnikou Ňech Ňikdi Ňehani, ani ŇesúĎi, lebo to samovsebe je už nespravedlivost; potom ale predpadnik jeho bez pochibi aj svojíh dobreprajicíh má, ktorí za každó Ňesětrnó slovo pomstvit sa chćet budu. — 10.) Ňech každému dá, čo jeho je a čo mu patri. O zlaštŇu ale naklonost velkíh a možŇíh ludí Ňech sa velmi Ňetrápi; však ale aj mezi tak nazvanú smět a zberbu ludstva Ňech sa Ňepoměša; ale Ňech je k každému prívětívi, každého Ňech uprimne pozdraví,

sa prihovori, porozpráva, lebo takto sebe nadvšecko lásku a dôvernost u ľudí získa. — 11.) Z svojich práv ačkoľvek nech nič nepopusti, ale aj pre každú maličkosť nech krik hneď nerobí; lebo lakomnosť, skúposť, sôbecnosť ho najskorej do nenavisti a ošklivosti u ľudí donese. — 12.) Nech sa zdrži od všetkých takých spolkou, tovarištvou, schôdkou, ktoré veľa stránka múdrych ľudí za zlé a nesvečné pokladá; a preto teda, nech že karti, krčma, pijanstvo a t. d. su mu v ošklivosti. Jestliže bi ale ňekam na svadbu, hodi, hostinu povolani bou, tam nech sa pekne, svečne a strizlive zachová; a aj tu príležitosť nech k poznáňu a svojim príkladom k zošlechetneňu ludu, mudre upotrebuje. — To sa ale nesvečí, abi tam iných ostrejšie posudzovau, a lebo s druhimi sa vadiu, dohadovau, škrēpiu, však ale i s tak ňevine podhodeňu pravdu môže mnohým dat pravdu pod nos zavonat; pritom ale všom obecnu veselost nech srdečne napomáha a obživuje. — 13.) Do súkromních — privatnih — jednotlivých vād, zapěrok: právních záležitosti nech sa nikdy ňeměša. — 14.) Nech buďe v všom múdri a opaterni; všej osoblosti na kolko možno nech sa varuje, lebo ta ho směšného urobí, a ho o potrebnú vážnosť a poctivost pripraví. — Odkud' nech sa rídi, vedla toho latinského prislova: „quid quid agis, prudenter agas et recipe finem.“ —

DRUHÁ STRÁNKA.

O vichováni těla.

§. 25.

O vichováni těla vůbec.

Človek pozustáva z těla i z duši. Tělo lidské nad všeh inih tvorou je najkrajšó a najdokonalejšó; lebo je súco k jakejkolvek učinlivosti, sa tvareňu a sposobeňu; potom ale pod jakimkolvek podnehim vitrvá, a preto je i najznamenitejšó. — Však ale v duchovnej potahe eš-
te večá je dústojnost a povaha jeho. Tělo lidské totišto je bidlo a nástroj nšmrtdlnej duši, ktorá skrz tělo učinkuje, a spolu s tělom za ščastim a spašeňim báži. Nad toto všecko ale, sv. náboženstvo nás učí: že tělo je pribitok Ducha sv. a že na d'ěn súdni horevstane, abi dostalo odmenu zasluženú. — Z tíhto teda pričín, vichovatel něch ma starost o tělo, abi ono ščastlive svoj eěl tež dosáhnut mohlo. A to tim vác, že skusujeme, jako za tíhto časou pokoleňi lidské i vedla těla klesne a hine; jako to mnohé, predtim něznamé chorobi, ve-

liki počet slepích, kulhavích, zohaveních lidí, potom té mnohé bledé tváři, trasúce sa ruki, hlava, nohi, množstvo nemocnic, špitalou — preskoré smrti a t. d. presvečuje. Odkud' teda vichovatelove! nedajte tolme klesnut pokoleňu ľudskému i vedľa tela! v tomto, tak nazvanom osvetenom století, veľiká práca a starost sa vinakladá na vzd'eláňi ducha, — Vi! že alej vzd'elavajte spolu i telo, lebo v b'ednom, v chorlavom tele, običajne aj ta najvzd'elanejšá duša, preca len b'edna a chorlavá býva. Odkud'

1.) Všecko nech sa starostlive odstraní; čo telesné moci slabí a kazí.

2.) Všecko nech sa bedlive opatrí, čo moci telesné živejšími, trvacejšími a hibkejšími robí.

3.) Všeomžnú pečlivosťu nech sa o to dbá: abi zjavujica sa nejaká nemoc, slabost, choroba, čo najskor zostrabená a zahojená bola.

4.) Vichovanec nech sa viučí: jako i sam o svoje telesné moci dbat, a jích zdokonalovat má.

Ačkoľvek vichovatelovi ludu pod ochranu sa nedavaju maličké deti, o ktorích telesno sa vivinuťi rodičove, a lebo v opatrovnáh pestuni svedomitu starost znašat povini su; a ačkoľvek od vichovateľa ludu to sa ani žadat nemóže, abi on v lekarstvi na tolko zbehli bou: abi aj iních v tom sustavne vinaučovat, a lebo hojit vedeu; však ale preca k ňemu to zda sa prinaležat — že bi v tom zanedbanost, lebo ňezdarnost ludu obecného jako vinahradujice, i sebe zverené deti od všeho telesného úrazu chrániu, a aj vedľa tela tak jích vzd'elau: abi oni k všeckim budúceho svojho povoláňa povinnostám suci, spósobni, dostatečni, ba ano i v zvenkajšom svojom obcováňi zdvorilí, obratní a milí boli. — Ba ano, všeckím pravom od něho sa žadat móže: abi dosta-

tečným bou, i hlavné pravidla zdrava i života ľudského d'etom vikladat, a aj ludu obecnému pri ňeydojak sa stavajících všeljakých ňebezpečných prihodáh a potrebáh, dobre radi a poučení dávat. —

§. 26.

Všecko odstranit treba, skrz čo bi telesné moci zoslabnut, lebo skazit sa mohli.

1.) Už sam múdri vichovatel všého sa varuje, čím bi d'etatu ňejakó na zdravi ublížit a uškodit mohou.

Také veci su: táháni a mikáni za vlasi, udreňi hlavi, drážení, strašeni, ščikláňi, stiskáni hrdla, rúk, nohu a. j. potom odsacováňi, kopáňi, a lebo aj ňemudrá volaká reč, z ktorej všecko probogat milujicó d'eta lahko bi prostredok a spôsob k ňejakej rozpustilosti, a k ňeubezpečováňu svojho zdrava, naučit sa mohlo. —

2.) Opaterni vichovatel i na tih dobrí pozor dá, ktorí okolo svojho vichovanca su.

Takíto su: rodičove, príbuzni, pestunki, dojki, a j. ktorí, keď aj ňe z zlosti, ale z hluposti a z ňenadalosti d'etom prečasto a velmi uškodit môžu, k. p. s lahodkámí, s ňatahováňim, s za krucováňim, s ňemudrim volkáňim a t. d. Tak tež staré matki maličké d'eti radi k sebe do posteli brávaju; ňenaždajice sa, že s tim na zdravi jím velmi ubližuju, lebo staró telo, tomu mladému všeckú silu a vnađu odeběra. Najme ale opaterni vichovatel na čelad dobrí pozor dáva, o tom dobre presvečeni: že táto častokrát, abi sebe kratochvilu spôsobila, d'eti s jedením a pitím premáha, kolíše, natahuje, naháňa, straší, dráži a t. d., a takto na zdravi jím často velmi ubližuje, a poradnó jím tela sa vičinuťi prekazuje: Pre tu pričinu teda, múdri vichovatel ňech d'etom častejše vístrahu dáva, abi s čeladku sa ňezapoděvali a duvernejše s ňu ňetovaríšili. —

3.) Múdri vichovatel nech nespušťa z oču aj kamarádou vichovancou svojih, lebo od tíh tež mnohé nemoci lahko pochitit móžu, jako k. p. srap, sipanice, suchoti, a j. — Preto jestliže bi v škole na ňekom podobnú nemoc zbadau, toho nech hñeď odstrani, a o jeho sa vilěčení otcouskú nech stáročť znáša.

4.) Dobri vichovatel z ohledu tohoto, pozornost svoju obracá aj na samé dčeti, dobre vedíce: že dčeti častokrát i sebasamíh do ňebezpečestva uvrhuju, častokrát ale ňebezpečestva od seba odchranit, lebo ňevedča, lebo aj ňe velmi dbaju. —

K. p. do slnca, mesáca primo hledení, pres okuláre, červené, žltó, zelenó sklo nazěráni, pri tmavom svetle čítáni, písáni, očom veľmi škodí; — pri písáni a šiři príliš večó sa zohibováni škodí prsom, kazí zrost a spôsobnost tela; — pri praďeni mnoho slineňi, zbitečnosť, ňepotrebnó odpluváni suši plúca a hrdlo; — v rozhoručosti studeni nápoj obára plúca, a on, jako tež i šňurováni a sa sťahováni suchotini donása; — klzáňi, smikáňi na laďe, preskakováni, hučkáňi, koleslamáňi, hra na most, chitáňi a viberáňi ftáčkou, loveňi rílb, a j. su všecho hri velmi ňebezpečné. — A preto múdri učitel vše toto vždi pred oči má, a proti ňebezpečestvám tímto, jako poučěni, tak aj otcousku vištrahu žákom svojím dáva.

5.) Svedomiti vichovatel všecko to odstranit hleďi, čo bi bars jako z dčaleka vichovancom jeho ňejako ubližit mohlo.

Také veci su: velmi tuho vonavé kvetini v izbáh, olovené ližice, poháre, taněre, dobre ňevicinovani meďeni rád, tmavé, smradlavé vlhké přebitki, strmé schodi, fajka, flinta, ňeprimerná tášká robota, a t. d. Preto všecko toto sa odstranit má, abi škrz té veci i zdravi sa ňepokazilo, a dospelost síl jejíh překazená a vivratená ňebola.

Pravda ačkoľvek je, že vichovateľ i té najmenšie domá-
ce okoličnosti zoznať, a tak každé nebezpečenstvo od svo-
jích vichovancou odvrátiť v stave nebude, preto: že i kaž-
dému za hrbtom bit, aj deti pred očami mať na veky ne-
môže; však ale prám už pre tu príčinu, nech že za času
vichovancom svojím oznámi všeko to, čo je škodlivé, ne-
bezpečné, a aj jako sa toho varovať treba, k čomu najlep-
šie kratké výprauki a príklady slúžiť budú. — Jestliže bi ale,
v ohľede tomto, veče nějaké neporadnosti a vystupnosti pri
dětích skúsiu, to nech hneď oznámi správcovi duchovnému,
abi i skrz jeho a miestnej vrchnosti opaternosť všeko zlé
odprestrašené biti mohlo.

Čo sa jedovitých bilín dotiče, není potrebné, abi bilini
této vedľa mena, farbi, a t. d. dětom známé urobíu; ano to
bi ešte aj nebezpečné a škodlivé stat sa mohlo, preto: le-
bo deti su všetečné, zvedavé, všeko hneď radi skusuju, a
tak pridat bi sa mohlo: že bi o jedovitosti nejakej bilini aj
pokusováňim, košťováňim sa presvečiť chceli. — Odkud' o-
paternejše a múdrejše bude, dětom len to povedať: že su
aj jedovité bilini, korene, kveti, hubi, bobki, zrná, a že,
abi preto, hneď jakejkolvek bilini sa ani netikali; ale jest-
liže něco chcu, abi to prv rodičom, učiteľovi oznámili, a
potom v tom jejích radu vdačne nasledovali. — A takto nech
sa zachádza aj z ohľedu nežnamých jedel, živočíchou, hmi-
zou, jako k. p.: pavukou, chrobákou, húsenic, a t. d. —
Starším ale dětom už aj zevrubnejšia známota o jedovitých
rostlinách užitočne sa zdeliť môže, a to sice tak: keď sa jim
jedovité té rostlini, lebo v prirodzenej podstate, lebo len
v obrazoh poukazuju. K ktorému celi dobre slúžiť bude
poučná knižka česko-slovenská Karla Amerlinga pod náslo-
vim: „Naučení pre lid obecni o domácích jedech,
a kazijedech, s ritinami. V Praze 1844.“ — A uherská
pod náslovim: „Magyarországi mérges növények. Alsóbb
osztályú, kivált népiskolák számára, írta Kubinyi Ágoston.
30 festett táblákkal. Budán 1842., füzve 1 ft. 36 kr. e. p.“

§. 27.

Ľeskrotené vašne, najme ale pudpohlavní, telesné moci káza a preto sa skrocovat maju.

Maličké školské d'eti bars aj Ľe naruživé — passio — ale preca všeljakim Ľeporadnim vášnam — affectus — jako: hĽevu, závisti, pomstvi, a t. d. oddané biva-ju, čo zdravu jejih velmi škodĽeva. — Pre tu príčinu mudri vichovatel, Ľe len že žádnú príčinu k podzbudze-Ľu tíhto vášen Ľepodava: ale radnej všeccko pečlive odstranjuje, ba ano ešĽe aj, jako d'eti, podobnó Ľepo-radnó pohnuti v sebe utlačit maju, jih viučuje. — V čom jemu krest. mravoučeĽi a skolski porádok na naj-lepšej pomoci bíva.

Moci telesné najvácej kazí pud pohlavní, ktorí jestli-že za malička v d'etoh sa už zbludí a Ľeskrocuje, náramnu škodu duši i ťelu jejih prináša; lebo hlupost rozumu, pa-ďúcu Ľemoc, slepotu, traseĽi sa udou, hostec, Ľezredka preskoru smrt, a. j. zaopatruje, Preto teda v skrocováĽi tej-to vašne vichovatel Ľech je pozorlivi a Ľeunaveni.

Ľekodi d'eti aj skrz poškrvnováĽi sámihseba — čo sa jim v zviklost obracá — zdravi a živobiti svoje hrozne podkopávaju. Preto vichovatel i na prekazeĽi a odstraneĽi to-hoto hrĽechu Ľech svedomitu starost má. A sice pred vším, Ľech odstranit hleďi té príčini, ktoré bi d'eti k tomuto hrĽechu privĽest mohli, takéto su: objimáĽi, boškaváĽi, tašké, korenité jedla, rozpalujicé nápoje, zaháľčivost; tesnó, hru-bo škrabavó rucho, maká a priteplá postel, spáváĽi s dru-hími, Ľešerednost ťela, oplzlé reči, spevi, žarti, obrazi, rozpravki, do naha sa odkrĽeváĽi, nad všeccko ale najme zlé príkladí. — Preto vichovatel s otcouskú starosĽu a Ľeunave-nosĽu všeccko toto Ľech odstranit hleďi, lebo lahše je zló toto prekazit, jako ho Ľeskorej vilĽčit. A preto i starost

ňech má, abi asnad v škole sa potmelajicú ňerest túto zba-
 dau a vikoreniu; čo ačkolvek taško ale preca možno buďe.
 Však ale ňech že v tomto ňikoho, jako na jisto ňepohle-
 dáva; lebo preťaško je túto ňerest jistotne pobadat, bars ju
 vácej znakou prezradzuju, jaké su: velmi bledá tvár, hlb-
 ko vpadnuté oči, lenivó chodeňi, tráseňi sa ruk, visipanost
 tvári, ustavičná zamislenost, bojazlivost, strmó a stlpkom
 pozěraňi, ňeobičajnó sa začerveneňi, pri každom skoro oslo-
 veňi, náklonost veľká k samote, ňechut a odvratenost k
 hri, zábavkam, dlhó sa na zachode baveňi a t. d. — Vicho-
 vatel ňech častejšě, a vúbec vichovancou svojih napominá,
 že Boh je všade pritomni, a že všeko vidí aj té najskri-
 tejšě veci, že z všého na d'ěn sudni, a to pred celím sve-
 tom počet dávat buďeme; a už len preto, abi d'etř ňikdi
 takého ňečo s sebu ňerobili, za čo bi sa pred rodiči, uči-
 telom hambili, ba ano čo činit ani bi sa ňeopovázili. Potom
 ale ňech nástoji: abi d'eti vždi hore nad stolicu ruke drža-
 li, abi mnohí razom, najme ale chlapani a d'evčence spolu
 na potrebu ňechoďili, a tam dlho sa ňebavili, abi rano dl-
 ho v posteli sa ňepovalovali at. d.

Mezi tim ale poňeváč hore podotknuté znaki od inih
 ňemoc tež pochádzat môžu, vichovatel ňech sa chráňi, abi
 vedla ňih, volakoho, hñed len tak na slepo v hrěchu tom-
 to ňepohlédavau; — Ani že o tomto hrěchu ňech pred d'eti
 verejne nikdi ňevipráva, lebo tak bi k ukrutnému pohor-
 šeňu detom školským bou. — Jestliže bi ale ňektoró d'eta v
 hrěchu tomto dopadou, vtodi s otcouskú lásku a prive-
 tivostu. — všeko trestáňi bi tu len velmi škodilo — pred
 oči ňech mu predstaví velikú ošklivost a náramnost tohoto
 hrěchu, pre ktori naň, na tomto svete hrozně ňemoci, po-
 smech a hanba, na druhom ale pokuta boská príde. — Jest-
 liže bi ale sam v hrěchu tomto d'eta dochitiu, ňech ho uběz-
 peči: že on to ňikomú ňeprezaďi, lebo ze ňikoho do po-
 tupi a opovrhlosti privest ňechee; potom ale ňech dá na
 ňeho dobrí pozor, ňech ho vždi voláčim zameškáva, abi z
 unavosti do hrěchu tohoto ňeupádou, a aj druhih asnad

ešte nenakaziu. — Jestliže bi ale niektoró d'eta s timto hrěchom už velmi nakazenó bolo, to z školi hñeď ñech vikáže, a pod opaternost lekárskú zverí. — Keď vychovatel daktoró d'eta len v podezreñi o tomto hrěchu má, ñech svoje v tom badáñi ponajprv místnemu duchovnému otcovi zoznámí, a lebo aj — jestli mu to zdravi rozum radí, — lebo s ñemudrími velmi mudro zachodit treba — rodičom, s ktorih radu, potom čo najopaternejše zachádzat má.

§. 28.

Proti osipkam d'eta, s zaštepením má sa opatrit.

Osipki, a lebo sipanice, je velmi ñebezpečná ñemoc, lebo ñikoho skoro ñeobchádza, mnohíh zošpaťuje, mnohíh o zrak, čuch — auditus — ano aj o život prináša. — Prv, ñež tejto ñemoci na lek sa trafilo v mocnársti rákuskom 60,000, v celej Europe na pol milliona ludu každoročne v nej zahinulo. — Odkud' ñemóže sa dost vichyálit a dobrorečit Edvard Jenner, Angličan, múdri lekár; ktorému po mnohom badáñi a skumáni r. 1798-ho sa pošcastilo, ñemoci tejto na lěk trafit, a to sice: skrz štepení. Poñeváč ale, ñemoc táto sa každému hrozí, samo od seba sa rozumí, abi každí člověk, už za d'etinstva, pred ñu sa takto ubezpečiu. Preto, jako u inih vzd'elanejših národoh, d'eti proti ñemoci tejto štepením sa zaopatrujú, tak aj vlasti našej králouski je príkaz: abi každó d'eta zaštepené sipanice malo. — Štepení to v vlasti našej obstaráva vrchnost stoličná, mestská, krajská skrz svojih lekárrou a ranohojičou, ktorí o tom patricej vrchnosti, táto ale zas mistodržicej radi králouskej každoročne rádnu správu dáva.

Proti štepeniu sipanic, ľud náš ešte po dnešni deň mnohé predsudki má. V tom teda dobrú radu a potrebné poučeni dat jako duchovnému otcovi patrí: tak k povinnostám vychovateľa prislúcha, aby na kolko je možno, aj on ľud k tomu náklonovau a podzbudzovau. — Čo aby tím jistejše dosáhnut môžu, nech tiež i na svojích deťoch dobrí príklad ukáže, nech najvyššie príkazi kráľovské o tom častejšie pripomína, zlé následki odtuď pochadzajice predstavuje, ano aj to nech pripomína: že do mnohých stavou, úradou, služeb, ustavou, tí, ktorí sipanice zaštepene nemaju, ani pripusteni bit nemôžu. — Aj o to nech má starost, aby školské deti štepením všecké zaopatrené boli, v čom odpor- ných a protivných, jestliže bi všecko nahovaráni daremnó bolo, aj vrchností nech obžaluje. Tých, ktorí v sipanicáh nemocni su, našťivovat nech zakáže. A tak na všemožni spôsob aj v tomto ohlede, verním prátelom nech sa učiniti hledi.

§. 29.

Ľelo v svojej celosti má sa zachovat.

Zdravost a celost ľela je veliki dar boží, a k pravému šťastu neomilné potrebni. Preto už maličkým deťom vychovateľ nech na srco kláde, že mi sme není páni nášeho ľela, ale len že ochrancove jeho; a preto, že jednéhokaždého z nás je veľká povinnost: aby sme ľelo a všecké údi naše v zdravosti a celosti zachovali, a bedlive chránili od všeho, čím bi sa nejako zohavit, zne- spôsobiť, a tak s vlastným, a celého obecenstva obtíže- nim, k dosáhuťi cěla, pre kteri stvorenó je, nesúcim sa stat mohli. — Kto ale na tolko sa pozabúdzá, že lebo sam samochtác živobiti si odníma, a lebo ľelo svo- je volako zohavuje, ten ľaško hreší proti Bohu, ktorí mezi hrmeňim a bliskáňim volakedi prikazau: „Ně z a- bi je š.“ (II. kn. Mojž. 20. kap., 13. ver.) Boh totižto,

jako Púvodca, tak aj Pán je živobíta nášého, a beda tomu, kto této Jeho najsvatejšé práva ňejako ruší a vi-
vráca! — Ďalej ale, takí človek hreší ťaško aj proti se-
besamému, proti celému obecnstvu, a proti vlasti svej;
— A aj preto už len, jakšto samovrah, a všeh práv ru-
šitel a buritel, hoďen je, abi cirkev sv. poslednu uctu,
totišto cirkevni pohreb mu odeprela, a na tento spó-
sob pred celim svetom, jakšto vijavila: že ňehodním,
ňeverním a ňezdarním jej sinom sa učiniu, a podobním
tomu stromu, o ktorom pisano je v pisme sv.: „že ka-
ždí strom, ktorí dobró ovoca ňenosi, viťati
a na oheň uvrženi buďe.“ (Math. 3. kap. 10. ver.)

Mezi tím človek ňe len dobrovolne, ale prečasto i
ňeydojak na ťele sebo ťaško ublížiť môže. — ňe jednej
zajiste choroby, chromosti, kulhavosti, a j. ňeopater-
nost rodičou, pestúnek, dojek a t. d. príčina je. — I v
tomto teda ohleďe, ňeopaternost obecného ludu, vicho-
vatel ňech vinahraditi hleďi. Abi ale ťelo v zdravosti
zachovanó bolo, této nasledujice veci potrebne su: po-
vetri, pokrm a nápoj, prirodzenó viprazno-
váni, rucho, prebitok, čistota, premava-
vost, odpočinuťi a pozdraveňi. — Všecké této
veci, jako sa naležite upotrebovat maju, d'eti v škole,
a skrz této, všecok lud sa viučovat má. —

§. 30.

O povetri.

Čistó povetri, je prvá a najpotrebnejša podměnka
— *conditio* — dobrého zdrava. Lebo len čistó povetri

vichovanca pri dobrom zdraví a čerstvoste zachová; zlé ale povetří kazí mu krev, farbu, a tak zdraví mu hubí a život ukracuje, jako to mnohé příklady potvrzují. Odkud teda něvihnutedelne je potřebné, abí povetří, ktoró do seba díchame, čistó a čerstvó bolo. —

Povetří čistó je to: ktoró žádnén puch nemá; a to je čerstvó, ktoró ani studenó ani horucó príliš není. — Najzdravšó povetří je venku pod slobodním nebom, najme blizo stromou. — Blizo hrbítovou — cinterinou —, močarin, smetisk, hnojník a t. d. čistó povetří není, preto vichovatel této veci od školi něch oddáluje, a i svojích vichovancou něch na to pozorních činí. — Ale i o tom svoje děti, a tak celí lud něch viučuje: jako aj v izbáh povetří sa nakazít může, totišto: keď izbi su niské, tesné, vlhké; potom keď sa dlážka drháva, izba mazáva, lebo maluje, kachle a pec po prvi krát vikuruje, a t. d. a preto, že vtodi v izbáh sa bavit, spávat, je velmi něbezpečno. — Ďalej ale, povetří v izbáh sa ešte nakazí, keď mnohi sa tam natísnu, a tak mnoho nadichaju, s dohanu kurením smradu a dímú narobá, z peci a kachel sa kaďí, žeravó uhli v izbe sa drží, morské zajace, prasce, hid a ftáki v izbe sa čhovaju, potom tuho vonavé kveti, ovóca, zelini, jako: lalia, majoranka, konope; kapusta, a t. d. su v izbe zložené. — A preto, jestliže zdraví nam vzacné a miló je, že podobné veci všecké sa oddálit a předstranit mosá. — Potom ale, abí povetří v přebítkoh našich čistó a čerstvó bolo, mnoho dopomóžu okolo domu nasadené stromi, jako: akače, malini, lipi a t. d. Obloki něch su není príliš malé, ani ně tak připravené, abí sa odtvárat němohli, lebo izbu každi děn aj dvarázi vivetrovat treba. Mimo vivetrováňa ale, vlhkejšé a pachovitejšé přebítki sa aj vikádzat maju, totišto s borovičkovím dřevom, a jahodi, octom. a t. d. Kde ale vacej ludu spolu biva, tam dobre je, jestli na okno sa vetrovo kolesko pripraví.

Spósob k presvečeňu sa o tom: zdáliz v izbe, a lebo aj indě povetří čistó je? najjistější je svěca. Lebo kde svě-

ca veselo horí, tam aj človek živi bit môže; kde ale svēca len tak smutno horí, tam povetri hñeď obnovit treba; kde ale svēca vihasne a horet ñechce, z toho mista len čo skór preč sa berme. — Odkud' i prv, ñežli do ñejakého zatvoreného mista, k. p. kripti, studni, zbožnej jami a t. d. zostupime, s horícu svēcu sa o povetri tohože mista presvečime. V takih mistah zdusenó povetri, najjistejše dá sa napravít, keď puškovi prach vac rázi sa tam zapáli.

Častejšó sa baveñi v čistom povetri dost sa poručat ani ñemóže. Preto dēti ñech sa za času k tomu privikaju, lebo tim peknu farbu, veselost a bistrost ducha, pekni zrost a udatnost sebe nadobudnu. A bars bi pri každy škole, a lebo aspon na blize stromi visadené boli, kđebi časom svojim dēti sa bavit a premavat mohli. Abi ale povetri dētatu tak lahko škodlivím sa stat ñemohlo, potrebnó je; abi ono k všemožnim jeho premenam zviklo, totišto; k zime a k horučosti, — k vlhkosti a k suchote at. d. — ñemudrost je velká, dēta prez zimu vždi v izbe zatvorenó držat, od strachu, abi sa ñepresťidilo, lebo tak sa ñesúcim k životu stáva. A preto ñech sa dētatu dopustí: abi ono slobodne po dvore, po ulici, po zahrade sa premávalo, hralo, skákaló; a ñech len na to sa pozor dá: abi z razu povetri ñepremenilo, k. p. abi z zimi do horučosti náhle ñeprešlo, lebo to bi mu ťaško uškodit mohlo. — Najme ale sedlacké dēti k všeckému sa privikat maju, abi k buducému povoláñu svojému schopné a sucé boli. — Však ale pri všeckom tomto, všecká ovažlivost, prepjatost ñech sa bedlive odstraní, a múdrosť, rozumnost z oču ñech sa ñikdi ñespustí; tak teŹ aj od uvetra — Zug — dēta ñech sa opaterne varuje.

§. 31.

O pokrme a nápoji.

Po povetri, z ohledu začováña zdrava a živobíťa pozornost našu zasluhuje pokrma a nápoj, jakošto dve k obživováñu, zdržováñu a posilnováñu ťela ñevi-

hnutedelne potrebné veci. Z ohledu tíhto, k trojím vecám sa ma viučiť a naviknut d'eta, totižto: čo? — kolko? — a jako? — niečo požívat má. —

Čo že teda jesť a piť máme? — Najmudrejší Stvoriteľ náš urídii: aby každó stvoreni sebe priemeru potrovu malo. Maličkému nemluvnátku potrova od prirodí určená, je mléko materinskó, čo preto, i žiadna matka svojému rod'encovi bez ľaškého hréchu odepreť nemóže; a len, jestliže nemocná je, povinnost túto na druhého zverí. U chudobníh ludí povinnost túto v takej pripadnosti običajne susedí, dobri známi a príbuzní vďačne zastávajú.

Lud náš obecni, štvoronásobne sa prehréševa v tak nazvanom nadajáňi. A sice: 1.) Že mnohé matki, hñed', jaknáhle d'eta zaplače, už mu prsá ponukaju, ñepomislice: že mimo hladu a smadu, aj iná príčina móže bit toho plaču, ktorá príčina tím násilnim nadajáňim len ešte vacej rozdražená býva. Preto teda lud viučiť treba: že d'eti sa vždi porádne, mërne, a na istí čas nadájat maju. — 2.) Nekde tá zlá običaj panuje, že d'eta aj 2—3 roki nadajanó býva, čo ñe len, že matki veľmi škodí, ale aj d'eta maznavím robí; a preto lud o tom presvečiť treba: že d'eta za 4—6 mesácou, a lebo do toho času, keď sa mu zubi už rezat počínaju, nadájat, dost je. — 3.) Sem i tam mnohé matki, najme ale sedlácké, na d'eta v koliski položenó, si jakošto lahnú, a tak nahnuté mu prsá požívat dávaju; čo preca veľmi škodlivó je, ñe len preto: že d'eta z tak navrhnutíh prs, jakošto hrnucó sa mléko, pit ñestačí, a preto sa pridrhúva; ale i preto: že do prsou nabehajicá krev mléko ĥustím robí, a tak d'etatu ñezdravím a škodlivím. — 4.) Nektoré matki s tím hrešá, že hñevom, strachom, závištu, truchlivosťu a iními naruživostí tak rečeno až zotrovenó mléko, d'etom za pokrm preca dávaju. — Lebo jestliže dospelému človekovi v hñeve v žalosti a t. d. požívani pokrm škodí, tím vacej

malinkému detatu škodit musí materinskó mléko také, ktoró žlču nakazeno je. —

Za času pridajáňa má sa už privikati. deta aj kánim jédlam, čo jeho od prs odlučení potom veľmi napomáha. — Však ale jédla té nech budu sucé, a čo najprostejšé, tim budu najzdravšé. — Pokud' predné zubi nevirastu, jédlo nech je makó, polevkovitó, šlavovitó, abi spolu aj za nápój služilo. Jédlo, prv zubámi požut, požvjakat, a potom detatu do ust dávat, je zlá, hnusná a škodlivá običaj. — Mnoho na raz detatu ne treba dávat, ale radnej meňej a častejšej. Však ale hladom a smadom deta nech sa nemorí, lebo to tak škodí, jako presitenost. — Sucé jédla pre deti su: polévka, zeli, dobrí chléb, žemla, ovoci, zapravenó. a t. d.

Čim deta je večó, tim chova jeho móže bit rozmanitejšá. — Najzdrausé jédla pre deti preca vždi budu: zeli, jako; repa, kel, paraj, kaleráb, mrkva, ovoci, a ano aj lahké cestové jédla. Zeli a maso spolu, je najlepši pokrm. Ne dobre uvarené a zle pripravené jédla su detom škodlivé; tak tež i jédla presolené, korenaté, velmi kislé; lebo takéto jédla krev kazá, a vivinuti tělesnih moci prekazuju. — Odkud' najmudrejšej je deti k takovim jédlam privikati, jaké običajne poživáme, však ale bez toho, abi k nim nutené a prisilené boli. Kto takto k všemu privikne, ten aj pri chudobnom stole sa dobre nasíti, a do nemoci tak lahko neupadne. — Volkavost v jédle, deti preběračnimi, maznavimi a maškrtnimi robí, a tak venkoncom nesúcih do nepřijemnih a odpornih pripadnosti.

Poňeváč ale, najoblibenejši a najpotrebnejši pokrm je chléb každođeni, vichovatel ludu i o to nech ma starost, abi mládikové dobró zboži dorábat, ochranovat a zomělat; devčata ale dobri a pekni chléb pekávat a chutno varit sa naučili. Ani že sa nech nevíhovárava, že toto k povinostám matkinim patri; lebo čo že od sprostej matki sa naučit móže cera? — on ale aj v tomto ohleđe lud vzdělavat, a tak dobrodincom jeho všemožnim sa učinit móže. — Preto teda vichovatel ludu i v tomto nech buđe pravi prátel ludu, a tu skrz svoju manžel-

ku, tu skrz jiné rozumnejšie a skusenejšie ženi, v tieto vecáh panujicé ešte chibi a pohreški nech napraviti a zlepšiti hledi.

Čo sa nápoja dotiče: každému človeku, zlaštne ale d'etatu najzdravši nápoj je voda, a to sice prameňná a tekucá, potom ale mléko. — Rozpalujicé nápoje, jako: káva, čokoláda, thea, tak tež i opajajicé nápoje, jako: vino, paleno, pivo a t. d. d'etom su velmi škodlivé, a preto jih od toho zdržovat treba.

Jak mnoho že sa jesť a piť má? Počet každod'eneného jedeňa s pribivajicim vekom sa umenšúva, tak, že kdiž d'eta pri prsáh aj 8-krát pres d'en nadajat treba, većim d'etom už ces d'en 7—6—5—4, dospelím ale 2-rázi jedávat je najzdraušo. — Dlhotrvajici hlad človekovi škodi, ale preca ne tak, jako obžernost. A poňeváč ale d'eti k obžernosti velmi náchilné su, tak, že od obžernosti največé, a to aj smrtedelné nemoci jejih pochádzaju. Vichovatel nech už za času k tomu učí a priviká vichovančou svojih: abi nikdy vácej ani nejedli, ani nepili, jako jim pre utišeni hladu a smadu je potreba. —

A už pre tu pričinu, nech že jim pred oči stavá ohavnosť obžerstva, ktorím rozumni človek na spôsob nejakého hovađa svoj žaludok až k nežnesenosti preplnuje, a tim svoje zdravi, statečnost, majetnost, domáci pokoj, ano i živobiti nemilo Bohu podkopáva, ba ano, poňeváč to aj ľaški je hrěch, dušný spaseňi tratí. — Lud obecni vtodi sa najvácej obžerstva dopúšta, keď mu niekto darmo jesť a piť dáva, jako to na svadbáh, na kare, kršteňi, a v drahej vlasti našej, najme pri stoličnih restauracijáh s tak nazvaním kortešováním sa stáva, čo predrahej vlasti našej, jako na potupu, tak aj na največú škodu slúži. — Odkud nech že už maličkim d'etom zoškliví tento hrěch, predstavujice a na srco kladajice jim tu potupu, kdiž niekto pri cudzom stole, takto zle sa

zachová, kde nie len, že druhých pohoršuje, ale aj domovnému pánovi, za preukazanú uctivosť sa škarade a nevďačne odsluhuje. — Naproti ale nech že vichvaluje prekrásnu čnosť strizlivosti, a zlaté ovoca jej, jakošto: dobrí rozum, dobró zdravi, dlho živobiť, poctivosť, dobremajetnosť, spokojnosť a všemožné boské požehnáni; — čo všecko i v primerných príkladoh nech zveľbuje a vichvaluje. — Menovite ale proti opilstvu nech že všemožným zbrojom povstane, aby ju jakošto tu najnešlechetnejšú a nebezpečnejšú običaj v hnusobu, prekrošť a zapovrhnosť u svojích maličkých ešte vichovancou už donesou *).

Jako že sa ma jédavati a pijati? Na učitelovo vúbecnó predkladáni, učenci len ľahko zabudzávajú; a preto dobre buďe, jestliže jích v tomto ohľede k niektorím dobrím pravidlam poučí: také ale su:

1.) Maj poradok v jéděni, tak, aby vždi na jisti čas si snidáni, obed, nešpor a večeru mávau. Jestliže ale, pre nejaké vecé práce, poradok ten zachovať nemóžeš, nech ťi to za pravidlo slúži. že lepšie je málo a častejšie, jako mnoho na raz jédavati. Dobrá je tá starodávna rada: aby vtodi, keď ťi najlepšie chuť, jěsti prestau, lebo običaji tejto odmena, býva dobró a stále zdravi. —

2.) Mnohé jédla na raz vespolek nemešaj.

3.) Na kolko ťi vistáva, v jédlah všeličnosť a rozličnosť nasleduj. — U nás, zajište i tomu najchudob-

*) Mezi všemi zbroji proti opilstvu, svoju prospešnú účinkovosť najlepšie ukázali: Spolki měrnosti. Že teda i vichovatel tihto prátel, podporovatel, ano zakladatel bit má, to sa samo od seba tak jasno rozumí, že to obširnejšie preukazovat ani potreba není.

nejšému to vistáva, abí raz maso strovu, druhi raz zase kapustu, zemáki, zeli, cestové jédla poživat mohou.

4.) Pri obede vácej, pri večeri ale jec menej, abí si dobre spat mohou.

5.) Lahotki, maškrtki neoblibuj, ani nepachti za nežnámimi jédli.

6.) Horúcé jédla nepoživaj, lebo to zubom škodí, a okrem toho, ešte aj hrtau a žaludok poranit, a nežhojitelnú nemoc zavdat môže.

7.) Jédlo zubami dobre uhrizt treba, lebo dobre neuhrizenó jedlo, v žaludku dlho zostáva, z čoho potom choroba povstáva, a preto nikdy chmatno nejec.

8.) Pri jédeňi bud' veseli, keď si ale veľmi ukonaňi, lebo nahňevani, vtodi nejec, lebo ináč na zdravi si chitro ublížiš.

9.) Jédla príliš osolené a okorenené su neždravé; presolenost totižto kazí krev, a hostec, suchoti, kamen — pèsok — donáša, korenatosť ale zapaluje krev, a závrat spôsobuje.

10.) Len keď smad máš, vtodi pi. Mezi jed'enim mnoho pit není zdravo, a zdravše je po jédeňi malinko škorej. — Sňěžovú, daš'ovú, ladovú vodu nepí, ale ani keď si rözhoručení, lebo dojista si na zdravi ublížiš.

11.) Škodlivé jédla su: nežrelé ovoca, potom veľmi masné a prestaté jédla; od neždravého hovada mléko, maslo, maso, krev; z močarin a bahnisk ribí, mnoho slanini, hubi. — Od takíhto jédel teda sa chráň; lebo lepše je pri suchom chlebe zdravim bit, jako s takíto jédli zdravi si pokazit. —

12.) Škodlivé nápoje ale su: nakazenó vino, pivo, tuhó paleno, smradlavá a prestatá voda.

Kto této pravidla v jeděni a v pií zachová, ten dojista dobrému zdravu, a dlému životu sa radovat a řešiti bude.

§. 32.

O prirodzenom vipraznování.

O tomto vychovatel nech vičuje vychovancou svojíh, abí na kolko možno, i v tomto jisti porádok zachovali. —

A preto nech jím častejšě nakladá: abí hñed rano, potom ale pred školu, pred každú veču prácu, pred někam sa vistrojeñim, a večer pred lahuñim, vždi prvej potrebu svoju odbavili, v noci ale abí von něvichádzali. Čo preca kedbi sa stat moselo, abí ně samotni, ani ně len tak na lahko oblečeni, von sa něbrali. — Potom ale abí z lenivosti lebo z žartu, lebo z iného jakéhokolvek ohledu potrebu v sebe někdi něudusili, lebo tim bi si velmi uškodit mohli; ale abí potrebu svoju vždi hñed, a to svečne, sa skrijiće — bars bi to aj v noci bolo — odbavovali, a tak někomu v tom na pohoršěni něboli.

Čo sa ale čisteña nosa, čili sjakaña a odpluváña dotičě; v tom vychovatel nech vychovancem svojím radí: abí sa v tom vseckého sileña, namaháña, chrakáña a něšerednosti varovali, ani volakomu pred oči, lebo pred nohi něhizdili, ale svečne, poslužením sa šatečki, a na bok sa uchilice, aj túto svoju potrebu svečne odbavovali. —

§. 33.

O r u c h u.

Rucho z dvojnásobného ohledu člověku je potřebný, totižto: 1.) abí tělo proti zlěmu povětru chránilo, — 2.)

abi prirodzenú stidlivost hajilo a opatrovalo. — Proti dvojému teda ohledu tomuto, prehrešuju sa tí, ktorí skrz odev, buďto svojému zdravu, buďto prirodzenej stidlivosti úražku a ujmu dodávajú.

Abi teda i deti, takto sa volakedi neprehrešovali, nech že vychovateľ má starost, abi už za d'etinstva odev jejích čelú primerni bou, t, j. abi ani široki, ani úski, ani taški, ani horúci prezpust nebou. Úzki odev, totišto obeh krvi zastavuje, a s tím telesné žádosti podzbudzuje; k tomu ale ešte aj je nepriležiti, lebo chódzu, a sa pohiboyáni, nespósobním a taškim robí; potom ale, aj není hospodarski, lebo sa skor zoderúva. — Taškó ale rucho, k. p. obuv, čápka, kabaničca, človeka čudním, směšním činí, a veľmi ukonáva. — V lete, teplo sa odevat, k. p. do bundi, kožušini, — v zime ale lahko je nerozum, prítom ale aj nebezpečno; lebo človek tak sa najskorej môže prestidnut, z čoho potom nebezpečné nemoci, ano aj smrť často nasleduje. — Žlaštne ale, vychovateľ d'etom nech naučeňi dáva o tom, abi telo svoje veľmi n'estahovali, k. p. chlapani nohavičným remenom a narkrkníkom, d'evčata ale tak nazvaním šnorováňim; lebo to ne len, že telo neobratním činí, ale aj mnohé nemoci, jako: zamdleňi, pošinuťi spričinit môže. — Nech aj častejše d'etom pripomína to pravidlo lekárskó: abi hlavu v studenom, život — brucho — a nohi v teplom, hrdlo a prsa v letnom mávali, a tak nemocám vihibovali. — Aj k tomu ešte nech má sebe zverenú mládež: abi vlasi na hlave dlhé n'enosívala, lebo to je nepriležitó, škodlivó, a aj nepeknó; — potom, abi aspon každích osem dni čisté šati prezlekli; lebo zašpinená šata pareňi sa tela prekazuje, hid láhne a smrdí; — potom keď zmokli, lebo sa vipotili, abi mokrím šatám na sebe usknut n'edali, ale hñeď do suchích šat sa preoblekli, lebo to bi jím ináč krče, zimnicu, cholera, náchtu lahko zaopatrit mohlo; — potom ale, abi po n'eznámom človeku, a lebo aj známom, ktorí v nakazlivej nemoci bou, abi pozustalé šati, duchne nepotrebovali, lebo s tím bi tu jistú nemoc sebe doťahli. — Ale d'alej, poñeváč jistá a skusená je to

vec, že v predaváňi oĎevu, mnohi klam a faleš panuje, a to ňe len z ohledu ceni, ale aj z ohledu vřakového vihotováňa a pristrajāňa, tak k. p. že bělo sukno, — jakovim obecní lud u nás sa najvác řati, abi len bělejšó bolo, tu od sukeníkou, tu od krajčírrou, mnohimi škodlivími veci napuřtanó, a tak ačkolvek naproti zjavnému naríĎeňu královskému pristrájano bíva, — preto vichovatel ňech radí vichovacom svojím: abi ňikdi sami, ale vřdi s druhím skusenejším, a to, keĎ len možnó, od znamíh a statočníc ludí ňečo kupovali. — Potom ale ňech i v tom jím dá naučeni: jako sa dobri len, konope, platno a t. d. dorábat má. V čom najme manželka jeho ňech sa učitelkínou stane, a Ďevčata viučuje, jako sa len a konope močit, pekne prázt, platno tkat a bělit, řati řit maju. Takto zajiste užitočnejřou sa stane celému obecenstvu, jako keĎbi ňekoho řperki viřívat vīnaučovala.

Čo sa ale mravného čelu oĎevu dotíče: vichovatel ňech na tom nástojí: abi v tomto ohleĎe panujice zlé obíčaje, jako: kratké kořele u chlapou, u ženskíc ale kratké sukne, odkrité nahé prsa, a t. d. sa zruřit, a mravnosti primernejři kraj uvěřt sa mohou. — Vichovatel i o to ňech Ďbá: abi Ďeti svojemu stavu primerné řati sebe len vřdi volili; aj to ňech jím prednese: že cifrované, strakaté řati, zbitečno řperkováňi a ustavično řat přeměňáňi, veliká slabost je, ktorá človeka ňe len přeĎ svetom směřníc robí, ale aj do mnoho hrěchou, ňeprávosti, ano aj do žebráctva uváĎza. A preto ňech jíc aj učí, jako na človeku ňe zevniternost, t. j. oĎev, skvostnost, ale vniternost, t. j. čnost, mravnost považovat a ctit maju. Aj to ňech jím eřte přeĎloží: že v samom holom oĎeve nič ňezáleží, ale že kaĎdí oĎev je poctivi a pekni, ktorí je čistotni a ňe roztrhani, bars je on aj podli, lacni a chatrni. —

§. 34.

O přebitku.

Po oĎeve je přebitok, čili dom, čo našu pozor-

nost na seba ťaha, a lebo tá izba, v ktorej bivame, a v ktorej večú stránku času nášeho trávime. Z ohľadu zdrava a pohodlnosti je potrebné: aby prěbitki naše pevno vistavené, izba dost prěstorná, suchá, vidná, a ked možno k vichodo-jihu obratená bola. — Kuchina aby čistotná bola, ma bit kominom opatrená, lebo ináč bude vždi od dimu začađená, čo očom veľmi škodí. Maštale, chľěvi, hnojisko, smetisko, ovčinec a lebo košar, kurin, holubnik nech su volađe na strane postavené. — Studna, pivnica, budár, a lebo záchod, nech v žádnom dome nechíbaju. Dvor nech je obhraděni a stromovim obsađenim. Takto v sporádanom a poradnom dome bývat je veľkó štěstí. — V obci — v mestečku, lebo na d'ědine — ked len možno, domi nech su porádně a jednako postavené, lebo ňeporádnost v tejto veci na ňeporádnost ludu aj v inših vecáh pokazuje. —

§. 35.

O čistote, skrovnosti a porádku.

Človek aby mohou bit zdravi, poctivi, vzdělaní a tak štěstívi ňeomilne je potrebné, aby bou čistotni, opatěri a poradni v všěckom, čokolvek sa jeho ťela, ođevu, prěbitku, a t. d. tíka. — Od ťelesnej ňečistote pochádza scrap, vredi, vši, a iné ňemocě; potom ale v tíhto vecáh ňeporádnost prezradzuje, ňevzdělanost, podlost, ničemnost ducha, a preto taká ňeporádnost je každěmu odporná, oškľivá a ňenavidná. —

Ďěta hñed' po svojom narodzeŇi sa uměvat, lebo kúpat mosí. — Čo sa tohoto kupáňa dotiče, tuto len to pri-

pomináme: abi kupel takovi prirodzenej teplote detata vždi primerni bou, lebo priroda v žiadnej veci skok jako samá ňerobi, tak ho ani ňetrpí. — Odkud sprostot bi to bola, dĕta, hñeď, jako z žívota materinského vinĕ, už v studĕnej voĕe umĕvat. Len časom, keď dĕta aj ostrejšĕmú povĕtru zvikne, kupel aj chladnejši, ano na posledí aj celkom studeni bit móže, potom totišto, keď už raz dĕta ho bez všĕho zmeraveňa znĕst v stave bude. Skrz častejšĕ kuple, dĕta, ňe len že tuhne, ale aj od mnoho chorob zachrane-
nó biva. —

Poñeváč ale aj ten najchudobnejši ĕlovek ĕistotni bit móže, a ĕistota je tak reĕeno počátek, meradlo a ukazadlo vzdĕlanosti, dĕti už od maličkosti hñeď k ĕistote privikávat sa maju; k ĕomu najme dobri prikľad a porádnost rodiĕou a učitelou dobre slúžit bude. — Od dĕtinstva teda, ñech že sa už privikaju dĕti k umíváñu s ĕistú studĕnú voĕu, k ĕesañu vlasou, k prezlĕkáñu a viprašováñu šat a oĕevu, k zmiváñu hlávi, a k moĕĕváñu noh. — To sa ale samo od seba rozumí, že vtodi studĕnu voĕu sa umĕvat, keď sme rozhoruĕení, je škodlivó a ňebezpečnó. Luh teŕ a iné tuho vonavé, ljevovité — spirituosus — vodki k umĕváñu su škodlivé. — Ďalej, učitel učencom svojim ñech vístrahu dáva od kureňa dohánu, od smrkáňa tábaku, lebo to, okrem iníh škodlivosti, aj k ĕistote ñepram slúži. Teŕ i školské dĕti ñech k tomu má, abi ruĕnik, lebo šateĕku k uteráñu potu, slz, nosa a ust potrebnú, vždicki pri sebe nosĕvali. — Však ale k všemožnej tejto ĕistote, ñech že ňe len slovom, ale aj prikľadom vlastním sebe zverenú mládeŕ vede. A preto ñech že ostro nástoji: abi do školi káždi sa pekne a ĕistotne ustanoviu; ñeumitíh, zañeĕisteníh bez všĕho odkladaňa ñech hñeď domou vráti; a ñech i o to dbá: abi písma, knihi a iné veci jednéhokaždĕho žáka vždi ĕisté boli, a preto ñech jíh častejšĕ prezĕra. — Najvácej ale v tom ohľeĕe dobrého spósobí, jestlize on sam, dom a cela škola bude ĕistá jako to zrcadlo, a vždi dobre a naležite usporadaná. — Ale i na to ñech da pozor, abi v dĕtoh shnusĕnost a odvratĕnost ñezbudiu, proti ñektorim aĕkolvek ñeĕistím a

špinavým robotám a remeslom a t. d., — lebo té práce, ja-ko su potrebné a užitočné, tak sa s nimi preca aj čistotne zachádzať môže.

Všej čistote za základ slúži kúpel, a častejšo sa umivá-
ni, kúpaňi. Dejepiscove aspon to svečá o Rekoh a Rima-
noh, a aj o inih starodávnih znamenítih a chirnih národoh:
že tito svoju telesnú silu a dlhó živobíti mezi iními veci,
najme častejšému umiváňu a kúpaňu tela pripisovali. — Pre-
to teda kupaváňi i našemu obecnému ludu nech sa poručá;
a častejšo nech sa mu radí: že kúpaňi v studenej potočnej
vođe, najme velmi zdravó je. — Ktorá vec, abi v ludu o-
becnom sa jakošto zakorenit mohla, nech už hñed malič-
ké dėti sa k tomu maju a privikaju. — V lete, totišto nech
sam vychovatel, dėti ná bezpečno nejako místo vivede, abi
sa tam okúpat mohli, a jestliže pluvat vě, v tom aj dėti
nech viučuje, lebo to ñe jedného, časom svojím od zahínu-
ta ochranit môže. Však ale pri kúpaňi, na této veci nech
pozoruje, a sice; 1.) Abi stidatosti ani ta najmenšá ujma sa
ñestala, chlapi od dčvenec osobitné nech vždi, a to ñe
nahí sa kúpavaju; pri vizlčkáňi a oblčkáňi nech je všemož-
ná opaternost, — Pri dčvčencáh manželka učitelova pozor dá-
vat môže. — 2.) Samotnému, a na ñebezpečnom miste sa
kúpat, je vždi ñebezpečno. — 3.) Prv, ñezli kto do stude-
nej vodi stúpi, nech sa malinko ochladí, prsa a hlavu stu-
denú vodu počlapká; do vodi z razu skácat je ñebezpečno;
studená priliš voda nech sa na slnku prv troška ohreje. —
4.) Ñeni sa dobre po obeđe hñed kúpat, najlepše ale je pred
obedom, a lebo pod večer. — 5.) V studenom kupele, abi
telo zimú ñepremrelo, ustavične sa premávat treba. — 6.)
Dost je pol hodini sa kúpat, potom ale chitro sa poučrat,
poblčkát a prechádzat patri. — 7. Človek chorlavi bez le-
kárskej radi kúpel nech ñikdi ñepotrebuva. —

§. 36.

O premávosti, zlaštne ale o pracovitosti.

Premávavost k posilneňu a zachováňu telesníc a duševníc moci našíc tak je potrebná, jako pokrm. — Bez premávání totišto ťelo naše slabne tak, že na posledí do jakejsí odpornej ňečinosti upaduje. Toho priklad máme na vodě, potočna voda, čo sa pohibuje, ta býva čistá a bistrá, kdiž naproti močarovná stojící voda je hnusná, smradlavá.

Z ohledu tohoto teda, d'eta tuho povinat — zakrucat — ňeni potreba, ba ano lepše je, keď sa mu ručički po slobodě nahávaju, krik a vresk v malinkíc d'etoh násilne udusovat je ňerozum a ňesrdečnost, preto: že sa to od prirodzeníc a potrebníc príčin častokrát stávat mosí. — D'eti od prirodzenosti už, sa radi jednostajne pohívavaju, a to je dobrí znak; lebo ináč zarputilosť, omraštenosť, zamislenosť, ňeskorosť jisti je znak ňejakej ťelesnej, lebo dušovnej ňemoci. — Odkud vichovatel, ňe len ňech sa raduje nad tim, keď d'eti su veselé, obratné, frišké, a jako živó strébro vrtké: ale ňech jíc ešte sam k tomu má, a mudrím spôsobom k tomu vedě. — Totišto za času slobodného, ňech jíc sam vivede do prestorného slobodného pola k ňejakíc hračkám a zábavkam, k. p. na loptu, na kolo, na kvočku at. d; tak tež i v škole ňech jíc ňenahá od dvoch hodíc dlhše sedávat, ale tu hore stát, tu spěvat, tu sa premávat, hrat, ano aj maličko jazičit ňech jím dovolí; ba ano ospanlivíc i sam ešte k tomu ňech nuťi, —

Však ale čo sa premávána dotiče, tuto na jisté veci učitel ohled mat mosí. A sice: 1.) D'etom, prv, jako povinosti své poradne odbavili, ňech sa hrat ňedovoli. — 2.) ňech jím len také hri dovolí, ktoré su ňeni na ujmu ani mravnosti, ani dobrému zdravu; a pre-

to d'eti nech sa vždi verejne hrávajú; tak rečeno pred oči učiteľovimi, a od veľkého rozhoručenia, nahlého pita, veľkého sa ukonáňa, dlho na záchode baveňa nech sa ochranuju, lebo to všetko bi jím chitro uškodit mohlo. — Vúbec ale nech sa nedovolá d'etom také hri, s jakými veča mládež často nežbedne sa zabávava. — 3.) Na kolko móžno, chlapci osobitne, a d'evčata osobitne nech sa hrávajú. — 4.) Časom svojim d'etom sa i tánc nech dopustí, ale merni a svečni; lebo tanec už mnohíh do hrobu vloži; a preto, kto si zdrávi váži, ten na jeden dusoh nech nikomu k vóli netancúva, najme jestliže v tanci hñed jakúsi slabost a mdlobu badá. — Že ale d'eti na verejne tance púštat, lebo vodit netreba, to sa samó od seba rozumí.

Premávaňa najznamenitejšá časťka je pracovitost. Skrz túto lud obecní najme, zasluhuje sebe svoj každod'enni chléb a oďev; skrz ňu odbavuje svoje mnohé povinnosti a dauki; skrz ňu zaopatruje sebe poctivost, potešeni, spokojnost, ano aj zásluhi k večnému spaseňu. — Preto teda, nechže vichovatel d'eti už od maličkosti k pracovitosti podzbudzuje, predstavujice jím mnohó to zló, čo z zahálčivosti; to ale mnoho dobró a požehnáni, čo z pracovitosti pochádza. —

Však ale vichovatel, ñe len tákto nech k pracovitosti podzbudzuje vichovancou svojíh, ale nech jím aj k ñej tak rečeno, vede; totišto: v škole už nech ñikdi d'etom zahálat ñedá; lebo d'eti za chitro zunuva, zunať ale vede k všému zlému; a preto nech že pracovitost d'etom až tak vprirodzenuje. — Té veci, s ktorými pracovitost d'etom sa jakošto vprirodzenuje; su ñe len učeňi, písáni, spev, počtováni, z hlavi predpovedáni; ale k tomu celi služicé prostredki su aj: u chlapcou struháni, opatrováňi hedbavníh

červikou, poléváňi, pleteňi, a. j.; u dčevčencoh ale: pradeňi, šiťi, pleteňi, skrucáňi, uměváňi, a. j. Pri tom ale ňenačim zapomenut aj na to: že od dčetata sa vác žádat ňemóže, jako s neho visťane, a že dčeta robotou premáhat bi tolko bolo, jako mu ju prám zoškľivit, a mu na zdravi ublížit. A už aj preto, jestliže bi učitel sa zvedeu, že ňektoré dčeti doma s prácu premahané biváju, v tom svoj hlas podvihnut ňech ňeodkladá. — Poňeváč ale dčeti vŕecko radi nasleduvaju, ňech sa jim aj voláka práca po voli naháva, a bars tá jejŕh práca bi aj dokonála ňebola, preca, už len abi sa jim volá ňezľomila, uspokojenost našu nad tím, jim preukázme, ano poukazujme i vŕelijaké nástroje, nové vinalezki, a s tim tež vólu jejŕh k pracovitosti podzbudzajme, — Potom ale upoměnat treba dčeti, abi sa k robote každej len tak na slepo a chmatno ňebraľi, lebo len chitro sa presilit, a i sebe, i druhím k obtiženosti sa ožobračit móžu. — Abi ale pracovitost oŕoh donášala, mosi bit dobre sporádaná, t. j. s pracovitostu našu ponajprv té veci, ktoré k potrebe, potom té, ktoré k užitku, a len potom té, ktoré k oblíbenosti slúža, vihľedávat máme, lebo ináč čas i silu len darmo roztrasovat a márnit budeme. Aj to od malička už dčetom prikazovat treba, abi každú svoju prácu-svedomite odbavovali, a jako najlepŕe možno viridŕili; lebo ináč, ňe len že hrešá, ale i o poctivost prídu, a do mnohej škodi upadnu.

§. 37.

Odpočinuťi a rozveseleňi.

Jako premáváňi, tak je človekovi aj potrební odpočinok, najme pokud' je eŕŕe ňedospeli a raste. Pre túto príčinu Boh už pre odpočinuťi i samej prírodi ustanoviu noc; — kresťanskó ale náboženstvo a zákoni kraľanské uridili dni ňedelné a svatočné. Jako teda v noci spávat patrí, tak patrí v ňedelu si oddichnut, odpočinut, a sa rozveselit; lebo ináč bi sme zhrešili proti

Bohu, proti zákonu krajanskému, a proti nám samým, ktoró prehrešeni bez trestu bi nijako nežostalo.

Odpočinuti, menovite ale spáni tim je potrebnejšo, čím je d'eta ešte cintlavejšo, a leboj čím večo bolo ustaváni a ukonáni naše. Nočno bdeňi d'etatu ñech sa nikdi ñedovolí. Ale i kolisániim, poťapkovániim, pohladzáňim, makovičnu vodu d'eti uspávati, je vec veľmi škodlivá. D'eta čím vácej raste, tim mu sen vácej ubíva, tak, že kdiž skoro vždi spí, pokud pri prsáh je, ñeskorej potom d'etatu 10—12, — mláden-covi 9—7, — uplne dospelému človekovi 6—5 hodin spávati dost je. — Besspanlivost, jestliže dlhši čas trvá, duchovnej lebo telesnej volakej ñemoci jisti znak býva. —

Z ohledu spaváni, této ešte pravidla ñech sa d'etom da-ju: 1.) Že po práce, a keď sme sa pekne pomodlili, Bohu sa poručili, a keď čistó svedomi máme, že vtodi najsladši sen býva. 2.) Že včas lehavati, a za rana včas a richle hore-vstávati, je veľmi zdravo. — 3.) Že na večer mnoho jédávati, a lebo pred spániim o strašnih ñejakih vecáh očúvati, lebo čítavati ñečo, sen veľmi ñespokojni robí. — 4.) Postel ñech je čistotná, tvrdsá radnej jako maká; v samih perinah spá-vati ñeni dobre, od taško ñemocného človeka ale v pozú-stalej posteli lehavati, je veľmi ñebezpečno. — 5.) Horeznak lehavati spôsobuje taški sen, dolebruchom ale robí človeka sprostím; a preto najlepše a najzdravše je na pravom boku ležávati. — 6.) Dvom spolu, na slnci, na veľmi studenom míste, s ñeznamími luďi, bez prikri vadla, ñevizlečenímu, skrčenímu, bez prv odbavenej potrebe, v dñe, priliš dlho, a otvorenú hubu spávati, z vácej pričin je zlé a ñezdravo. — 7.) Dobre je d'eti aj o tom poučiti, že su aj takí luđe, čo z spáni viprávaju, a preto, že sa ñemosá hñed nalakat, jest-libi ñekoho z sna hovorit, kričati, chrápati; zubámi škripáti očuli; ano povedomost toho: že mnohí aj v noci vipráva-ju to, čo v dñe urobili, buče d'eti ešte aj k tomu mat: abi sa všeho zlého, aj v skritosti a v potajemnosti býli a zdr-žovali.

Však ale okrem spáni, ešte aj inšo oddichnutí, obvese-

leňi, a jakošto obvlažnuťi potrebuje ťelo ľudskó, k ktorému cĕlu najlepše slůža zabauki, ěili tak nazvanó virazeňi. O tůhto len to pripomenut treba: že ěo jednĕmu bůva obveseleňi, tojistó druhĕmu móže sa zdávat, jako ta najzunavejšá vec, a na opak; k. p. kto chodác, lebo stojác svoje práce obůčajne vikonáva ten v sedeňi; kto ale sedác obůčajne pracůva, ten v stojeňi; kto ale rozumom pracuje; ten v ňetažkej rukovitej práce; kto zas rukámi robiva, ten v ěitáňi, v rozjimáňi, v rozmišláňi nachádza svoje najmilšó obveseleňi a virazeňi. A odtůď pochádza i tá náklonost, ktorú ťůž k tejto, ťůž zas k tej zabauki vácej mávame. — Vřak ale, jestliže zdravi bit chceme, podobné obveseleňi a virazeňi i sebe, najme ale dĕtom doprát mosíme; lebo dĕtoť k tomu jako náklonost, tak aj potrebnost veěá je. — A preto, dĕti v tom zabranovat, lebo prekažki ňejaké jům robit treba ňeni, ale len jůh v tom můdre a opaterne ríditi. Jako ale v vřeckůh veěáh, tak aj v zabaukáh a hráh mosí bit jistá mĕra; lebo len svató je to prislovi, ktoró preto ňech nám ani z pamati ňevichádza: že mnohi rano veselskáěe, a na veěer smutni pláěe.

ř. 38.

Moci ťelesné s cvičováňim ťela sa zdokonálovat maju.

Ňeomilná je to pravda, že ěim ělovek je sucejši, vzdĕlanejši, s vácej vedomosti ozdobenejši: že tím je dokonalejši, že tim lahše móže svojim povinnostám dost urobit, a tak řěastlivejši, blahoslavenejši bit. O tom sa hňed presveěíme, ked si ěloveka hlupĕho z jednej, ěloveka ale vzdĕlanĕho z drugej-strani hore vezmeme. Kdiž ten v vřeckom je ňeskori, ňeobratni, ňesnadni, a tak až polutováňa hodni: tohoto každy krok, každy pohnuťi je snadnó, lahkó, važdy a jakósi miló, róbotu mu od ruki až tak jidĕ, v ňebezpeěenství i se-

be, i druhím pomáhat hned vě, práce svoje lahko, a len tak spolnamáháním odbavuje, a poňeváč s svoju taková obratnosťú vipareňi a vipoteňi tela svého napomáha, običajne biva zdravi, čerstvi a záživi. S tohoto ale z všeho už dost vid'et: že telesne moci sa zdokonalovat môžu, keď sa ale môžu, teda že sa aj maju. —

Z ohledu tohto teda d'eta už za času tak načim vzdelávat: abi ono telesné svoje moci dobre a naležite upotrebovat vedelo. Vzdelávaňi to, môže bit dvojnásobná, totižto: prirodzenó a misternó, a lebo umeleckó. — Pred všeckím ale, vichovatel s ňeunavenú prácu ňech priviká vichovancou svojih: jako maju rovno chodit, poradne sedet, klácat, sa poklonovat, stát a t. d., potom ale, aj jako obé ruki jednako upotrebovat maju. Lebo oboh rúk rovnaká je spôsobnosť, a preto aj rovnaká môže bit učinlivost. Dalej ňech jih viučuje, čoho sa maju pri chódze, utekáňi, skákáňi, dviháňi, hádzaňi, pluváňi a t. d. držat, a na čo všeko pozor dat. — A na takito teda spôsob, ňech jih vzdeláva vedla tela, abi k každej práce súcí a schopní boli, — ano ňech jih i v tom praktične, po venku, najme v lete cvičí a viučuje. Pri cvičení ale tom, ňech spojí aj iné, najme ale mravné zámeri; — tak k. p. vivedúce d'eti von do pola, lebo do hája, ňech jih učí poznávat, menovat, rozeznávat všeljaké stromi, bilini, chrobáke, muchi, a t. d. spolu aj jejih osoh, lebo škodlivost; potom zase kveti zběrat, vence z nih vit, bukreti vázat, a to k ozdobeňu chrámu božého, k prekvapeňu rodičou, dobrodincou, a. j., a tak ňech jih učí, v všom zvelebovat Boha, každu, i tu najmenšú vec sebe všímat, a tak krasocit jejih vzdelávat. — Abi ale d'eti pochopili, čo je to pochostinstvo, ňech jih vivede ňekam do cudžého domu, a tam z láski ňejakého dobrého človeka ňech jih s ňečím, k. p. s mlěkom, ovocím počastuje. — Vichovatel d'eti sebe zverené, ňech učí i k tomu metáňu, a lebo hádzaňu do cěla; — lebo tak, ňe len že oko sa ostrí a rameno po-

silnuje, ale sa človek aj k opatrnosti, k obézrenosti a predvidavosti jakošto vede.

Za hlavnó ale pravidlo v týchto vecáh porúčame to: a-bi v tomto, každému aj tomu najmenšému nebezpečenstvu opaterne sa vihibovalo; — a preto i vŕecké daremné, opožlivé skúšky nech sa odstraňuju, a této veci len tak na miesto zábavok, někodi pred, lebo po učení, mimoradne a prihodélne sa konávajú a dopúšťaju.

Pre obecnó dobró, tuto ešte některé poznamenáňi pripojúvame, a sice: 1.) Jakšto prátele prirodj, nemóžeme schvalovat té všeljaké stolice, sedadla, v ktorih maličké dĕti, tu k sedĕňu, tu k chódze viučované bývaju. Lebo časom svojim, všeko toto, sa samo od seba dĕta, a o mnoho ľahše naučí, a v tom inšú pomoc ani nežáda, jako srdečnú opateru vtodi, keď sa po zemi šúcha a tu horevstávat, tu chodit počína. — 2.) Jestliže dĕta aj doluspadne, svoju nad tím zobrašenost hñed prezradit ñetřeba, lebo tak bi sa dĕta len bojazlivím stalo, — ale nad tím tak sa treba ukázat, jako keď bi sa mu nič nebolo prihodilo, — lebo dĕta si s tím ñeuškodí, a druhi raz pozornejšó buďe. Tak teěž ñebíva dobre, keď dĕti ustavične okrikávané, karhané, napomínané bývaju, lebo to v njih všeckú slobodu, smelost a veselost utlačí, a jích celkom zotročí, — 3.) Jako v inih vecáh, tak aj pri pohibováňi a premáváňi ľela, plati to prislovi: „že pomáli ďalej ujďeš,“ lebo len chitřo ten v robote vistane, kto sa chmatno, a až tak bezdušno do nej bere. — 4.) Na závrat trpící, tak sa pozdravit móžu, jestli na rukáh častejše sa hučkávajú, a lebo z vršku a ñejakej višini, vždi do večeř a večeř hlbini dolu pozĕravaju — 5.) Na slabost žil chorih posilnuje a uzdravuje častejši studeni kúpel. — 6.) Po vrchóh chodících prsa posilnuje, v masti — najme husacej, v tuhu — a v cibule topeni chľĕb. — 7.) V zime putující nech si nohi, ruki, nos, uši s olejom lebo masťou namastí, nohi do pijajícĕho papĕra nech si zakřuti; opojáice nápoje, jako paleno, vino, su nebezpečné; ale ľaššĕ jĕdla, a ocet sa porúčať móžu.) — 8.) Od roboti zunavenó a ustató ľelo dobre je s studĕnú vodu, podošvi ale a nohi od chódzi zunavené, palením

pomácat. — 9.) Na kľavost chori ňech sa varuje prutkého ůtekáňa, skakaňa, do vrchu chođeňa, kričáňa a všeho napináňa; ale ňech nosí, tak nazvani podbružni podpasek, keď ňechce i seba do večeňo ňeščasta vrutit, i bėdu túto na svoje potomstvo prenėst. — 10.) V zime po velikih snežovitih, ladovitih vrchoh putovat majici, obuv ňech si opatri za ostreními podhouki, palicu ale ňech má na spodku zaostrėnú. — 11.) Najzdravšó a najmilejšó živobití je na venku, tak nazvanó vesnickó; lebo skusenost to učí; že na venku luđe i najdlhše žiju, i najspokojnejši su; a preto, keď všeci vesničanmi bit aj ňemožeme, preca častejše na venku sa bavúvat hľedme. — 12.) Zdravu ňič tak prospėšné ňeni, jako cestováňi; lebo ustavičné premáváňi; čistó a čerstvó povetri, skusenost a t. d. všeccko su také veci, ktoré telo i dušu značne občerstvuju a obživuju. Odkud s tohoto ohľedu, i tak nazvané sváté Púti, pre lud obecni veľkó ospravedľeni zaslúža. Pešó putováňi je najzdravšó, ňech sa len ňekona až do zunováňa; a preto ňech sa ňekodi aj pretrhne; — v noci ale ňech sa vždi odpočėva. — Putujeci v pokrme ňech preberni ňeni, čo kďe dostane, ňech s tim spokojni buđe; mlėko, vajca, chľeb zajiste všade dostane, a to je potrova dobrá a zdravá. — Však ale v všecckom ňech bude měrni. Na nápoj ňech mu voda slúži, ktorá, jestli je ňechutná, neb ináč odporná bola, cukrom, citronovu štavu sa napravít dá; jestliže ale voda smrdí, uhlovím prachom pomėšaná, a pres tekucí papěr prečedėná, k pitu dobrá a súca sa stáva. — S studėnú priliš vodu, ňe jeden pútnik do taškej choroby sa už uložíu, preto, keď je pútnik rózhoručeni, do vodi ňech naleje rumu — tuhého lėku, a tak potom teprv pije. — To sa ale samo od seba už dobre rozumi, abi jedenkaždi z peňazi a odevom dobre zaopatreni, len sa na cestu pustiu. — Kto ale na dlhšú cestu sa vistrája, ten aj druhih skusenih luďi, putovnickih knih sa poradit, cestovni list sebe zaopatrit, a dobrí počet sam s sebu urobiť, prv, ňech ňezamešká. —

§. 39.

O čidláh zevniterníh. — Sensus exteriores.

Čidla zeviterné, jako: oko, ucho, nos, jazik, hmat — tactus — su najznamenitejšé a najužitočnejšé částki našého těla, a preto jím ne len opatrovat, ale aj zdokonaľovat zajiste patri. Poňeváč ale pri d'etoh všec-ko najme od zviklosti visí, teda potrebnó je, abi d'eti k naležitému upotrebovaňu tíhto čidel zvikli, t. j. abi na všecko sa dobre prezreli, počuli, vislišali, virozumeli, pritom však ale, abi prezpust všeteční, obdivovační, hikační nezostali.

Mezi čidli najprednejšó miesto zasluhuje zrak. — Jakokolvek slepost je največó ňešťasti, tak dobri zrak je največí poklad. — A preto vychovatel nech k tomu má vychovancou svojíh: abi oči svoje dobre opatrovali, a zrak svoj zdokonaľovali. — Očom najvác škodí velka svetlost, k. p. slnečné, svécové, a lebo od vodi, bělej steni sa odrazujice, a do oču rovno padajice papršleki; ďalej očom škodí písáňi, čitáňi, šiňi pri tmavom a slabom svetle; potom ale prach, d'ím, plamen, očné skla — Brille — drhnutí očú, a. j. opilstvo tež a smilstvo mnohíh o zrak už pripravilo. — Očom najlepšie lahodí, a aj najzdraušá je zelená barva. V škole svetlo od lavej strani nech prichádza. — Slabé oči z čistú, čerstvú vodu častejše vimivat je dobre. Ostri sa zrak prehlédáňim do širokého zeleného pola. — Okaměrnost ale najjistejše rajzováňim sa zdokonaluje.

Sluch zdokonaluje muzika; zeslabuje ale a kazí

velki krik, vresk, hrmot, nečistota, veter, upichnuťi, ud'ereňi, a lebo aj nejakeho hmizu do ucha vlezehi.

Hmat — tactus — sa zotreduje — concentratur — v prstovih koncáh; a preto o prsti načim mat starost. Hračka o slepu babu dobre k tomu slúži. —

Čuch — olfactus — je v nosi; a preto nos čistotne držat a šetrit patri. Čuhu veľmi vonavé a silno pachovité, dušnaté veci su škodlivé.

Chut — appetitus — sa zdokonaluje čistodržáňim úst, a šetreňim žalúdka.

Žalostna ale je to vec, že obecni naš lúd, bars v urodnej tejto krajne bíva, preca veľmi chatrno sa živi. Pricína toho i tá je: že náležite kuchárit a pekárit nevě, a običajne korením, papriku a t. d., čo žaludek len slabí — chut tupí, krev kazí, a k opilstvu a iním hrěchom veďe, — poživu svoju pripravuje. — Dobri vychovatel teda neh i v tomto ohleďe, obecnému ludu užitočnim sa stane, v čom, najme skrz manželku svoju mnoho dobrého spôsobit móže.

Pozornost našu zasluhuje ešče aj jazik, jakošto nástroj reči a mluvi našej. Už hñeď od d'etinstva, d'eta k čistej vimluvi neh sa priučuje. A preto mnohé té nesucé a prevratné přezviska, jako k. p.: haba, prtu, čeče, meme a t. d. neh sa odstraná; lebo k vimluve nič su lahše, a ochotnejše ñeni, a d'eta len darmo sa s nimi trápi a ohlupuje. — Poñeváč ale d'eta učitelu svojho aj v vimluve rado nasledúva, neh že teda učitel už i sam príkladom dobrej a čistej vimlupnosti buďe. — Jestliže ñektoró d'eta, zajahtavo, kričlavo, maznavo, sušnavo, chitro, a lebo zas na opak, veľmi

ticho, šleptavo, neškoro mlúvi, nech že ho učitel s všemožnú usilovnosťou k naležitému vimluveňu privikati hledi, a v tom i dobrú radu mudrého lekára nech rád nasledúva. — chibno vislovená, zle predložená prosba, žádost, d'etatu nech sa odepre, keď mu len tá chiba prirodzená není. Zajahtavost sa aj napraviť dá, a to sice tak, jestliže taki jahtoš koniec jazika po nad zubi, na horné jasna, opěrat sa zvikne. Jedním slovom, d'eti najme už dospeljšé nech sa k tomu maju, abi každú vec pekne a čisto menovali, a mišlenki svoje svečno a jasno vipovedávali. A z tejto pričini, žebi d'eti aj v mluvnictvi a rečnictvi — Grammatica et Rhetorica — sa viučat mali, zapret sa nemóže. —

Spev mnohonásobni má osoh a potrebu. On totišto službi boské zvelebuj, čistotu reči a hlasu napomáha, veselost osladúje, ducha k mnohým čnostám podzbudzuje, u ženskej pohlavi ešte aj k zdravu slúži. Odkud' teda vichovateľ vichovovancou svojih i v speve tu cirkevnom, tu svetskom ale šlechetnom, národomoravnom nech viučuje; lebo takto mezi iním i to ziska: že jeho žáci, z prirodzenej k spevu náklonosti k nešlechetnim pěsnám, časom svojim sa utikat nebudu. —

§. 40.

Vichovateľ i v telesníc bėdáh pomáha.

Đeta, lebo zdravó pridě na svet, lebo nejakými telesnícmi bėdi obkličenó. Však ale ne len priroda samá, ale aj zlá opatera d'eti do mnohíc bėd a trampot uputnáva. — Dobri vichovateľ teda, vidíce: že i neščasnici títo, su d'eti Otca neb. a dediči Královstva Jeho, už z krest.

milosrdenstva jím sa otcouski ujíma, a to dbá: abi bĕdŭ a trapeňi ňešĕastnikou tíhto, keď už aj celkom odvratit ňemóže, abi ju svojim srdeĕným uĕašenstvom aspon umensiu. — Odkud' na všemožni spôsob jím potešovat, posilnovat, ba ano i k tomu privedi hleďi: abi oni skrz pohodelni ňejaki spôsob živnost sebe opatrit, zúnavost odvratit, malomiselnost prekazit, a tak k menšej ostude a ťarche ľudského obecenstva bit mohli.

Bĕdi takéto su: slepost, hluchó-ňemost, hluchost, chromost a zohavenost; potom ale aj iné mnohé ňemoci, jako: krátkozrakost, zmaznavenost, ňedbanlivost, hlupost, mimovolno odchadzáni moĕu a semena pohlavného, a t. d.

§. 41.

O slepíh.

Slepó dĕta, najme jestliže od chudobníh rodiĕou pochádza, je hotovi žebrák. Lebo veĕá stranka pokoleňa ľudského to verí: že slepi ĕlovek k žadnej práce súci ňeni. K tomuto, jestliže ešĕ i ňedbanlivost vlastníh rodiĕou sa pripoji, chudatko také, samosebe zanechanó, opustenó, dráženó, prekáranó a posměvanó biva. Na takito ale spôsob, ňeni je to ĕudo, že mnohí podobní ňeboráci, pri velkej svojej obrazotvornosti do opilstva, klebetárstva, zloreĕenstva a t. d. upaduju, a že preĕasto iním len na obtížnost a pohoršeni su, a sami seba až do smrti náramne muĕvaju a trapevaju. — Krest. vichovatel teda i na tíhto ňech obrati milosrdno oko svoje, lebo skrz tíhto lepšo vichováni a vzdĕláni, veliku zásluhu sebe i pred Bohem,

i pred svetom ziskat môže. — Totišto nech rodičou a iníh domácíh k utrpnosti a láskavosti naproti chudákom tím napomína, nech ňeborakou tíh i do školi k sebe rád prijíma; tu najme v vecáh sv. náboženstva a krest. mravnosti viučuje, a d'etom školskím nech láskavost a privetivost naproti nim nakladá. — Poňeváč ale ňeboraci títo, običajne veľkú schopnosť k vedám, k muziki, k remeslam mávaju, vedľa tohoto i vichovatel nech jím vichováva a vzďeláva, a o tom nech je presvečení: že všecká jeho práca hojne odmenená buďe. Tak teda tíh, čo k vedam schopnosť a túžebnosť maju, nech viučuje v d'eje-, zemo- a prirodopisi, v počtováni z hlavi, v právnickvi, v básnickvi; lebo skusenost dostatečne sveči: že z slepíh mnohi viborní učitelove a múdrci v svete boli. Tí ale, ktorí k muziki chut maju, nech sa viučuju na hulsle, klavir, harfu, v speve; lebo dost je pripadov, že mnohí slepí znameniti stupen dokonalosti v tíhto vecáh dosáhli, tak, že jako viborní a vichirní varhanici — organisti —, muzikanti, i seba, i čeládku svoju v tomto svete statečne viživili. — K remeslu náklonost mající, ale nech sa viučuju v tkáni, prad'eni, pleteňi: ale ano oni aj k iním remeslam, jako k stolárstvu suci bivaju. — A takto, i d'evčence nech sa viučuju k všemu tomu, k čomu chut a súcost maju, a s čím bi svoje v svete tomto živobiťi, jako tak napomáhat mohli.

Mezi tím ale, poňeváč opatrováni a vichováni temníh ľudí zláštné známosti, poradki a cvičení požaduje, i o to načim dbat: že bi slepi takovi, do ústavu pre slepíh v Pešti r. 1826. založeného sa dostati mohou. O čom však to patri vedet: že kdiž buďto rodičove, lebo zemská pánstvo, stolica, obec, mesto, lebo jednotlivi dobrodinci ňejakého slepé-

ho do ústavu toho dati chcejú: že lebo ročíte 144 zl., lebo 2400 zl. str. na raz jakšto hlavnicu zložit mosá. Toto posledno keď sa stane, fundacia ta, na veky zadrží meno zakladateľovo, za ktorého slepi ten vichovanec, každodene jisté modlitbi odbavuvát povinen býva. — Vichováni v ústavu tom trvá 6—8 rokou. Abi sa niekto tam dostať môžu, nie menej jako 8, a nie väčej jako 10 rokou mať mosí. Potom ale mosí bit zaopatreni rodním listom, lekárskim svedectvom o nezhojitelnosti temnosti jeho, o sipanicáh, že jím lebo vistau, lebo že zaštepené mau, a že ináč je zdraví. — Abi ale aj velmi chudobni sa do ústavu toho dostať mohli, to vimocti môže duchovni pastër, utikajice sa k patricému biskupovi, lebo k svetskej vrchnosti, skrz ktorej sa o to zaujaťi, aj chudobni, bez všeho platu sa tam dostať môže.

§. 42.

O hluchó-ňemíh.

Tíh volame hluchó-ňemíh, ktorí ani ňeočujú, ani hovorit ňevedá. Lebo kto ludski hlas ňikdi ňeočuv, ten, bars aj usta a jazik má, preca jím k mluve potrebovat ňikdi moct ňebud'e. A i preto, v takejto smutnej udalosti, tak nazvanó podrezaváni jazika, nie len daremnó, ale aj škodlivó je. — O tom, zdaliž ňektoró d'eta ozaj hluchó-ňemó je? za ňeomilni znak ňech nám to bud'e: jestli ono 2—3 rokou ňič ňehovori, a žáden z seba ňevídava hlas, bars okolo ňeho aj hluk, hrmot sa stáva.

Hluchó-ňemi človek, našeho polutováňa a opatrováňa je veru najhodnejši. Lebo, bars on rovnakó s námi má povoláni, preca bez potrebného vzd'eláni, on to ani pochopit, ani prostredki k ščastu vedúce potrebovat, v spoločenskom živote k nám sa jakošto pridat, a tak ščastlivi bit ňemóže. ňeni on v stave prist k po-

znánu dobrého a pravého, a k poznánu samého seba; ale telesnosť bez všeho odporu ho zachvacuje, zdivočuje, a nerozumným hovädám podobným činí. Toto a takóto klesnutí jeho, običajne ešte napomáha podvod, klam, vábnosť tohoto sveta, ktorým on vihibovat ani nerozumí, ani jako za potrebnó neuznáva. A tak není to čudo, že mnohí hluchoněmi, tak řečeno až sa zdivočuje, obraz boski z seba vizlěka, cěl stvoreňa svojho trati, a na príklad nerozumného hovädka, po něznazáh toho sveta len tak sa trmá a blúdi. — Neščastlivi zajište, lebo něščasti svoje ani ponosovat, a jestli nemocni je, nemoc svoju ani vijavit, ani lekára hledat, — jestliže v nůdze postaveni je, o pomoc prosit němóže: lebo luďe mu nerozumeju, a přečasto mu ešte naprek robit, a v posmeh ho obracat. hotoví su. Tim on k hněvu podzbudzeni, té najukrutnejšě veci spáhat, a do pravnih rúk sa lahko dostat móže, kďe však ani sa bránit, ani za milost prosit v stave něbudě, a kďe pře svoju divokost skorej zapovrhnuti, jako polutovani býva. — Ale ubohi takí člověk ani s nadeju lepšej budoucnosti, a večnej odmeni sa těšiti němóže. A už i len přeto jeho něščasti, je na všeko inšó večó, hroznejšó, truchlivejšó. — Však ale přám zato, mi láskavé ruki naše vistrimě naproti nim, veď oni su tež všemi inimi duchovnimi i tělesnimi schopnosti obdareni; a přeto dobró a naležitó vichováni, aj z nih rozumnih, dobrih, užitočnih a ščastlivih luďi vzdělat a vichovat móže. — Poněvač ale, hluchoněmé děti najvácej od chudobnih a sprostih rodičou pochádzavaju, ktorí svoje něščastné děti naležite vichovávat su ani súci není,

preto nech sa jím uběra krest. vichovatel; — lebo jestli že len tak bez všeho viučováňa virást sa nahaju, na potupu a obtížnost celému obecnstvu, a na hambu najme krest. vichovatelom budú.

Viučováňi hluchó-ňemíh včasej sa má započat, jako iníh d'eti; a sice skrz príklad a privikáňi. Najme ale rodičove, a lebo aj učitel nech privikaju podobného ňeboráka, jako na všeco má dávat pozor, čas užitočne travit — lebo zahálčivost mu velmi ňebezpečná je — čistotne sa držat, a porádek v všecom zachovávat má. K mravosti ale, to je k všeckému, čo dobró, svečnó a peknó je, za času nech sa už priviká, v čom dobri príklad najvác spôsobit móže; preto nech i sam učitel od všeho sa mrzeňi a hňeváňi pred ňeborákom takím zdrži, aj nech ho od posměváňa a prekaráňa druhíh žákou zachráni. V tom, čo mu ňevihnutelne je potrebnó, nech mu vd'áčne privolí, ňeporadné ale žadosti jeho nech skormucuje. — V ohledě tomto, mnohi ňerozumne robá v tom, kdiž jím, jakšto z polutováňi len všeco po vóle dávajú, všeco prehlédaju, ňekarhaju, ňetrescu. Z takto zmaznaveníh d'eti, potom len ňeustupní, hlavatí, volní luďe virastávaju, ktorí druhím na ostudu, sebe ale na velkú škodu bívaju. Však ale s prisnosťú nech je vždi spojená privetivost a láska-vořt, abi tak d'eta zviklo k uctivostj, dúvernosti a vážnosti naproti učitelovi svému. Milováňi toto učitelá, a lebo rodičou podzbuďi ho potom a privedě k poznáňu a milováňu toho najlepšého Otca ňebeského tak, jako zas braterské milováňi a všimáňi spolužákou svojíh ho privedě k milováňu a všimáňu vúbec každého člověka.

— Hlucho-ňemého k poslušnosti zviknut, to je tá naj-
večá a najťažšia uloha; tu najlepšie prisnosť a ostrnosť o-
soží, a sice taká, že kdiž ňečo od ňeho sa žáda, abi k
viplneňu toho i hňed bez všeckej vihovori sa donútiu.

— Kdiž trest zaslúžiu, ten bez všeckého odkladáňi
ňech sa mu hňed uloží, lebo ňeskorého trestu pričinu
ňeuzná, hňevat a lútat si to veľmi buďe, a dűvernost
k učitelovi stratí. — Hlucho-ňemi za času ňech sa i k
tomu vedě: abi cudzích veci sa ňikdi ňedotkínav; čomu
ale abi pochopiť, ňech sa mu daju do ruki všelijaké
hračky, a aj iné veci, v ktorých, kdiž svoj prospech
poznat a všimat sa naučí, aj k všimáňu a šetreňu iních
cudzích veci priveděni buďe. — Hlucho-ňemi, — po-
ňeváč len venkajšnosť sudí a oblubuje, — k zapovrhnu-
ťi a k potupeňu iních chudobňích a nudzních ľudí veľmi
nachilni býva; preto, abi zlá náchilnosť táto v ňom sa
za času udusila, načim mu pred oči predstavit: že ja-
ko bi on sam bou núdzni, keďbi sa ho rodičove a iní
dobrí ľudě ňeujimali. Pri všeckom ale tomto, ňech dá
dobri pozor vichovatel, abi volakó nad iních hlucho-
ňemému vácej ňehoveu, lebo bi veľmi lahko žarlivost
— zelotipia — mezi nimi zbudíť mohlo. — Aj k služ-
bám božím za času ňech sa hlucho-ňemi vóděva, abi tam
z iních pobožnosti naučiu sa Pána Boha poznat, Jemu
slúžit, Jeho sa bát, a tak čnosť milovat, hrěch ale z
srca ňenaviděť.

Hlucho-ňemi sa viučuje znakmi. Vichovatel totišto ňech
každej okolostojicej veci privlastni volaki znak, a lebo ňech
pristáva na znak ten, ktorí sam hlucho-ňemi ňejakej veci
k. p. osobe, obrazu, knihi, ňeb inému predmetu a účinku

dau, keď len znak ten prirodzeni a svečni je. Hlucho-ňemi ñech sa aj pisat uči v škole, a to sice na tabulki kamenej, pre lepšó cvičeňi. Pisat nech započina od jednotlivíh liter, a z toho potom ñech prechádza k pisaňu celíh slóv. V tom na najlepšej pomoci mu buďe abeceda tak rečená obrázkova, na ktorej totišto pod vinastineňim lebo viobrazeňim znamej ñejakej veci, jej názvisko sa vina- chádza. — Veci té — ještlí možno — aj v prirode ñech pokáže; a pod vlastním názviskom hlucho-ňemému ñech zeznámi, k. p. vichovatel ñech ukáže na oko, a na tabuli ñech napiše: o k o; tak na ruku pokazujice, na tabuli ñech piše: r u k a: a tak ďalej prst, nochet, hla- va. — A takto, čo sa d'eta naučí, ñech si potom samo i do knižečki pozapisuje. Z samostatníh — sub- stantiva — meň ñech prejďe učitel k pridavním — adjectiva. — Tuto ponajprv ñech uči rozeznávat farbi; k. p. papěr, ručnik, stenu ñech podla seba spolu poklád'e, a na tabulu ñech piše: běli papir, běli ručnik, běla stena, v tom ale pred hlucho-ňemého ñech pred- loži volaku vec inacej farbi, a ñech sa píta: čo je to bělo? — a on zájiste odpově: že ñe, a t. d. — Po roz- ličníc farbáh ñech mu potom aj inšé veci zoznámí, lah- ké a ťaškě, maké a tvrdé, sladké a kislé, hladké a drsnaté, teplé a studené, rovné a krivé a t. d. — Za tímto ñech jíh uči potom o slovesáh — verbum —, viznam jejíh sam v učinku predstavujice, k. p. ñech na tabulu piše: ch o d i t, a v tom ñech chodí, hlucho- ñememu pokazujice, že to znamená chodit a t. d. Po tomto, potom ñech id'e ďalej na poznáváňi celíh vipo- ved a na počti: Teprv ñeskorej skrz obrázky, a lebo

kdiž už písať a čítať ve, nech ho z kníh k všemu dobrému viučuje. Abi ale nikdi nežaháľau, s písáňim najme nech ho zameškáva.

Največú ale o to nech má stárost, abi ho k poznáňu cěla, pre ktori stvorení je, k poznáňu krest. vėri a mravnosti, a k svedomitėmu plneňu všeh povinnosti naležite privikou. Tak tež, i abi v ňejakom remesle, umelectvi, lebo hospodárstvi dobre bōu viučeni, a tak abi skrz pracovitost, uspokojenost srca, a žiynost sebe zaopatriti mohou. Lebo zaháľka ňikomu tak ňebezpečná ňeni, jako prám ňeborákom timto. —

Tuto pripomenut ešće patři, že i v drahej vlasti našej od r. 1802. v Vacove je ústav, v ktorom hluchoněmi skrz zbehlejših v veďe tejto vichovatelou opatrovani a vzdelávani bivaju. Do ústavu toho prijimaju sa dēti ňe mladšē od 9, a ňe staršē od 14 rokou, majetnejših rodičou dēti dost za malú plácu, chudobnih ale darmo. Abi teda i ňejakó chudobnó dēta sa tam dostat mohlo, v jeho meňe k patricej vrchnosti sa utėkat treba, abi oná zaň u místodržicej radi kráľovskej sa primlúvat račila. K prosbe ale potrebnó je pripojit: lekárskó svedectvo o tom, že to dēta je v skutku hluchoněmó, ináč ale že je zdravó, chopnó, že sipanice lebo prirodzené malo, lebo že jih zašēpené má; mimo tohto ale ešće je potrebnó svedectvo, lebo od místného farára, a lebo od vrchnosti místnej o tom: že rodičové dētata toho v skutku chudobni a nudzni su. —

§. 43.

O hluchih.

S hluchimi ňepam rado sa obcúva, lebo zhovaráni s nimi je ňaškó a ňesnadnó. Však ale krest. vichovatel, i ubohih tihto dúvernost sebe žískat nech všemožne hle-

ďi. Čo tak dosáhne, jestli jím do školi vd'ачne prijime, tu od všeho namrzána a prekáraňa jím ochráni, a s nimi pekne a otcouski zachádzat buďe. A i preto, pre jejích asnad nechápavost, ňesúcost nech ňeni k ním tvrdí, ňetrpezliví, Bože chrán ale, abi asnad z školi jím vihánu, jím zlé reči dávau, jím zanedbávau, biu, tlkou. Jestliže bi ale viučováňi jejích velmi obtižnó bolo, nech sa s nimi len na té najpotrebnejšé veci zťahuje, zbitečné reči nech ňerobí; ale s lásku, privetivostu a s trpezlivostu i svoju prácu, i položení ňeboráka toho nech oslaďuje, a vedla možnosti k životu i časnému i večnému nech ho pripravuje. Okrem tohto ale všeho, ešte i o jeho uzdzavěňi nech má stárost; a preto k mudrému lekárovi nech ho posěla, lebo skúsenost to učí: že mudri lekár prečasto odstraniu toto zló, ktoró ňedbanlivost ludská, až do hrobu trpet bi si bola ňestažovala. —

§. 44.

O chromíh a zohaveníh.

Kiptavó móže bit d'eta lebo na jednu ruku, a vtedy na druhú k všemu sa cvičit mosí, — lebo su lud'e, ktorí i na lavú ruku k všemu súci bivaju, — a lebo na obe, kdiž žádnih ruku ňema, a vtedy nech sa nohi upotrebovat učí. Boh zajíste ňe bez pričini i na noháh nám prsti dau. A často vid'et, jako mnohí podobní ňeboráci s nohami píšu, šiju, pleťu, a tak i viživeni sebe zasluhuju, aj zunavenost od seba odchranuju.

Zohaveňi móže bit ňekto, lebo bez jednej len nohi, a vtedy sa volá krivi, lebo bez dvoch, a vtedy

sa voľa chrómí. V prvom pade taki človek ňech si pomáha s bárľami, v druhom ale s vozíkom, v ktorom s pomocu rúk sa sam premávavat móže. — K podobním ňeborákom učitel ňech je láskavi a privetivi, ňech jím v věri a v nábožnosti, ale aj v inih vedomostáh viučuje, a k polutováňu, k láske a k trpezlivosti na proti ňím ňech aj druhih napomína. Lebo pre tíhto, najlepši lěk zajiste je láskavost. —

§. 45.

O rozlične chorľavíh.

Chori a ňemocni človek vúbec pod ochranu lekársku patrí. Však ale poňeváč d'eti prečasto bojzľivé, poverečné, samopašné, ňesnadné, zárputilé, ňeogabné a t. d. bivaju, této d'eti teda vichovatel potrebním a primerním vinaučováňim, dobrími príkladi, cvičeňim tela; — a poňeváč porádok všeckím vecám je hlava, privikáňim k porádnosti ňech hoji a uzdravuje, a v tomto k pomoci ňech aj rodičou poyoláva. —

§. 46.

O zmaznaveníh.

Mnohé d'eti od rodičou svojih príliš veľkím volkáňim a hoveňim tak zmaznavené a zeslabené bivaju, že každi vetrik temer jim hñed škodí, všeccko jím je odporńo, keď sa jím ňečo po vóli ňestáva, hñed' su chore, od hñevu plaču, zaměraju, a k práce ňesúce su. Proti tomuto zlému mudro sa opěrat tež k vichovatelovi patri. A tak zvítaží, jestliže d'eti k všemožním pre-

menám času a povetra privikne, telo jejích jakošto stúži, a tak od maznavosti zachráni. A už preto nech medzi školskimi d'eti žadni rozďil ňerobi, nech vŕeckích jednako k chod'enu do školi, do kostela, k usilovnému sa učeňu a písáňu priťahuje, núti a silí. Ďalej ale, nech jích viučuje, že človek v tomto svete, bez mnoho veci bit môže a aj musí, najme ale vesničan, ktorého jakošto hospodára úroda, a s tu i jeho ŕčasti že je velmi vrtkavó, ňejistó; — a ktori, jakošto poddani posluchat, a vedľa iních vóli sa rid'it a spravovat má. — Nech jim tež pred oči klad'e, že pred Bohem sme všeci rovní, a že kresťanskích našich povinnosti prvá a najhlavnejšá je: láska, trpezlivosť, poslušnosť, a v vóli boskej uspokojenosť. — Abi ale takóto účinkováni učitelovo až k rodičom samím prešlo, a jích jakošto prebralo, — nech žákom svojim k domácemu sa v pisme cvičeňu také prislovi, porekadla a pravdi uloží, ktoré této pravidla, radi a poučeňi jadrne a zretedelne v sebe obsahuju.

Jestliže bi ňektoró zmaznavenó d'eta, pritom ešte aj samopašné bolo, s tím vedľa pravidel duševného vichováňu nechť pokračuje. — Však ale nech pred očimi má: že poňeváč v prírode celej skoku ňeni, i ten samopašenec len časom z svojej koži du druhej sa preoblecti dá.

§. 47.

O kratko-zrakích.

Od prirodzenosti samej ňikto krátkeho zrak ňemáva; ale vedľa toho, jako náš zrak opatrovani a vzďelávani biva, a aj jeho ostrosť sa usporadáva. Tak d'eta, ktoró v malej a v tmavej izbi skoro vždi zatvorenó biva, bu-

dĕ kratkozračó, preto: lebo prostranosť jeho hľadĕňa je úzka, maličká a ťesná. Na proti ale dĕta, ktoró často na slobodnom povetri sa bavuva, zrak máva ostrí a stáli. — Poňeváč teda krátkozrakosť ňe od prirodzenosti, ale radnej od zlej zviklosti pochádza: ňech že má učitel o to starosť: abi dĕti na miestáh, ťesni len a malički vihled poskítujicích sa ňepritvárali; potom ale, abi pri písáňi, šiťi, čitáňi velmi sa ňezohibovali, drobnó ňepisali, drobné štichi ňerobili, ale abi všeccko v jistej sícej odálosti pred seba brali. — Odkud' dobre je, z tabul dĕti v čitáňi viučovat, jako tež k hrubšému šiťu jích privikávat. —

§. 48.

O ňedbanlivíh.

Najme mezi chudobními luďi sa mnohi vinachádzavaju, ktorí — tak rečeno — pre svoju ňedbanlivosť skoro zhniju. — Takíto luďe nič ňecíťa, o nič starosť ňemaju, nič ňedbaju. Ucundrani, roztrhani radnej budu chodit, jako abi si obuv a odĕv poopšivali, a zaválani, upiskani a začerneni radnej budu, jako abi sa oprali; na tvrdom brlohu sa radnej vivalúva, jako abi pod seba ňečo postlat mau: nič robít, nič sa učít ňechcu, len to, čo jim je ňevihnutelne potrebnó. — Okolo ňeho budú iní robít, a v robote až tak zdimat, on ale nad ňimi, lebo pri nih buďe sa rozťahovat, vzívat, pozdichávat, ústa odtvárat. Taki človek je opravdivi lenuch, ktorí bi sa len hotovím inih potom rád krmíu. K zlému tomuto náchilnosť v dĕtati tak sa zakorenúva, jestli ono hĕd od dĕtinstva

k bohabojnosti, k čistote, k porádnosti a k pracovito-
sti sa nepřitahuje, do školi a do kostola sa nepřesěla,
polnaható, odtrhanó, zašpinavenó sa naháva, a t. d.
Takim spôsobom zostáva z něho potom len taki darebák,
lenuch, a lebo — zločinec. —

Jestliže chiba táto v d'etati ešte v prirodzenost sa
mu něobratila, pomoc ešte je móžná. Totišto něch sa
čo skór vitrhne z zlého položení svého, a něch sa zve-
rí nějakému múdrému a opaternému člověkovi, ktorí
bi svedomite o něho stárost znášau, a ho k porádnosti
přitahovau. Mezi tím ale, počeváč jednotlivi člověk, ba
ano aj celi dom, zrědka keďi voláčo s lenohom takim
získat móže, pre takého najlepše bi bolo, keďi sa do
sirotinského ústavu, jaké su: v Žiline, v Jágri, v Ves-
prine, v Kisegu, a lébo do robotnických ústavou, jaké
su: v Pešti, v Buděine, a jindě, — dostati mohou. V
takihto ústavoh, mezi sebe rovnými, s najlepším pro-
spechom on sa vievičit moct buďe, a to sice tak: že
ešte i užitočným údom ľudskej spoločnosti, a cirkvi sva-
tej sa stat móže. —

§. 49.

O hlupíh.

Kdiž někoho každó pohnuťi, k. p. choďeňi, stáňi,
seděňi, zhováráňi, smáňi, s druhými obcováňi, a t. d.
je lahkó, utló, peknó, zajímavó, to sa vola spóso-
bnost člověka zevniterná. Takito spôsobni člo-
vek, totišto vě, jako v každom položení sa ma držat,
čo komu prislucha, čo sa kdě sveči, pritom je uctľivi,

poniženi, krotki, vľidni, k posluženiu hotovi a t. d. A táto spôsobnosť zevniterná, sa ináč običajne v zďelanosti nazíva. — Tejto vzdľelanosti, čili spôsobnosti naproti stojí hlupost, ňeokruchanosť, čili hrubosť. — Hlupi takito človek je ňesnadni, ňesúci a to v každom položení svojom, tam je hrubi, kde bi mau utlim bit, tam spúrni, kde bi mau bit ustupni, tam sprosti a ňeskori, kde bi múdri a obratni mau bit; strakavé, cafran-gované veci običajne sa mu veľmi páča, s statocnými ľuďi ňerád sa tovariší, lebo hňed sa stratí, všade buchne, ľahko sa potkne; v chódze je lenivi, v jedení emulavi, v sméchu jachtavi, v žarte urazľivi; jedním slovom v žiadnej veci slušnú měru a način ani ňemá ani ňevě. Jeho právo a pravda je surová sila, s ktorú bi on všec-ko usporádat chceu, a preto, k zlorečenu, bitki, k ru-váňu je vždi hotovi a súci. — U nás takihto ľuďi je dōst vid'et, a to ňe len mezi ludom pospolitím, ale aj mezi tými, čo na viššom stupni položení su. —

Pričina chibi tejto je zló vichováni, kdiž totišto ňekto ani vedľa ňela naležite sa ňevicviči, ani vedľa du-cha, tak jako patri, sa ňevzdľeláva.

K prekazeňu a odvrateňu tejto hrubosti nektori súd'a, a za najlepši prostredok pokladaju, že bi bou: tanec, jez-deňi — equitatio —, šermirováni — Fechten — a iné hri. — Však ale skúsenosť uči: že mnohí i bez pro-stredkou tih je spôsobni vzdľelani človek: kdiž naproti mnohí i pri tih všeh prostredkoh surovi a hrubi zostá-vaju. — Z toho teda vid'et, že samotnó cvičení ňela len k tomu dostatečnó ňeni, ale že človeka v tom ešte aj volačo inšó, a to viššó, znešenejšó pohibovat má, a

to je: duch. Lebo prilepme mi z venku na človeka čo chceme, to zajiste, keď aj zavoj, lebo farba spôsobilosti bude, ale preca sama pravá spôsobilosť a vzdelanosť nebude. — Pre tú príčinu teda, mimo cvičení tela, cvičiť sa musí aj duch, aby totižto každý s sebou vladal, a slobodnú svoju vôľu, tak jako patrí, ríditi vedel, lebo zevniterná neokručanosť nič inšó není, jako vijev vniternej neokručanosti. — Na obecnom ľudu našom vúbec tašká ta klatba leží: že surovi a neokručani je. — Vichovateľ teda, tejto klatbe nech netrpí, ale vŕeckú silu svoju na jej odvrateňi nech vinaloží; žádňi prekážek a obtížnosti v tom nech sa nelaká, ale len zmužile na pred; lebo budúceho pokoleňa lepšá spôsobilosť, jeho v tom usilovnosti, zajiste chválu zdávat bude. A preto už hñed v škole vichovateľ nech netrpí, aby žáci vespolek si nadávali, sa bili, vadili, posmievali, lichvu, muchi, chrobáke trízňili a t. d., ale rádnej nech jih k tomu vede a priviká: aby vespolek sa ctili a pekne znášali, starših od seba vážili, nikomu neublížili, poradne a svečne sa učevali, zhovarávali, stávali, sedávali a t. d., jedním slovom: aby spôsobilí boli. — V čom vŕeckom ale privikáňi a priklad učitelou najvacej osožit bude. —

§. 50.

O mimovolnom odchadzáňi moču a semena plodného.

Chiba táto pri mnohíh d'etoh sa nachádza. Aby ale od chibi tejto, vichovateľ zverené sebe d'eti zachovau,

nech vichovancou svojích k tomu príviká: abi potrebu svoju vždi porádne odbavovali, pred lahnutím večer potrebu prv odbavili, od zapalujicích jėdel a nápojou, jako: od paleného, vina, koreňa, a t. d. sa varovali; — abi málo pijali, v slobodnom povetri naležite sa premavávali, pracovali; — potom abi telo svoje, najme ale prirodzené častki jeho častejše studěnu vodu umivali, tyrdšú postel mávali, a abi v všom čistotni, najme ale v mišlenkáh a v žadostáh svojích boli; — potom ešte d'alej, abi neboli bojazliví, ťeskliví, čo, že najme s vručnú modlitbu a duvernosť k Bohu sa dosáhnut dá. — Dobre tež biya, jestli takéto d'eti častejše pres noc z sna prebúdzané bivaju, abi potrebu svoju odbavili. A ňeked'i i maličkó zahambeňi k škodě ňebíva. — Jestliže ale této chibi od volakej ňemoci pochádzaju, vtedi k mudrému lekárovi sa utíkat treba. —

§. 51.

Skazené moci tělesné zhojvat prinaleži.

Kdiž sa telo k vikonaváňu svojích povinosti skrz voláku ňemoc ňesúco stane, prirodzená a krestánská je povinnost, abi ono sa strabiło, lečilo a zhojovalo.

Poneváč ale vichovatel, ňe len vedla všeobecnej krestánskej povinosti, ale i vedla povoláňa svojého, najbližši je prátel ludu, preto zavázani je: abi ňe len školskích d'eti, kdiž ňemocné su, ale aj všeckích ňemocníc nůdzu sebe k srcu brau, a jím k pomoci bou. — čo abi splnit mohou, ňech toto zachováva:

Jestliže ňektoró d'eta, sa ňemocnim len robí, k. p. abi z školi doma zoštat a sa povalovat, a lepšė jėdla

požívat mohlo, — Výchovateľ nech s ním tak zachádza, jako skutečne s nemocným. Totišto nech sa do posteli uloží, vsecká zabauka a hračka sa mu zabráni, hladom troška vimori. Toto ono to len chitro zunuje, samó horestane, a zdravó bude.

Jestliže ale něktoró d'eta ozaj je nemocný; tomu, lebo domácimi léki, lebo od lekára naridzenými sa pomáhat musí. — Menšie choroby, jako: boleňi hlavi, zubou, žreňi, običajni kašel, popálina, porezanina a t. d. domácimi léki sa len strabit môžu. V prihodáh ale něobičajnih tež načim ved'et, kam sa obratit, a k čomu sa chitit treba. Však ale v ťaškíh, lebo něznámih nemocáh, domácé léki — s visad'ěnim asnad živobíta — len tak lahko potrebovat, sloboda není, ale mudrého lekára za času k pomoci volat treba. — Výchovateľ proti vniterním nemocám lék volakì nech níkdi něponúka a něradí, lebo stat sa lahko môže, že d'eta z nězhojitelnej volakej němoci zemre, on ale toho vinu, — bars něvinni — na věki na sebe nosit bude.

Obecni lud i o tom poučit treba: žebi olejkárom, starím babám, krušlákom tak lahko sa klamat nědau. Lebo tí sa lekárstvo níkdi něučili, častki a strojitost — organismus — ťela něpoznaju, nemoc duležite něrozeznaju; a preto oni len na slepo probuju, a tak mnohé choroby obťazuju, nězhojitel'ním robá, ktoré učeni lékár bou bi snadno zhojii. A kto žebi tíh počítau, čo títo krušláci do hrobu zahrabali, oslepili, něb' ináč nězhojitel'ními —, a to len pre svoj zisk — urobili?! — To sa svečí, že žádná morova nemoc tolko luďi něpomordovala, jako kurušlactvo toto. A i preto vi-

chovateľove! pre Boha, majte že sa k vikoreneňu obľudi tejto. — Totišto prestrite pred očí ubohému ludu, že veľki je hrěch, kdiž nemocnó telo naše len tak, bars skrze koho lečit dávame, pri čom, jestliže ešte aj čarodelnictvo, bosorstvo upotrebúvame, že tim zapérame samého Boha živého, ktorí tolké iné leki pre uzdravení naše ustanoviu — však ale i bez všeho ohľedu a okolkováni, rovno načim vistupit proti falešním lekárom tím, a jím jakšto nelutostivím dračom, zvodcom a travničom ludu, treba rovno do svedoma sáhat a vstupovat. —

V nemoci už samej, ale toto sa má zachovávt. 1.) Nemoc a pričina jej nech sa nikdy nezatajúva pred rodiči a lekárom; lebo títo su bez toho k mlčanlivosti zavázani, a zló, ktoró sa nežná, ani vihojit sa nemóže. Najme ale s d'eti v ohľede tomto, načim mudre zachádzat, abi aj vtedi, jestli sami su pričina svojej choroby, to vijavili. — 2.) Jak náhle sa človek zle cíti, nech sa hñed do pokoja uloží, málo, a lebo nič nech nežje, a mimo vodi nech inšó nežpje. — 3.) Od lekára a lekou nech sa nikto neodťahuje, lebo Boh ustanoviu lakárou a bilini, a inšé veci sam zhojicú mocu nadau, a to pre našu potrebu. V pisme sv. totišto stojí: „Cti lekára pre potrebu, lebo Najvišši stvoríu ho, a od Boha je každi lěk“ (kn. kaz. 38. kap. 12. ver.) — Odkud teda pri večeji chorobe nech sa lekár hñed, bez všeho odkladáňa povolá. — Lebo bars on aj žadné zazraki robit moct nežbude, — lebo proti smrti lěku nežni, — ale len prečasto k uzdraveňu nám dopomóže. — Čo ale, abi on i skrz něho nemocni dosáhou. — 4.) Nemocni všecku svoju dúvernost nech v ňom vloží, pri-

kazi a nariďeňi jeho ñech svedomite v vŝeckom zachová. — Potrova pre ñemocného má bit veľmi ľahká, lebo ñe na malú prekaŝku skorejšého uzdraveňa mnohým to býva, že zlé ñesucé jĕdla poŝívaju, jako k. p. slaninu, uďenó maso, korenaté, presolené, maŝné jĕdla, a t. ď. — 5.) Ale i k tomu ñech sa uĉá malé dĕti, že k uzdraveňu mnoho dopomáha trpezlivosť, dúvera v Bohu, čistó svedomi, vrúcna modlitba, odevzdáňi do vóli boskej; a jestliže ñemoc pribýva: sporadáňi svedoma, skrz hodnó prijaťi sv. Svátosti, a majetnosti, skrz uĉiňeni testamentu. — 6.) Kdiŝ ñemocni už uzdravúva, vtedi najme na seba ñech dobri pozor dá, a k jedĕňu, k práce, k ven vichadzáňu ñech sa len po maliĉki má; lebo maliĉká bars v tomto prehrĕšenost ho z novú do ñemoci vrúti, z ktorej povstáňi potom o mnoho ŝaŝó býva.

§. 52.

Dobré raďi v ñektoríh chorobáh običajňíh, tak teŝ i v udalostáh običajňíh.*Potom o zdano- a skuteĉnó - mrtvíh.

1. Besnoŝt — besnota, vzteklost, bezneňi sa psa. Jestli že bi ñekoho besni pes, lebo oŝipana pohrízla, ten ŝatu od besného psa poslineňu ñech odhodí a spáli, lebo do zemi zakope. — Potom ale, pokud' lekár ñedojďe, ñech ranu moĉom, lúhom, solnú vodu jak najlepŝe vimíva, abi krev z rani dobre sa vicedĕla. — Potom ñech na ranu prikľadá dohán, ŝeravím zelezom a puŝkovím prachom ju vipaluje. — Pri vŝeckom ale tomto, mudri lekár ñech sa ĉo len skór zavolá, a do toho ĉasu miestného duchovného pastĕra rada ñech sa viprosí. — Tuto vŝak eŝte pripomenut moŝime, ten lĕk, ktori proti besnosti vinaŝou jísti Josef Laliĉ, verbouski uĉitel ŝkolski v Horvatskej, ktorého za to, i vĉil

šťastlive panujici Král náš Ferdinand V-ti obdarovau. A po-
 ňeváč lek ten, v skutku jakošto prospěšni sa preukázau, r.
 1840-o mistodržicá rada králouská jeho upotrebováni po
 celej krajine poručila a nariďila. Lek ten je horec, aj ináč
 nazvani prostreleni koren, (*gentiana cruciata*), rastě na
 vrškách a po horách. Z bilini tejto 1—2—3 loti, v voďe změ-
 šanej dávaju sa človekovi od besného psa, lebo hada pohri-
 zenému. Pritom ale maju sa žili podjazičné, ináč žabačné
 nazvané rozkryácat, abi z nih krv tak dlho ťekla, pokud-
 kolvek bi samá od seba ňeprestala. — Zevrubnejšo o tejto
 veci poučeňi v sebe obsahuje tá narada, ktorú o tom misto-
 držicá rada králouská z svojho r. 1840, 5-o kvetna držané-
 ho sedeňa, pod Č. 14,652. vidala, a ktorá ňe len v stolič-
 nih listovňah — archivah —, ale u každého lekára sa do-
 stat móže. —

Znaki besného psa su: je smutni, hlavu dolnovesenú
 nosí, strmo hleďi, uši mu dolu visá, tmavé mista hleďa,
 jazyk ma vplazeni, od vodi sa bojí, hore dole behá, a všec-
 ok čo napadne trhá.

2. — Bezspanlivost. Jestliže ňekto pre mnohé sta-
 rostí a sužeňi spávat ňemóže, ten ňech sa duveruje v Bohu,
 a s živú věru, pracovitostu a s bohabojnimi ľuďi tovariše-
 ňim ňech starostí svoje rozháňa a dobre spat buďe. — Krv-
 nati človek ale ňech sa poradi mudrého lekára, večer ňech
 málo je, opojajicih nápojou ňech sa zdržuje, nohi vimáča,
 ľahkú stolicu opatrí. — Hojná večera mnohim spáňi tež pre-
 kazuje, a tím najlepše strizlivost a premaháňi samihseba
 spomóže.

3. — Blázneňi. Takito človek všeckú pozornost od
 nás žáda, lebo je polutováňa najhodnejši, s ktorim milosrd-
 ne a utrpne, ňe ale ukrutne zachádzat patrí. Aj vtodi, kdiž
 tak nazvané jasné okamžeňi má, s ním privetivejše obcovat,
 a lebo ešte aj ľehat radno ňeni. Najlepše je, takového chu-
 dáka, do dlhej z pevného plátna ušitej košeli obľect, a pri-
 tvoreného držat, ano, jestli bi príliš ňespokojni bou aj ho
 povázat, lekára zavolat; — na posledí ale vrchnosti ho o-
 známit, a do bláznenca — *domus stultorum* — oddat treba.

4. — Boleňi hlavi. Keď koho hlava bolí, ňech málo je, opojajícich nápoju a horučosti sa varuje, nohi močí, na prehnáňi užíva, a v pokoji zetráva. Poňeváč ale boleňi hlavi s iními ňemocí običajne spojená biva, vtedi lekára sa poradit treba. —

5. — Boleňi hrdla. V tom sa je treba potit, čo bezovó the opatri —; z bezového toho the, para ňech sa do hrdla táha, hrdlo cviklovú vodu vihrakuje, teplo drží, maká stolica opatri, a kislích rozpalujícich vecí ňemocni ňech sa varuje. Jestliže bi ale zapaleňi hrdla sa zvečovalo, pijavice prikladat načim.

6. — Boleňi oču. Kdiž sa oči krvu zaleju, na prehnáňi uživat, a kislích, rozpalujícich vecí, vetra, slnečnej a svécovej svetlosti, mnoho čitáňa, šita, nárěkáňa, prachu, dimu, prestidnuťa, treňa oču, sa varovat treba. Dobre je ale nohi močit, na oči cukrom nakadzanó rucho, a lebo z bělého sleza listou, korena, lanového semena, žemli, volového chvosta v mlěku uvareníh letné obkladi — fomenta — dávat; potom ale vodu z vlaského kopra vimívat, za uši horčičovó cesto, a včas večej potrebe na sluchi pijavice priložit. — Kdiž ale do oka ňečo padne, dobre je v tmavom ňejakom miste očami dobre a tuho prezěrat, mihalnicu jednu nad druhu sťahovat, k hore navrhnutého oka smet s čistu bělu šatočku ven vihrnat. — Studená čistá voda tež mnohokrát samá osoží.

7. — Boleňi prsou. Koho prsá bola, ten ňech málo hovorí, ňaško ňerobí, mlěčné ľahké jědla požíva, prehladnuťa, naruživosti, korenatíh, kislích, ľěkovitíh — spirituosus — jědel a nápojou sa varuje, ovar — the — z slezového, lipového — volsko-hvostového kvetu ňech pije, tak tež i kukoričnó the, rano a večer prsá ňech si zajačím sádlom mastí, srvatku v lete — ňech pija. —

8. — Boleňi ušu. Trháňi, hučáňi v uchu najvác od prehladnuťa pochádza, a preto dobre je, sa potit, ucho zavázat, lebo zacpát, v teplom sa držat, nohe močit. Čo preca, jestli ňeosoží, tak horčičovó cesto za ucho priložit treba. Někodi boleňi toto pochádza aj od ňečistosti najme u

obecných ľudí, vtodi teda midlová letná voda do ucha ňech sa vpusti, a ucho šatečku pekne vičisti. — Jestliže ale chrobák, blecha do ušu bi sa dostala bola, to načím hñed súcim ňejakím nástrojom ven z ucha zát. Keď ale to možno ňeni, tak načím hmiz ten dohanovím dimom, lebo olejom zadusiť, a tak všecku núdzu odvrátit.

9. — Boleňi z u b o u. Zubom najvájcej škodí prestuďeni lebo aj prehoruci nápoj, jědlo — najme ale, keď jedno nad druhó z razu sa požíva, — potom ale ňečistota, zubové tvrdé kefkí, všeljaké prači, tlčeňi — zubami — orechou, kósek, — kureňi dohánu pres kratki najme pipasar, špareháňi zubou s vidličkou, šivačkou. — Proti boleňu zubou, najlepši prostredok je umiváňi čistú vodu, a lahunko drhnuťi prostom. Dobri lěk je tež žlti tabák a šalviova voda. — Od hore dole bludicích zubo-lekárrou sa chránit treba. Tak tež varovat sa treba aj od uvetra — Zug —. Dobri lěk je tež myrhová essencia, kdiž z ňej 60—80 kvapek do letnej vodi sa dá, a tá voda sa potom v ústah drží. — Inše tuhé vodki, keď aj boleňi zubou na čas utíša, ale zubi kazá. — Vipalováňi zlíh zubou tež sa potrebúva. — Na trháňi zubou ale, ňech sa tak lahko ňepriyolí, a aj vtedi, jedine skrz mudrého a skuseného lekára.

10. — Boleňi brucha toto pochádza od vetrou, k čomu najvájcej mnoho sedaví, smutni a ňeporadni živoť vedúci, náchilni su. ňekodi pochádza aj od prestidnuťa brucha a noh, od studenih najme strovovitih jědel, od mladého piva, vina, u ňektorih aj od mlěka. — Komu teda této veci škodá, ňech sa jih zdržuje. V ňemoci už ale tejto ňech sa má stárost, abi vetri lebo vrchom, lebo spodkom sa pustili, čo treňi brucha, prikladáňi teplih veci, piťi z rasci, — kminu — menti, nebrička, pripraveného ovaru — the —, z harmančeku klistir zaopatrí. Uduseňi a zdržováňi vetrou človeka do zemdleňa privesť móže, a i preto úski a tesni oďev dobri ňeni.

11. — Brucha štípáňi, čili ból, lebo kolika, pochádza najvájcej od prestidnuťa, od prehltnuťa kósek, kóstrnek, od ňaskih jědel, studenih nápojeu, od davného za-

pečeňa a tuhého prehnaňa. Táto nebezpečná a bolestná nemoc takto sa zhojit môže: the harmančeková nech sa dáva pit, potom klistir z semena lenového, a zohráti ovos, jačmen, sol nech sa na brucho prikladá. — Jestliže ale táto nemoc od vetrou pochádza, buďe osožit the z mati kaďerovej, teplé obkladi, treňi brucha, žvakáňi cibule, rasci — kminu. — Jestliže ale nemoc táto je od krvi, vtedi vini kamen s cukrom v vode rozpusteni, a olejovi klistir potrebovat treba. Potom ale, kto na nemoc túto častejšie trpí, ten v lete nech srvatku pijava, a keď možno, nech Bardovské teplice — Bartpha — naštivuje. — Ešte je aj olovená kolika, ktorú dostavaju najme baníci, hrnčári, zlatníci, a okolo olova pracujici, a lebo aj tí, čo olovom nakazené vina pijavaju. Nemoc túto strába: olejové jédla, nápoje, klistire, teplé kúpele. — Však ale zrétka keďi, pri koliki, bez lekára sa nemocni zajde. — Dobri nápoj v nemoci tejto je jačmená voda. —

12. — Brucha za pečeňi. Zopnutost, zapečenost brucha, od mnoho príčin pochádza. — Lahkú stolicu spôsobuju: uvarené slivki, trpká sol, vini kamen, — striš — v vode rozpusteni, bilnická a ostrihomská horká voda, klistire z harmančoka, lebo z žitňih otrub, s malinko oleja a soli. — Tí, ktorí k nemoci tejto náchilni su, len lahké jédla nech poživaju, a cukrovú, citronovú vodu častejšie pijavaju; potom ale nech nuteňi na stolicu, v sebe nech nikdy neudusuju, radi pracuju, častejšie sa premávajú, brucho rano a večer dlanu, lebo flanelom drhávajú.

13. — Bruchavica, behanka, hnaťi, običajne pochádza od nemerného poživáňa štavovitih veci, jako k. p. ovoća, nového vina, a t. d. Proti nemoci tejto dobré je červené vino, pomarančova kórka, horki koren; pritom ale všom treba sa je od všeckého pokrmu tak dluho zdržovat, pokudkolvek človek dobre nevihladne. Aj ten sa takto lěčit môže, kto túto nemoc od hñevu, strachu, žalosti dostava; jako i ten, kto túto nemoc od prechladnuta chitiu, len že tento v teplom nech sa, najme ale nohi zdržuje, a bezovi kvet na poteňi uživa. Nekedi aj suché hruški, nespuli su dobré; k pitu ale dobrá je jačmená voda. — Čer-

venká — červená nemoc — to sa volá, keď človeka ustavične na stolicu silí, a krev z ňeho, tu väcej, tu menej ide. — Túto nemoc ľudie dostavaju najväc na jar, a na podzim, kdiž na sparni horuci den studená noc prichádza, a oni venku na poli len tak na ľahko, na zem, na trávu vivaleni nocujú. — Od tohto teda, načim sa bedľive chrániť, lebo červenka je ťašká nemoc, ktorá aj najduživejšého človeka chitro do chrobu vsklada. — Nekedi táto nemoc aj nakazľivá býva, zľastne z ohľedu detok, ktorím už len sam smrad nebezpečni a škodľivi je; — odkud odchodok — excrementum — od človeka takého, prikriti ňech sa hñed ven vináša, a v tej izbe, s nemocním ňech ňikto ňeléhava — K pozdraveňu dobre slúži: teplá postel, pot, the z lenového semena, jačmená voda, ňesolená slépačina, telacé nózki, chraneňi sa od všeho studeného, korenatého, ľehového nápoja, a zdržáňi sa od masníh, tučníh jedel. — Na brucho ale, ňech sa dávaju čo najteplejšie obkladí — fomenta — z ovsenej kaši a harmančoku, potom ale klistire z škrobu s vodu a lanovím olejom zarobeného. — Pri vťeckom ale tomto s lekárom odkladat ňetřeba.

14. — Čemer dostáva človek, keď si žaludek prebere, najme s tučným brančovým masom. A preto vtedi ňech dobre vilačne, na vracáňi užíva. — Jestľiže bi ale čemer ňekto od prestidnúťa dostau, vtedi na poteňi ňech zvareni bezovi kvet pije.

15. — Černi plusgër, jak náhle sa zbadá, ňech sa hñed naň čerstvó hovadzó masó prikľadá, a ustavične s čerstvím ňech sa premeňa. Táto nemoc u obecného ludu ňeni rěťka, a v stave je pres 24 hodín človeka umorit. — A preto tuto radu náhle nasledovat a uživat načim, a hnojeňi plusgëra s zhorením knotom prekazovat.

16. — Červená ruža, kjahna, — Rothlauf — je červená, palčivo svrbicá opuchlinka na vrchu kožki, s ktorú velmi opaterne zachádzat treba, abi sa, lebo na vniterné častki ťela ňeprechodíla, a lebo v zanet — Brand — ňepremeni-la. Odkud' od mokrih a studenih veci ju zavarovat, a suché s hermančekovím, bezovím kvetom, a ražnu múku naplne-
ne teple vankuški prikľadat treba. — Chova ňech je ľahká,

vetra sa chrániť, a v tichosti zetrvať načim. Na lekára zabúdzat tiež netreba, najme keď aj s inú nemocu je spojená.

17. — Chiteňi sa paleného v človeku. V kom sa palene chití, tomu do úst nech sa vleje mléko, a lebo nech sa mu do ust napchá čerstvá zem.

18. — Choleru taktô načim hojit; pokud lekár dojde, nemocnému nech sa dáva the pit uvareni z bezového kvetu a harmančoku, nech sa dobre ukrije, telo jeho suchím flanelom drhne, k nohám zohratá tehla priloži. Jestliže ho i na vracáňi silí, nech sa mu dá na daveňi, jestliže mu nohi a ruki krč suzuje, treba jih kamforovým palenim trët, a lebo octom. — K jedeňu dobrá je slepacá polëvka. K piťu ale jačmená voda.

19. — Čkáňi malinké dëti dostavaju od presidnuťa, a lebo aj od nečistoti, a preto načim jih očistit a k prsom priložit. U dospelih čkáňi zastaví cukrová voda, teplí nejaki nápoj, a sa zohreváňi. — Dobre je tež, pijaci lojom pokvapkani papër na prsa priložit, a žaludok troška potërat.

20. — Daveňi, vracáňi, krčáňi, jestliže od zlého žalúdka pochádza, ešte napomáhat s teplu letnú vodu načim, za tim ale mërno jest a piť. Jestliže ale od inih pričin, k. p. od prechladnuťa pochádza, horčičovó cesto na žaludok priložit, kislíh rozpalujicih jedel sa varovat, a lenovi klistir potrebovat načim. Jestliže ale pochádza od zapaleňa žalúdka, vtedi po lekára nech sa pospëcha, ktori, pokud dojde, nemocnému mandloví olej, arabská mëzga, lebo klinga — gummi arabicum — cukrová voda nech sa podáva. —

21. — Farbeňi tvári mnoho zlého spôsobuje, lebo aj té — tak vihlasené — najnevinejšé vodki kožu na tvári, hrdle, rukáh zmraštaju. — Odkud všeckim takim vodkam a mastám načim dat pokoj. Najlepší umivač je voda, a najvibornejšó krasidlo je čistotná a čnostná sa držáňi.

22. — Francúská nemoc. I túto s Hufelandom, a s inimi ludu milovníci tuto spomináme, lebo táto nemoc na spôsob morovej rani sa vác a vác rozprestëra, kdiž preca hroznejšá nemoc nad nu není, lebo ešte len v počati už člo-

veka nakazuje, do domáceho živobíťa sa vracia, a v ňom všecek pokoj, radosť a šťastie udusuje a vikorenuje. — Čo ale ešte hroznejšie je, nemoc táto je potajemná; lebo často sa stáva, že človeka už zežera, a on svojho hinuťa sebe povedomi ani ňeni: prečasto taki i druhíh nakazuje, bez toho, aby on to chceu, a lebo o tom len vedeu. — Kdiž ale sá táto hnusná, škaradá a hrozná nemoc raz už nezdi, celého človeka obsadi, najznamenitejše a najatlejše jeho údi zežera, kosti jeho bolestne láme a štěpa, celé telo visuje, a ho podobným škeletu — kostrini — učiní. — Jedním slovom, táto nemoc všecko to v sebe obsahuje, čo iné všecké otravi a jedí traplivého, hnusného a hrozného v sebe mať len môžu. Keď ale tomu tak je, či teda načim s nemocu túto len žarti robiť, ju zakrěvat, lebo s ňu volako odkladat? — Polutováňa hodni je náš ubohi obecni ľud, ktorí posavád sam čisti zdraví a svěži, zdravó a udatnó pokoleňi krajni našej zavdavau, ale včil už tež skrz ňešlechetníh, skrivodlivu osvetu viznavajicíh a rozhlašujicíh, tohoto stóleťa sinou, zapluhani bíva, a to tak: že celé obce s túto škaradú nemocu už nakazene bivaju. —

A i preto spomeneme tuto jeden príklad z života, ktorí viborni Hufeland vípráva. — Bou jisti bohabojni vesničian, ktorí o tejto nemoci nikdy ňebou volačo očuu, a svojou manželkou, a s 4 dťeti pekne a spokojne naživau. Tento jedine raz na trh, kdiž bi tam svoje veci bou popredau, o jeden pohárik vína sa vácej napiu, v tom ale od jednej pluhi zvedeni, telesne s ňu hřešiu, — a obavne túto nemoc od ňej chitiu. — Vratice sa domou, mimo nazdáňa, a lebo zlého umislu, s nemocu túto on aj manželku svoju i dťeti nakaziť. — Dobri ti luđe nemoc tú ňeznajice, a bez vsej starosti, bez strachu a léku v nej zetrvajice, o krátki čas vadnut a hinut počali, tak: že sa jih všecek ľud bát, od níh sa chráňit, a jako od morovej rani bočít počinau. — Vec táto včil sa oznamila vrchnosti. Táto o dobró zdraví svojíh podaníh starostlivá, vislala tam jedného ranohjiča — chyrurga — ktorí — na ňeščasti — nemoci tej ňerozumeu, pres celi rok ím len na poteňi, na víčisteňi dáva, a to bez všeho pro-

spechu. — V tom — poňeváč i na ľecki nakladi boli veľké, i tak jako patri, pracovat sa ňemohlo — hospodárstvo počalo klesnut, a tak po mali upadló, že otec — zuffau a preč utekou. — Matka s 4 d'eti zostala v dome opustená. — Po 8 rokoh prišla do ňemocnici — špital — v Jeni, abi proti tej, ešte hrozne ju sužujicej ňemoci ľek a pomoc nalezla. — Kto čítaš toto rozúmej, a z tohto, — ale z sto a sto inih smutnih príkladou, učte sa vi všeci, ktorí s jedom timto len sa žartujete, a i seba, i druhih do toho najvačeho ňeščasta uvadzate.

A Preto i vi všeci, čo máte správu nad ludom od Boha vám zverenú, berte sebe k srcu toto, a hľadte skrz rozširováni pravej nabožnosti, skrz viučováni a opaternost odvrátit hroznú ňemoc túto od ňeho. Tu zajiste, tu pracovat patri, pokud je čas, abi asnad — potom — ňeskoro nebolo. —

Poňeváč ale túto ňemoc, len učeni lekár naležite vihojit môže, preto radime každému, ktorí s túto ňemocu je nakazeni, — a lebo sa o tom len v podezreňi ma — abi bez všeho meškáňa a odkladáňa k mudrému lekárovi sa obratice, jemu sa uplne zdúveriu, a predpisi, narideňi jeho, svedomite zachovávan. — Však ale tuto ešte ňečo pripomenut sa opovažujeme, a sice: 1.) Chranme že sa vždi od uzšeho zeznameňa s takú osobu, o ktorej dobrom zdravi sme presvečeni ňeni; a poňeváč ňemoc táto môže dlho potajná bit, tak: že sa skrz žáden znak poznat ňedá, z ohledu tohto už i každó s osobu inú — mimo manželki — zapoděvaňi, je vždi ňebezpečno. — Toto, čo sam zdravi rozum nam takto radí, to jistó aj Pismo sv. potvrduje. Lebo v Pisme sv. Boh prikazuje: „Ňezasmilniš.“ (II. kn. Mojž. 20. kap., 14. verš.) — a zas: „Smilni ňevejdu do královstva ňebeského“, (sv. Pav. k kor. I. List, 6. kap., 8. verš.) — „Blahoslaveni čistého srea“, (Math. 5. kap., 8. verš.) 2.) Buďme že vždi opaterni a pozorlivi v tom, čoho jistú povedomost ňemáme, tak: cudzé šati ňeoblěkajme, v hostinci do posteli — najme už potrebovanej — ňevizle-

čeni ňelĕhajme, od ňeznamĕho fajku, pohár, ližicu ňeberme ; v hostinci, najme na záchod, hĕned bars po kom ňesedajme, — strekačih klistĕrovi túto ňemoc teŝ zĕelit móže. — 3.) Pri voleŇi dojek a pestunek, veliká pozornost je potrebná, lebo od tíhto najme v večih mestáh mnohé ňemlumnátka nakazené bivaju.

23. — Hlisti ti mavaju, ktorí mnohé cestové jĕdla poŝivaju, najme ale ĕeti. Proti hlistám osoŝi: mlĕkovi klistir, retkou, chren, cibula, korenaté jĕdla, citrónové semo, keď sa prehltnĕ, sled obecni — haring — a lebo z lekárni hlistovi prášek. —

24. — Hostec, ĕili lupáŇi, trháŇi v hlave, v zubáh a t. ĕ. obiĕajne od prĕstidnúta pochádza. Údi s Ňim utrapené, dobre je do vlni, flanelu, kočacej koŝki zakrutit, v sirku, — lebo zezezo-chovajicom kúpele moĕit, ľahkú stolicu opatrit, sa poŝit, viparit. — Jestliže ale toto ňeosoŝi, ňech sa horĕičovo cesto na bolestni úd priloŝí. — S ĕeplicami drahá vlast naša hojne je poŝehnaná. Teplé sirkové a zezezné ĕeplice znamenitejšĕ su: Pištanské, v Nitr. St.; — Sklené a Vihnanské, v Tek. St.; Štubnanské, v Turĕ. St. — Slašské a lebo Ribarské, v Zvol. St.; Bardovské, Budinské, Maluŝinské, Mechadské, Sluninské a t. ĕ. iné premnohé.

25. — HrakáŇi krvi najvâcej od zapaleŇa plúc pochádza, preto s tím spolu sa strábit má. — DaveŇi a lebo vracáŇi krvi móže od zapeĕeŇa brucha pochádzať, potom od málo premávaŇa, od zastavenej zlatej ŝili. Tu osoŝi: moĕeŇi nohu, horĕičó cesto na litka priloženó. — K piťu malinovi ocet je dobrí. Jestliže ale na toto vracáŇi krvi ešĕ ňeprestáva, studené v vodi s octom pomĕšanej namaĕané obkladí — fomenta — na ŝaludok prikladat treba. Pritom ale ňemocni ňech málo hovori, málo sa premáva, a v pokojí zostáva. —

26. — KláŇi, picháŇi bokou. V tejto ňemoci osoŝi teplá postel, ľahké mlĕčné jĕdla, jaĕmená voda, arabská mĕzga (gummi arabicum), cukrová voda, z volovĕho chvosta the, horĕeĕové cesto. — Keď ale foto vŝeĕko ňepo-

máha, tak sa lekára poradiť čo skôr treba. Jestliže ale kláňi to od zastaveníh vetrou pochádza, vtodi rasca — kmin —, the z kađerovej matki a klistir pomôže.

27.) — Kašel mávame od prestidnuťa, od s ohnom sa zapodeváňa, od opojajicích nápojou, preto od tíhto sa zdržovat, potit, černi cukor cmulat, kukuričnú, slězovú vodu, a lipovó the pijat treba.

28. — Krče spričinuje: zapečeňi brucha, prechladnutí, volaki úraz, zlaknuťi, rezáňi sa zubou — pri d'etoh —. Krče sa utišuju: poteňim, v teple sa držáňim, treňim sa s flanelom, s kamforovim a midlovim paleňim. — Krč v žaludku dá sa utíšiť aj zehřeváňim, treňim žaludka s dlanu, klistirom, piťim the z menti, čili kađerovej mati, naposledi spomôže horčičovó cesto navari, prsá priloženó.

29. — Krop, golva, hrvol. — Toto tí dostavaju običajne, ktorí v kričáňi, spěváňi, v směchu sa presiluju, a na hlave ťašké ťarče nosěvaju; toto teda všeccko odstranit treba. I ňektorim vodám ňemoc táto sa pripisuje. Dobri lěk je luh z spálenej špongii, — ináč: huba morská, — spuha obecná, — ano aj popel z ňej tak uživani: abi z luhu 3—4-krát pres d'en malinko, z prachu ale ešte menej sa potrebovalo.

30. — Krváceňi nosa sa zastavi, keď na studenó misko, ňekam sa odejde, odev rozváže, studená octova voda do nosa sjaka, sluchi sa studěnu vodu zmáčaju, mnohokrát ale ťepli kúpel nohou osoží. — V večom ňebezpečěnstvi pre lekára bežat treba.

31. — Jačmen v oku, tak sa voláva malička opuchlina na mihalnicáh. — Z prvu hñed ho rozežene častejšo potěráňi a slinou zmáčáňi. Neskorej ale, keď už dozrelo a sa zhnojilo, ňech sa pozorne šivačkou prepchne a prepustí. —

32. — Lamavica, v tejto bolěstnej ňemoci najlepše je v posteli sa dobre viparit, od uvetra, — Zug — ťaškíh jědel, opojníh nápojou sa zdržovat, klistire potrebovat, ňe na perináh, ale na srstěnom, slaměnom, lebo kukoričnom lěhadli lěžávat, sirkové a zelezné ťeplice potrebovat, lekára sa poradit.

33. — Lišaj je dlho trvajúca nemoc na koži; náhle ju odehnat je nebezpečné; dobre ale a osožlivé je, merno-žit, masných ľahavých jedel sa zdržovať, lišaj častejšie čistú vodu lahunko umívať, — ne ale drhnúť, lebo tuhšie sčerať. — Jestliže ale na koži výcej sa jím ukazuje, dobre je v s. o-trubami zvarenej vode sa kúpať, a vini kamen v vode užívať.

34. — Mesační kvet, tak sa volá vedľa prirodzenosti, potrebné očisťováni mesačné u pohlavi ženskej. V čase tom, žena nech sa varuje prestidnúť, najme noh, potom ale kislých rozpalujúcich jedel, ťaškej roboti, ťaššého nama-háňa, veľkého premávaná, naruživosti. — Jestliže bi ale očisťováni toto jej vistalo, nohi nech v teplej vode močí, dobre sa premáva, a mernost zachováva. — Kedbi ale ešte aj to neosožilo, nech u lekára pomoc hľadá, lebo ináč do ťaškej chorobi upadne.

35. — Měsacová nemoc je to, kdiž niekto v spání po chore chodí, na steni, strechi sa drápe a t. d. — Takého človeka nenačím prebudit, lebo bi hned dole spadnut a veľmi si ublížit mohou. Ale načím o ňom tu največú stárost mat a lekarou sa poradit.

36. — Mrtvica, (pošinuťi, porazeňi, šlak, zli větor,) lebo hñed a razom človeka usmrcuje, a lebo len niektorí úd mu zasáhne. — Ochraňa najlepša proti nej je strážlivost a mernost. Osoží tež častejšo zmiváňi — studenou vodou — hlavi a tvári; potom chraňeni sa od veľkej horučosti, dlého, najme po obedě — spaváňa, lenošěňa, od uského odevu, od trapeňa hlavi, a t. d. Seknuťi žili je tež dobró, jako tež klistir z uvareného dohánu a soli; ale oboje toto len s privoleňim mudrého lekára. —

37. — Nakazlivost. Nakazlivé nemoci, jako k. p. mor, celé města do hrobu len tak zmetavaju, čo samo už je dostatečná príčina, abi sme sa pred nimi chraňili. Hlavnó pravidlo v takej smútnej pripadnosti, nech nám to bude: abi sme narídeňi a porádku, ktoré nám vrchnost vtedi nakladá, verne a svedomite zachovali a viplnili. — Potom

ale porádni život, čistota, častejšo umiváni, najme ale s vlažnú octovu vodu potěráni, někodi kureni dohánu, strězlivost, měrnost, nad všecko ale čistó srco a silná důvernost v Bohu, su najlepšě prostredki proti strašlivej nemoci tejto. — Tí ale, ktorí s takými nakazenými ľuďi sa oběrat mosá, nech su smelí, na lačnó srco nech nikam nejdu, — borovički v ústah prehrizaju, — tvár, ústa a ruki nech olejom a octom si mazavaju, — ocet pri sebe nosá, — slini nepřehltavaju, od tak nemocných ľuďi pozustali odev na seba neberu, — dom častojše vivetruju. —

38. — Nátka — katar — býva od prestidnúta, ale aj od mnoho spěvána, hovoreňa, od nahlého v rozhorúčeni piťa. — Tu sa je treba do teplej posteli položit, nohí v vode — do ktorej něčo soli a otrub je směšanó — močít. Však ale, jestli bi prám vtodi někto na mesačnom očistováni trpeu, lebo aj na zlatej žile, hosteci, tekúcej nátki, nech sa vtedi močeňa noh varuje. — Jestliže pri nátki aj brucho je zapečeno, treba ho pohnut. Jestliže ale i nos je zapchani, dobre je bezovó the na dlaň brať a do nosa sjať, pritom ale i bezovó a harmančokovó the pit, a kislých, ľehovích jědel a nápojou sa zdržovat.

39. — Něchtovica je to, keď sa človekovi pod něchtom hnojí. — To pochádza od popáleňa, od v príliš tuhom luhu zmačáňa, od priseknúta, od hľbšého něchtou rezáňa, od nahlo menlivého tu v horúcej, tu v studenej vode plákáňa. — Prekazit sa može něchtovica dlším močeňim v teplej vode, lebo v mlěku s cibulou zvarenom. — Neskorej potom nech sa prikladá diachilová masť, čitrejšó (a skorejšó) zhnojeňi nech sa luhom z řěvového popela napomáha, potom prereže, očistí, s vapanú vodu skropí a zaváže.

40. — Obesenec. Tohto načim skór pozorne sa odrezať, a dat pozor v tom: abi tuho nepřadou a sa nepředru; potom mu načim šati rozpustit, ho dolu položit a do něho dýchati vedľa 72. Nra. — Potom ale treba je, ho ľahko prikrit, zohřevati, tu na pravi, tu na ľavi bok obracati, po hrbte troška pobúchat, podošvi drhnúti; a toto všecko, po-

kud lekár nedojde. — Jestliže v tom nějakó znamení života z seba bi dau, nech sa mu vetrik robí, studenú vođu nech sa počlappkáva, a bezovó, lebo harmančekovó the po lžič-ki nech sa mu pit dáva. Po vŕeckom ale nech na prehnáňi užíva.

41. — **O dležanost.** Dlho nemocní sa odležávajú, to je: na bokoh rani dostávajú. Proti odležanosti dobre je, keď sa ešte za času, pod ľaško nemocného srnacá koža prestre. — Keď ale už raz nemocni je odležani, vtedi kolovatí vánkúš (t. j. taki, čo na prostredku má dĕru) — nech sa pod ňeho podkladá tak, aby rani v prazními kola toho sa nachádzajice, nepřitiskali. Mladím, ňeosolením maslom rani také potĕrat teŕ je dobre. — Največa ale o to nech sa ma stárost: aby nemocni čistú, suchú, a dobre ustlatu postel vŕdi mau.

42. — **Opuchlina** je rozličná, a preto tuto len to radime, že každá pokoj a teplotu požaduje. Jestliže ale to nič osožná ňeni, tak lekára zavolati treba. — Na opuchlinu od udereňa nech sa studená voda prikladá, aby sa tak zapáľina odvrátila, potom ale nech sa kamforovím, lebo midlovím palením pomáča.

43. — **Osinuťi** biva od večého sa udereňa, pritisnuťa, strašeňa a t. d. A na to je najlepŕe vodu studenú prikladat.

44.) — **O sipina, osutina** — Ausschlag — na ťele pochádza od smilného života, od mnoho tancou, sa poteňa, od veľkej horučnosti, od zlíh jĕdel; — čo vŕecko, keď sa odstraní, aj ňemoc prestáva. Vŕsak ale osoŕí zlaŕtne poradni život, užíváňi na spodok, a kúpaní sa v tekúcej voďe.

45.) — **Otlak** biva od ťesnej a tvrdej obuvi, — preto obuv nech je maká a volná. Najlepŕi ľĕk ale je, nohi často-krat močiť a otlaki virezúvat. —

46. — **Otrovenost.** Kdiž volakto ňečo jedovitého zhltne, ten nech na tom je, aby to čo skór z seba vivratit mohou; preto nech prŕti do úŕt hlboko pcha, nech pije mlĕko, cmar, olej, midlovú sapunovú vodu, ĕernú kávu, nech dostáva klistire. — Tu vŕsak po lekára ponáhlát sa treba. —

47. — Ožralost, — opilstvo — opilého človeka; — aby ho nepošinúlo, — hlavu načim hore višše položiť, a keď ho na vracáňi silí, načim mu letnú vodu podávať. Česa černej kávi tiež biva užitočná. Pri menšom obžerstvi, horkú mandľu hrizť je dobre.

48. — Pichnuťi, ubo dnuťi; keďž niekoho čela uštipne — nech sa žihadlo hneď vitáhne ven, a voda, blato, ocet, zem na to príkláda; dobre je tiež upichnuto miesto ušovu masťu, a lebo solu dobre pomárat. Jestliže bi niekoho celí roj obsadiu, ten lebo nech do vodi skočí, lebo nech sa do stinu sková. — Komára vtedi, keď štípe, ňeni dobre zadlavit; na tu ranu ale dreveni olej a ušová masť je dobrí lěk. Pri upichnuťi od iných jedovatých hmizou, rana nech sa dobre vitlačí; potom octom vimije a zaváže.

49. — Plechavost proti plechavosti, plešivosti, lebo lisosti na hlave, dobre je hneď rano, keď ešte hlava je zohratá, ju studenú vodu ňeuměvat, vždi čisto držat, a vlasi častejše strihávat. — Na změvání hlavi, najlepšá je letná voda s vajcovím žltkom. Dobre je tiež hlavu, čistú rožnú palenku — ale s vodu poměšanú — každó rano pokropěvat; a hlavu, t. j. vlasi visichajicé ňekodi masťevat zle ňeni.

50. — Popálenina, na popalenó, lebo obarenó miesto nech sa hneď priloží hľina, blato, husia smetana, na drobno nastrohané krumpľe, režná múka, bavľna, studená voda. — Jestliže i plusgěr navreu, nech sa rozstrichne, a voda z ňeho ven vitlačí. Rana ale sa dobre hojí pod v oleji močenu bělu laliu, pod mandľovím, laliiovím, lenovím olejom, pod bělkom vajcovím a midlovu vodu.

51. — Porezaňina, porezaňinu, lebo porubaňinu načim dobre v čerstvej vođe vimocit, a potom do kožtički z bělka vajcového zakrutit.

52. — Porod. Tehotná osoba nech poráďno a měrnó žije, a keď jej čas svoj už prichádza, nech sa s milostu boskú, skrz hodnó prijati sv. Svatosti zaopatri. — Izba nech je letnó-ťeplá. — Pred porodom potrebu nech odbaví. Kli-

stir je osožní. Do posteli ňech sa vloži, — tak nazvané ro-
 dácé stolice mnohí mudří lekáři zapovrhju. Pred časom
 ňech sa priliš ňesili, abi ňezoslabla, a tak sebe ňeubližila,
 ňech sa ňe mece, a lahko ňech je prikritá. Pod porodom
 dobro je the z polnej rasci uvarenó; rozpalujicích ale a pre-
 hanajicích napojou ňech sa zdrží, a dobró naučení skuseníh
 žen, vlastne ale báb ňech nasleduje, — V čas ňebezpečen-
 stva ňech sa lekár zavolá. — Po porode kutnica ňech zo-
 stane v pokoji, prestidnuťa, mnoho jědeňa, hovoreňa, pre-
 máváňa a všeho presileňa ňech sa varuje. — Následki ňe
 naležitěho v kute sa chováňa su mnohé a ťašké, ktoré ňe
 len samej kutnici, ale aj všem domácím k veľkej obtižnosti
 bivaju, čo najvácej ňemudrím babám za vinu sa dávat mo-
 sí. — Odkud vichovatel ňech že i to dbá, abi baba rozum-
 ná a svedomitá bola, a keď ňeni aj viučená, aspon ňech
 že je skusená, a od lekára kolko tolko preučená. Lebo
 ťaska odpoveď čeka na každú babu pred Bohem a celím
 svetom, a preto ňech že žadná baba takú vec pred seba
 ňebere, ktorej sa dobre ňerozumi.

53. — Prebiťi hlavi, keď volakomu hlavu prebiju,
 ňech sa mu studená voda dotuď priklada, pokud lekár ňe-
 dojde.

54. — Prehltnutí, Keď ňekto sklo, kost, gombik,
 neĥ ňečo inšo prehltne, ten ňech kašu, mladó maslo, chlěb
 hojne je, a na to olej pije. A sice: kto ribacú kost zhltou,
 tomu tvrdá kórka z chleba a kaša: — kto bi ale špendlik
 zhltou, tomu ocet, mnoho kaši, a na to silnó prehnáti, dva
 loti trpkěj soli v vode razom vipité osožit budu. Na zhl-
 tuťa živej volakej veci, k. p. žabi, pijavici, chrobáka a t. d.
 hojnó piťi octu, dreveněho oleja a solnej vodi spomóže. —
 Kdiž človekovi zabehne, vtedi ňech chliba si zaje, vodi
 napije, po chrbte pobúcha, od tabáku pokácha, ňekodi aj
 na vracáňi ňech vezme.

55. — Puch, čili smrad z úst, lebo aj noh; na-
 proti ňemoci tejto, najlepši lěk je častó vimiváňi a čistó
 drzáňi. — Jestliže ale tomu je vniterná pričína, vtedi leká-
 rovi sa obráťit treba.

56. Puknutí sa koži na rukách, gambaň od tuhej zimi, lebo vetra, najme keď na mokré údi zajde — najlepšie je poterať hroznovú masť, kokusovým olejom, mladým maslom. — Směch a lizáňi v tom škodí. — Abi sa nám na tváre, lebo na rukách koža nepukla, dobre je pred von videním letnú vodu sa poumivati. Otrubi mandľové su najlepšie k umiváňu rúk.

57. — Rezák, a lebo bolestný močeni, kamen, čili pěkok, ukrutný bolest, ba ano i včasnú smrt mnohým donáša. — Jestliže v moči zbadat pěkok, ponajprv množeni sa toho pěkku prekaziti, a von ho dostat treba; čo sa dosáhne užíváňim polníh jahod, lebo aj dreveníh, — madu, salterskej s mlěkom změšanej vodi, ostrihomskej horkej trpkkej vodi, borovičkovej, ovsenej, jačmenej, lenovej vodi, mastného mlěka, oleja, teplíh kúpelou. — Oblahčeni v tejto nemoci spôsobuje, kdiž kto horeznak ležice pod križe něčo hore više si pokladá. — Keď ale pěkok už je veľki, mudrému lékařovi sa zveriti treba. — K němoci tejto náklonost mající nech sa varuju nověho vina, piva, mnoho seďeňna, lenošěna, uďeněho masa, rib, strovi cestovíh jědel, zadržáňa moču, a nech len ľahké jědla poživaju.

58. — Rezáňi sa zubou (zubateňi) pri dětoh, običajne v 18. tidni sa započina, ale někodi až len po roku. — Spojenó ono biva s kašlom, s bruchačku; čoho však sa bat netreba, keď len děta od toho velmi něslabně. Dobre je vtodi dětom fialkovi kosatečni — iris flořentina — koren uvareni hrízti dávat, ktorí sa jím preto aj na hrdlo uvázat móže, — keďbi ale vtodi na děta zimnica, krč, žiltraseňi prišlo, mudřěho lékařa, a ně sprostíh báb sa poraditi treba. —

59. — Rozpadanost, a lebo rozpukáňi sa ruk, noh, običajne v lete, keď někto tu po suchom, tu po mokrom bosí chodi, najlepšie zahoji sa pod midlom v paleňi rozpuštenom. Rozpadané ale prsti na nohách, a lebo ústa, načim čisto držati a lojom častejšě poterati.

60. — Slabost žíl, v tejto spomáňa potočeni studě-

ni kúpeľ, často umývání těla, zdržování sa od korenatých ľahavých jédel a nápojou, hñevu, lenošèna. —

61. — Stlsnuťi je ñe len ñepriležitá a odporná, ale aj ñezdravá vec. Kto k ñemu náchilnost má, ñech sa mnoho premáva, po obeďe ñe lenoší, vodu pije, piva sa zdržuje, a ľahké zelové jédla požíva. —

62. — Strpnuťi úda je nasledok toho, keď žili jakokolvek stisnuté bivaju. — Preto ñech sa úd len dobre podrhne a strpnuťi hñeď prestane. —

63. — Svrab, svrabovitého človeka načim od druhých oddelit, čisto držat, v sirkovej vode kúpat, sirkovú masťu mastit, od korenatých, kislých, ľehovích jédel a nápojou stahovat, a na spodok prehnat. —

64. — Suchá ñemoc, suchotini, hektika, v ľaskej tejto ñemoci od všèho namaháña a napináña prs, od rozpalujúcich jédel u nápojou, od prestidnuta sa načim chránit, a mľečné, slinavé jédla, zeli, ovoca, srvátku, kozé mľeko požívat. V kravskej maštale podobni ñemocni sa ľahšè cítiava. — Jestliže kašel je veľki, vtodi v made zarobeni žltok z vajca, a arabská mězga — gummi — k cuclañu je dobrá vec. — Však ale hñeď z počatku mudrého lekára sa radit treba. —

65. — Traseñi sa srca, v tom dobre je sa od všèkého rozpalujúcich jédla a nápoja zdržovat, nohi močit, cukrovú vino-kamenú vodu pit, a keď dlhšè trvá, lekára sa poradit. —

66. — Trháñi v hlave, vid' hostec.

67. — Upichnuťi, ubodeñi s trnom, šívačku at. d., v tom čo najskôr pichadlo ñech sa vitáhne, krv vitisne, rana v studenej vode dobre vimoči a zaváže. —

68. — Uščipnuťi, vid' 48. cislo.

69. — Vitknuťi úd, k. p. ruku, nohu, prst, napravit treba. K čomu sici a rozumni človek, jestli hñeď k ruki ñeni, pokud ranohojčè — chyrurgus — dojde, na bolavi úd studenú vodu prikladat treba. Po napraveñi ale oslabnuťi úd dobre šetriti prislucha.

70. — V r e d i, r a n i, j i z v i s u r o z l i č n é. Z h o j e ň i j e j i h h l a v n e v t o m z á l e ž í, a b i p r i č i n a č o s k ó r o d s t r a n e n á b o l a. — V ú b e c a l e t u o t o d b a t n a č i m, a b i r a n a č i s t o d r ž a n á, č a s t e j š e p r e s d e ň p r e v a z o v a n a b o l a, a b i b o l a v i ú d v p o k o j i b o u, ť a š k é j ě d l a a n á p o j e a b i s a o d l o ž i l i, a l e n l a h k é a t o s k r o v n o p o ž í v a l i. — R a n o h o j i č a s a p o r a d i t t e ž t r e b a.

71. — V r ž e ň i s a z h n o j u v a, a c h i t r o d o z r ě v a p o d m a d o m v k v a s i z a r o b e n o m, a l e b o a j p o d c i b u l u v h o r u c o m p o p e l e u p e č e n u. P o t o m a l e ň e c h s a š i v a č k u p r e p u s t í.

72. V š i v a v o s t, p r o t i ň e m o c i t e j t o n a j l e p š í l ě k j e č i s t o t a a č a s t ó č e s a ň i. S c i b u l u a s c e s n a k o m h l a v u p o t ě r a t t e ž j e d o b r e, t a k i č a p k a v ó f u t r o l e v e n d u l o v i m o l e j o m p o k r o p i t ň e n i b e z o s o h u. — O d t a k n a z v a n í h v š i v a v í h m á s t a l e t r e b a s a v a r o v a t. —

73. — Z á d u c h o d m n o h o p r i č i n p o c h á d z a, k t o r é, k e d' s a o d s t r a n á, z á d u c h t e ž p r e s t á v a. — T a k k. p., j e s t l i p o c h a d z a o d z l é h o p o v e t r a, p r e v e t r e ň i o s o ž í; — j e s t l i o d k r y n a t o s t i, o s o ž í s e k n u t í ž i l i, — a l e v ž d i s p o r a d e ň í m s a m u d r é h o l e k á r a —, a n o h u m o č e ň i; — j e s t l i o d ň e p o r a d k u m e s a č n é h o č a s u — o s o ž í t o h o n a p r a v e ň i; — j e s t l i o d z a s t a v e ň a z l a t e j ž i l i, o s o ž í t e j ž e p o h n u t í; — a o d z d u ť a p o c h a d z a j i c i z á d u c h, n a s p ó d o k u ž í v á ň i o b l a h č i, — J e s t l i ž e z á d u c h č l o v e k o v i s t a u s a o d š k o d l i v é h o p r a c h u, j a k o k. p. u k a m e n á r o u, m l i n á r o u, p e k á r o u, m l a t c o u, v t o d i p a r a z b e z o v é h o a s l e z o v é h o — m a l v a — k v e t u j e d o b r á. — J e s t l i ž e z á d u c h p o v s t a u o d d ě m u, s m r a d u, p u c h u, j a k o k. p. u h u t n i k o u, h r n č á r o u, s m o l á r o u, v a p e n í k o u, t e h l á r o u, u h l á r o u a t. d., u t í h h o m l ě k o, o v s e n á, j a č m e n á, c u k r o v á, l e n o v á v o d a s t r a b í. — J e s t l i ž e a l e z á d u c h p o c h á d z a o d h ň e v u, o d r o z p a l u j í c í h n á p o j o u, o d p r e j e d e ň a; t u h o m ě r n o s t a s t r ě z l i v o s t p r e k a z í. — V z a p a l e ň i a l e p l ū c, v k r č o h, v h o r u č k á h, a v i n í h ť a š k í h ň e m o c á h l e k á r s p o m á h a. —

74. — Z á h a, č i l i ž r e ň i, p a l e ň i ž a l ú d k u, p o c h á d z a o b i č a j n e o d k i s l í h a m a s n í h j ě d e l, t o h o t e d a s a z d r ž o v a t n a č i m. — J e s t l i ž e a l e č l o v e k a v ž a l ú d k u ú ž p á l i, d o b r ó j e j a b l k o, m a g n e s i a — u h l a n h o r č í t i — v v o d i r o z p u s t e n á, a p o l i ž í č k á h u ž í v a n á, h o r k é m a n d l e. P r o t i č a s t e j š e m u a l e d o

ňemoci tejto úpadu, dobre je záúdok, k tomu sucimi léki posilnovat.

75. — Zamreňi, zamdleňi, mdloba. Keď volakto zamdle, hlavu mu načim hore položit, odev rozepat, vetrik robit, tvár a sluchi počlapkávat, ruki vinom neb octom umivat, pod nos tuhi ocet prikladat, a aj hrhtovú kost a srcovú jamku tuhým octom potërat, dlane ale a podošvi kefami drhnut. Jestliže na toto všecko zamdlení preca sa neprebëra, vtodi ñech sa mu ocet z jelenového rbku pod nos vonat dáva, a nosové dërki ñech sa mu tež s ñím potërajú. — Keď kto od veľkej slabosti zamre, dobre je, keď sa mu dá pár kvapek vina, po rozobraňi ale dobrá hovadzá polëvka s vajcovím žltkom. —

76. — Zapálení plúc, toto býva od krvnatosti, od silného proti vetru beháňa, od studeného v rozhorúčenosti piťa, od táncu, jezdeňa, kameného prachu. — Ňemoc táto človeka rozpalí, pridusuje, ústa visúša, v ñej človeka kole, dicháňi je űaskó, ñemocni po 2—3 dnoh krvaví hnoj vimetáva, moč je červení, zapálení. Tuto o lék bez všëho odkladáňa sa starat, a lekára zavolat treba, ktorí, jestli za potrebnó uzná, seknuťi žili narídi. — Obmekšujícë klistire, teplé obkladi su prospešné. Potom ale ñemocni ñech sa všëho varuje, čokolvek rozpaluje, šcipe, nátku zpričinuje. Najme ale ñech sa varuje prechladnúta.

77. — Závrat, lebo od krvnatosti pochádza, a vtodi veseli, premávavi život, seknuťi žili, — lebo od rozpalujicíh nápojou, a vtodi od tíhto zdržanlivost, piťi vodi: lebo od lenivého, zahalčivého živobiťa, a vtodi pracovitost pomáha.

78. Zdanomrtvost, polomrtvost — Scheintod. — Ludské živobiťi je mnohím ñebezpečenstvám podaná, a bezdušni človek hñed ñeni ozaj mrtvi, keď sa takím aj zdáva bit. Častokrát zajiste jizkra života v ñom je len utajená, ktorá na svoj spôsob sa ešë aj rozduchat móže. A poñeváč častokrát oěut, že tam ten sa zatopia, ten zmrzou; do toho hrom úderia, ten sa pridusia a t. d., kresťanská láska nás učí, abi sme nad tim lahostajni űeboli, ale sa postarali

o té prostredki, ktoré boská prozretnosť vijavila, a skrze ktorých mudro upotrebováni, takí nešťastliví sa ešte k životu privezt môžu. — Odkud', kto v takej smutnej pripadnosti sam sebe hneď pomoci nevě, nech sa utika k duchovnému otcovi, školskému učiteľovi, lekárovi, a od nich radu v takej pripadnosti požáda. — Lebo jedno pohnutí hneď v tom prvom okamžení vácej prečasto osoží, jako po jak malinkom bars čase aj té najvibornejše lěki. — Však ale aj pozdejše, hneď zúfat netreba, lebo skusenost to učí, že aj po jednom dni zdanomrtvi k životu priveděni boli.

Vichovatel ludu teda, o tomto mládež viučovav nech nežaňedbáva, V nemeckej zemi v školáh, v krěmáh a iníh verejnejšíh místáh su vistavené tabulki, obsahujcě spôsobí té, ktorými utopenci, obesenci, zmrznutí, zamdlení, pridusení a t. d. sa skrisovat, a k životu prebúdzat maju. —

Mi ale, poňeváč o každej tejto pripadnosti potrebnó poučěni, i tak stručne podávame, tuto len něktore pravidla vábec pripomeňeme. — A sice: s jakokolvek pridusením — obesencom, utopením, od dímú, pari zdusením, od hromu ohlušením, zamdlením — takto sa má zachádzat. Totišto: pričína čo najskór nech sa odstrani; preto teda nešcasni taki človek nech sa z vodi, z dímú a t. d. vitáhne, — obesenec odreže, — a na slobodnó misto položí, telo jeho nech sa zohřeva s perinámí, bundu, teplú vodu, zohrátimí tehli a t. d. Potom ale nech sa dčech do něho dúcha, lebo malinkimí meškámí, lebo pre uskorenost nech někto usta svoje na ústa jeho priloží, nos mu přichití, a do něho dícha kratkimi však len, ale chitrimí duškami. Keď v tom zbadá, že sa mu boki už pohiluju, nech dčech ten po bokáh dlanámí hore trejice, s něho von vitíska, a na to zase nech do něho fúka, a toto, takto nech sa dlhše robí. — Potom z večej troška visosti nech sa mu na žaludok voda lebo vino spúšťa, podošvi, chrbat a ruki flanělom, kefámí drhnu, — nos chrenom, podošvi vrelim pečadnim voskom, gambi husacím bokom, jazik šcipánim, oči svetlom, uši krikom, hvizdánim, trubeňim rozdražuje, a klistire s dohanovim di-

mom lebo aj z dohanovej — horčičovej vodki s octom pomiešanej nech sa mu dávajú. A toto všetko načim aj 6—7 hodín ustavične opakovať. — Jestliže na všetko to už oživat počína, nech sa mu po lyžički dobré vino, a lebo aj s vodu pomiešaná palenka podáva. — Zmrznutého človeka teplota bi umorila, preto ho do snehu zahrabat, do ľadovej vodi vložit, d'ech do ňeho fúkat, a teprv, keď ožije, ho do posteli položit, a s teplým the napájat treba. — Otrovenému pomôže olej, preto nech sa do ňeho vleje kolkokolvek sa zmesti až do vracáňa, inšie l'eki lekár poradiť. —

79. — Zdanomrtvost u novonarodzencou, pri ťaškom porode, novonarodené d'eta tak jako mrtvé býva, a preto mu pomáhat treba. A sice, načim ho do teplej vodi položit, podošvički kefovať, celé telo rukami polahunki drhnúť, klistire dávať, a na tento spôsob aj prez celu hodinu ho skrišovat. —

80.) Zimnica — hodonka, v tejto načim po najprv žalúdok naležite vičistiť, a to skrz užívaní lebo na vrch, lebo na spodok. Potom ale načim sa zdržovat od bravčového, hovadzého masa, ríb, ovoca, ťaškej práce. Potrebné ale je m'erno jesť a piť, v pokoji sa zachovávať, a lekára poradiť. —

81.) Zlaknutí, nalakani, nastrašeni človek nech jide čo skôr na moč, pije cukrovú vodu, j'edeňa sa zdrži, a na prijemné predmeti nech svoju misel obrati. —

82.) Zlatá žila, tak sa menuje krvoteňi končovního čreva, ktoró inšie ešte nežnaze predchadzávajú, jako: boleňi križou, svrbeňi a palčivosť v zadňom čreve, krvavé okolo zadného čreva uzle, zapečenosť brucha, tvrdá a ňeskorá stolica at.d. — Kde žadna krev z človeka nejde, volá sa slepá zlatá žila. — Nemoc táto najváczej starsích ľudí trápeva. Pričini jej su: málo premáváňa, mnoho sed'ňa, často brucha prehanáňa, silné korenaté j'edla, opojajícé nápoje, ňeskročené naruživosti, ňemernó vozeňi, jezdeňi a t. d. V odvrateňi tíhto pričín, záleži hlavni l'ek proti tejto nemoci. Slepú, ale zlatu žilu klistire z lenového semena u-

lemju. — Potom ale na túto nemoc trpici človek nech málo sedí, a aj v todi na tyrdíh, a ňe na makíh sedadláh, nech sa od prestidnuša chráni, ľahké jedla požíva, a stoliči porádek zachová, včas večeráva, od mnoho bdeňa, premslaňa sa chráni, a veseli život vede. —

83. — Zlata nica, v tejto nemoci človek nech sa višiti, — ľahké jedla len, a to merno požíva, — teplo sa drži, — vína, paleného, piva nech sa varuje, — a sa prenáva. —

84. — Zlomeňi ruki, nohi; komu sa toto stane, nech sa na pokoj uloží, hñed po lekára pošle, a pokud tento príde, nech studené obkladi potrebuje. Jestliže krev príliš bi sa cedila, nech sa voda s octom poměšaná prikladá. — Pri menših len úrazoh, osoží študená voda, ocet s vodu poměšani, vino, vini ľek, najme ale tinktura arniki, t. j. chlumčnej prhi. —

85. — Zmrznutosť, zmrznuti človek nech sa do studenej izbi položí, sñehom prikrije, sñehom a ladom — drobnim — dobre drhne, ddech do ňeho fúka, lekár zavolá. Zmrznuté a zmeravené údi k teplej peci nech sa ňeprikładaju, lebo to ešte horše, ale súknom nech sa dobre vidrhnu. Zozabnuté údi nech sa hñed s sñehom, studenú, ladovú vodu dobre vidrhnu, potom ale kravskó ľajno, prosovú kašu, šafranovú vódku, kamení olej, zajačú mast, ľedkovú, vódku, bělu repu s mladim maslom dobre uměšanú, cibulu prikladat treba. Jestliže omrzlina sa rozpuke, trpentinovi olej a vaječni žltok v maličko ladu nech sa dobre zarobí, a to nech sa prikladá. Jestliže ale omrzlina bi sa ešte viac zozknidila, peruanski balzam je dobrí. —

86. — Zráca, zrádnik, padúca nemoc, mrchá, psota, kdiž koho pochiti, tomu bělu čistú skrutenu šatečku ňejaku do úst vložit treba, abi si jazyk ňedohrizou, Potom ale na ňeho pozor dávat treba, abi si telo ňedotlkou, a od rozpalujicíh nápojou a náruživosti ho zdržovat. Pred nápadom od tejto nemoci — pohár studenej vodi je dobrí. Hovori sa, že z cibuli vitlačená vódka, a tak nazvaná fontanella ňe-

ktorím pomohla. Na všecku ale pripadnosť lekára obchádzať radno ňeni.

87. — Mrtvosť, smrť. O zemretých to patri vedieť, že mnohí sa len zdávajú jako mrtví, ale v skutku ešte mrtví su ňeni. Odkuď duležitá je to vec, a svedomitá, abi sme veděli, čili ozaj ňekto mrtví je? — abi za živa pochováni ňebou, jako sa to stalo, a aj dnes sa stat môže, najme za časou večeť smrtelnosti. — Opravdive mrtví je ten: kto bezdušni, zdreveněni, zmeraveni, studěni pred námi leží, — oči má vpadnuté, prevratěné, — ústa odtvorené, puls mu ňejde, — dlan a podošva je žltá, — tělo hnije, páchne, bujne, teče, — a sa ňepreciti ani vtodi, keď bi mu ňekto podošvi rezau a páliu. — Všeci lekári v tom sa zrovnávajú, že kdiž bělok — sclerotica, — a šošovička — čočka — lens — v oku po dvoch dnoh je stečena, jako sadnutó mlěko, a lebo keď je visknutá, že vtodi smrť je ňeomilná, ináč ale, že vždicki bit môže milná. — Preto teda pod pochováňim na této veci pozorovat treba. — Abi ale ňikto za živa pochováni ňebou, ňech sa svedomite zachováva kral. prikaz, vedla ktorého ňikto pred 48 hodinami pochováni biti ňemá. — Mrtví ňech sa do osobitnej izbi položí, a tam stráži. — Smrť duchovnému pastirovi ňech sa hñed, a tak aj mrtvich prezirajicému lekárovi oznámi. — Abi ale mrtví ňebujneu, sa ňerozpukou, ňech su dvere zatvorené, abi čerstvo povetri pristupu do izbi ňemalo; potom ale za času ňech sa do truchli vloží, izba častejše vikádza, a octom pokrópuje. — Velice je to mudrá običaj na venku — ale už aj ňekde v vlasti našej — že zlaštne komorki — domce — maju, do ktorých zemrelí za 48 hodin sa skladavaju. Táto vec má dvojnásobni ošoh, a sice: že na tento spôsob, mrtví domácim ňepriležiti a škodlivi ňeni; potom ale, že ňeni sa čo obávat, abi ňekto za živa bou zahrabani.

§. 53.

O domácej lekárne.

Pre ďalekosť od Apatěki — lekárni — ľud'e často-krát do veľkej uskosti upadávaajú, kdiž preca v každom dome ňejaki dobrí lěk sa vinachádza. — Odkud' i vichovateľ ľudu ňech na tom nástoji: abi každi poradnejši dom svoju domácu lekárnu mau, a to sice, s nasledujicimi lěki zaopatrenú, ktoré i lacné, i veľmi užitočné su. Tak:

1.) Běli cukor v voďe, je dobrí ochladujíci nápoj v zimnici, horúčky a t. d. chrachotini odděluje, a preto v kašli; nátki, zopnuťi je dobrí; strovivost žalúdka tež napomáha, a preto sa i hovoreva: že cukrom tak je dobre, jako solou jědla napravát. —

2.) Víni ocet, je veľmi dobrá vec v mnohíh pripadnostáh, proti bolehlávu a spánku — opium —, blenu, a iním jedom a otrovam je dobrí lěk, keď sa mnoho pije, a na žalúdok prikladá. — V mdlobáh, keď sa pod nos dáva, a sluchi, ruki, tvár s ním umívaju — človeka krisí. V čas nakazlivosti, povetri čistí, keď sa izba pofrká; ano aj od nakazlivosti zachráni, keď sa s ním ruki umívaju. V každej horúcej ňemoci, v krvotokáh s vodu poměšani, je najlepši nápoj. —

3.) Midlo — sapun. Midlová voda — najme keď sa aj mlěko mezitim pije — je dobrí lěk proti otrusiku, — sitaniku arsenicum — a iním najtuhším jedom. V srape ale, a iníh osipináh na kožki, telo v midlovej voďe umívat, je veľmi dobre a zdravo. —

4.) Mlěko, je dobrí lěk — ale hojne sa uživat mosí — proti kovovitím jedom. Erzgift. —

5.) Smatana, mladó máslo, olej, keď su čerstvé a ňeosolené, su viborné masti. Olej, bělok z vajca, a smatana, je tež dobrí lěk proti opalini. Pri otroveňi, olej a mla-

dó maslo v voďe, je veľmi užitečná vec. Pri upichnutí od čeli, sršna, ano aj hada, olejom ranené údi dlhšie mastovať, je veľmi užitočno. —

6.) Zajačó сало na zmrzlavinu prikladat, a zmrnuté údi s ním potérat, je dobre. Aj proti kropu — golva — je dobrá mast.

7.) Voda i studená i teplá je tiež znameniti lěk. A si ce studenu vodu je dobre prikladat na uďerinu, krvotinu, úraze, ano aj na opalinu, keď koža rozpadnutá ňeni. Letná voda najme s odvarom — the — z mati kaderovej a harmančoka, je užitočni lěk proti žalúdkovému krču, koliki, hlaviboleňu, ktoró od žalúdka pochádza. — Kdiž hlava bolí, nohi v voďe močiť, je hoslivo, tak tiež: i v zavrata, boleňi ušu, prs, záduchu, koliki, žaludkovom krči, prechladnutí, rozhoručenosti, boleňi križou, vistáňi mesačného kvetu. — Však ale v tekúcej nátki nohi močiť, je škodlivo. Do močidla — kúpelu — ale toho, ňech sa daju: dve hrsti soli, voda ňech je letná, močeňi trva $\frac{1}{4}$ hodňi; po kúpeli ale nohi prechladit bi veľmi ňebezpečno bolo, a preto do posteli sa hňed' položiť treba. —

8.) Lenovó semeno omakšuje a dozreduje vredi, vržeňi, keď sa na kašu potlče, uvari, do handri zavine, a na opuchlinku priloží. Aj odvar — the — z ňeho biya užitočni proti krčom, suchému, krvavému kašlu, koliki, boleňu ledvin, v ňarchavosti. Totišto ňech sa vezme za ližicu lenovó semeno, v pol holbe vodi ňech sa uvari, a pre lepšu chut, do ňeho pár kvapek citronovej šťavi ňech sa poměša. —

9.) Horčičó semeno, chren na flajster spravení, je dobri lěk proti boleňu hlavi, zubou, križou, ušu; tak tiež proti krčom, závratu, vsteklosti, naduťi, pošinuti at.d. Takto ale sa ma pripravovat: ňech sa vezmu dva loti horčičového semena potlčeného, do ňeho ňech sa dá za ližicu nastrohaného chrena, a za tolko nácesti s malinko octom, to všeccko ňech sa dobre změša, a na handru — vedla potrebi menšú, lebo vaču od dlani — natre, a na bolavó miesto priloží, tak dlho, pokud' dobre ňepalí, a kožku ňeza-pírí — ňezačervení. Na to, prilepeni asnad kvas s teplu vo-

du ňech sa odmije, a rana mladim maslom — ňeosolením, lebo smatanu ňech sa potre. — Aj samotni chren, čerstvo a drobno nastruhani, osoževa.

10. Vино, palene posilnuje, ale ňe v každej ňemoci, a preto opaterne, a len s privolením lekára, ňemocni ňech ho požíva. — Utopencom, zmrznutím, pridusením, keď sa už prebrali, malinko vina, lebo paleného dávat, ale teplého, ano aj ruki, nohi, tvár umivat, je dobre. Tak tež i úrazi, uđerini s ňimi umivat, a slabé dėti v ňom kúpavat, osoží. Na miesto vina, včas potrebe, aj palenka s vodu poměšaná, sa hoslive potrebovat móže. —

11.) Bezovi kvet v mnohých ňemocáh od prestidnuša pochadzajicích napomáha k potu, jako tež i harmančok. —

12.) Harmančok, mata kađerava — menta, — z tíhto odvar — the — proti krčom, slabosti žalúdka, zamdleňu a koliki, su velmi užitočné veci, tak tež i

13.) Slezovi odvar, je viborni lěk v boleňi prs, hrdla. Tako tež slez, a pod 11, 12. čislom spomenuté veci uvarené, su dobre na obkladi — fomenta — pri opuchlináh, lamáňi, hosteci, krčoh. —

14.) Jačmen uvareni, jako tež the z volového chvosta, je osožni nápoj v mnohých ňemocáh, jako: v kašle, hodonki, červenki, koliki, žalúdkovíh krčoh, na misto vodi.

15.) Kukuriga, — tureckó žito — odvar z ňeho, je dobrí proti kašlu, boleňu prs, jako tež i lipovi kvet. S tímto veci, každi dom opatreni lahko bit móže, a preto k tomu vychovatel ludu ňech už za času žákou svojíh, najme ale dčvčence má; ano ňech jím v tom i na dobrí priklad bude. V súcom časi, totišto ňech učitel s svojími žáki do pola vinde, abi tam všeljaké užitočné zelini nazbėrau; nazbėrané zelini té ňech na dvore, na vidomooči žákou svojíh suší, usúšené do vrecoh dá, a jako užitočnú velmi vec ňech na poval sková. Tak zajiste mnoho dobrého v detoh spôsobí.

Však ale okrem tíhto, su ešte aj iné lěki, ktoré jedenkaždi poňeváč v dome mat ňemóže, a ktoré preca poňeváč potrebné su, dobre bi bolo, abi pod dozerstvim lekára v

každej obci u sudca, (richtára), a lebo čo ešte lepšie je, u babí obecnej zložené a ochraňované boli, a také su:

16.) Prach na daveňi, na potrebné a patrice davki, rozdeleni.

17.) Trpká sol, k prehnánu na spodok.

18.) Pijavice v čerstvej vode.

19.) Nožík, k seknuťi žili súci, abí v čas potrebe lekárovi hneď pri ruki bou.

20.) Klistirovi strekáček. Klistir je vec veľmi užitočná u dĕtoch, tak jako u staríh, v koliki, v krčoh, zlatej žili, boleňi križou, horúčki, zacpáňi brucha a t. d. — aňo prečasto je lĕk ňevihnutedelne potrebňi. A preto potrebno je vedet, jako sa pristrajat má. — Običajne totišto beráva sa za dve ližice harmančekového kvetu, tolko tež lenového semená, — keď ho ňeni, teda aj otrub; — to všeccko sa uvarí v pol holbe vodi, do toho sa dá za ližičku drevenového lebo lenového oleja, a troška soli; potom všeccko to sa dobre zmĕša, a pres čistu handru precedí. — Pri maličkíh dĕtoch, z všého tohto len polovička, a na místo soli, sa cukor beráva. — Klistir sa dáva običajne s strekáčku: keďbi ale strekáček pri ruki ňebou, tak potrebovat sa móže mechur, k čomu ňech sa mu čĕvka na koniec pripraví. Klistir ňech ňebude vreli, ale letni, a z strekáča, lebo mechúra ňech sa prv povetri vitisne. — K vďáňu klistira každi človek je suci, najme ale baba. — Totišto, ňemocni ňech si lahne na pravi bok, čĕvka olejom potrená, ale na dva palce hlboko sa strči do zadného čreva s ľavu ruku, s pravu ale ruku, tichunkím a opaterním potisnutím sa klistir poslúží.

Kto o zachováňi zdrava svojého, a o hojeňi mnohíh ňemoci, obširnejšu známost chce nadobudnut, ten ňech čítava lekárské knihi, jaké ňe len v madjarskej a v ňemeckej, ale aj v slovenskej reči ľahko dostat móže. Novejšé knihi lekárské su:

Paulického domácí lekár, aneb kniha o šetreňi zdravi, zvlášte pro lid venkovski. V Praze 1833.

Hoffmann: Katechismus o zdravi. V Praze 1829.

Presl J. Sv.: Poučení pro lidi v lékařstve neskuse-
nůh, k vskřišeňi domnele-mrtvůh, a k ochraňe otravenůh. V
Praze 1839.

§. 54.

**Ďeta naučit treba, jako tělo svoje šetřit a zdoko-
nálovat má.**

Poňeváč vichovanec na veky před oči vichovatele
svojho ňebudě, a časom sam sebe zanechani bit mosí,
pre tu přičinu k nasledujícím věcám ňech ho učitel vi-
učuje: 1.) Že tělo je nástroj duše, a jej v vihledavání
ščašťa a spaseňa najušši tovariš a pomocnik: že mi sme
ňeni jeho ňeomezeni pánove, ale len uživatelove: že
ono na d'ěn sudni povstane z hrobu, a že mi vtodi z
jeho účinkou počet dávat buděme. — 2.) Že k pravé-
mu ščašťa a vikonaváňu všemožních povinosti našich,
zdravó a súco tělo je ňeomilne, ňevihnutelne potrebnó.
— 3.) Že tělo a jeho prirodzenost dobre znat máme,
abi sme sa tak od škodlivých veci zdržovat, a k užitoč-
ním sa mat mohli. — 4.) Odkud' vichovatel ňech sam
viučuje žákou svojih, čoho sa varovat, a čo před seba
brat maju, tak, jako sa to v tejto nauki našej vikladá.
Vedla toho teda ňech jih viučuje, v čom jemu dobri
poradek, zvik, prikladi, prislovi, rozličné udalosti na
najlepšej pomoci budu; abi tak učenci ozaj slabosti a
krehkosti svoje uznali, z drugej ale stránki, abi i pro-
středki k vivinuťu a posilňeňu těla slúžicé, pochopili; ba
ano, i čo v mnohých ňebezpečestvách, k. p. v čas ohňa,
povodni, zemetraseňa, burki a t. d. činit treba, abi ve-
d'eli. Však ale v tomto, ňech dá dobri pozor, abi s

prepjatostu bojazlincou a strahunou s ním ňenarobiu, ktorí bi i tam ňebezpečenstvo ved'eli, kde ho ani ňeni. — Ale radnej ňech jím smele vipově, že člověk s svojom živobiťi častokrát do veľkého a mnohého ňebezpečenia upaduje, ale že sa hñed bát ňetreba, lebo že mnohí pres všecké té ňebezpečenia šťastlive prešli. Ale že radnej, abi člověk vtodi bou sebe dobre pritomni, a hñed sa ňenalakau; lebo kto sa hñed nalaká, a pritomnost ducha trátí, sa lahko zmúti, z nohu padá, ten že najskór v ňebezpečeni zahine; kdiž na proti člověk smelého srca, vždi sebezpitomného ducha, a Boha sa duverujici aj v najvačom ňebezpečeni zachraneni biva. Lebo svatá je to pravda: že bez dopušteňa boského ani vlas na hlaváh naših sa ňepohína, a že keď Boh k nám, že ňikto volačo ňezmóže proti nám. —

TRETÁ STRÁNKA.

O vichováňi duši — animus.

§. 55.

O dušovnom vichováňi vúbec.

Jeden každi človek má dušu. A táto je, ktorá človekovi prednosť nad všecko inó stvoreňi dáva, lebo je na obraz bozski stvorená. Skrz ňu panuje človek nad sebou, a nad všeckím, čo okolo ňeho je. — Na duši je založeni cěl jeho, podľa ktorého Bohu vždi rovnejším, a tak teda mudrejším, dokonalejším sa učinit povolaňi je, abi tak, jako spravedlivi kresťan, i tu šťastlivi, i večne bou hlahoslaveni. Odkud' nasleduje to: že duša v človeku je najvibornejšá časťka, a preto, abi aj vichovateľ največú stáročť a pečlivost o vyzdeľáňi duši mau. — Preto teda potrebno je:

1.) Abi všecko sa odstranilo, skrz čo duševné moci — vires animae — v d'etati zoslabnut, a lebo skazit sa mohli.

2.) Abi sa všeccko opatrilo, skrz čo lepše a lepše oni bi sa vivinut a zdokonalit dali.

3.) Abi všemožnú silu nad tim nastájalo, že bi zjavujice sa asnad slabosti a nemoci duševné sa odchránili a zhojili.

4.) Abi vichovanec bou viučeni, jako na svoje duševné moci pozor dat, a jím vzdělavat a zdokonaluvat má.

Jakokolvek tělo, tak aj duša od najmudřejšého stvořitela krásnimi vlastnosti je obdarená. A sice, tri su jej najvišše moci, totižto: 1.) U m, — misel, — s ktorím všeccko poznáva. — 2.) R o z u m, s ktorim dobró od zlého děli. — 3.) V ó l a, s ktorú to, čo je dobró, chcet a činit, to ale čo je zló, nechcet a něčinit může.

Všeccké této tri moci jednako vzdělavat patri; lebo v brušení, osvěceni rozum bez dobrej vůle skorej škodliví, jako užitočni je; jako tež i vůla němůže bit stála pri hluposti a tuposti rozumu. — Žalostná ale a bolestná je to vec, že v drahej otčini — patria — našej, veliká částka obivatelstva, ešte v tej najyečej hluposti sa tmoli, a to je i přičina toho: že pri všecckíh tíh daroh, ktorými vlast naša od Boha tak bohato je obdarená, preca lud náš v běde a nůdzi sa kinoži, a v očáh cudzozemcou najme, polutováňa hođen je. V tomto ale, čo že inšó pomóže, keď křestánské vzdělaváři duši ně? ktoró však pri malinkíh dětoh už hñed začat, a potom v škole s všemožnú horlivostu nasledovat a zdokonalovat treba. — Zajiste vichovatelove tí, ktori túto povinnost svedomite viplnujice, lud horlive a něunavene k bohobojnosti a umelosti vedú, su i tu všeckej ucti, i tam večnej odplati hodni.

§. 46.

O u m e.

U m, — misel — je tá moc, s ktorú človek v sebe a mimo seba bidlicé veci poznáva, a o ních všelijako mislí. — Kto mnohé takéto známosti z učení a z skusenosti sebe nadobudou, volá sa učení; kto ale len od prirodzenosti dobri vtíp má, volá sa rozumni, vtípni. — Učením a rozumním človekom bit, je veľmi dobrá a pekná vec. Ale rozumnost je vácej jako učenost. — Učenost bez rozumnosti, rozsudku, mudrosti, je skoro škodlivá, lebo človeka lahko visokomiselním, sebeckím, nespokojním, zadrappkavím a t. d. činí, kdiž naproti rozumnost je najjistější vudca človeka, ktorí s ňu aj bez zevrubnejšej učenosti dobri kresťan, súci spokojni občian, a tak šťastliivi bit môže. Preto i vichovatel nech že vácej nástoji nad tím: abi z učencou svojích radnej rozumních ľudí, jako visokoučeních mudrlantou vichovau. — Odkud'

1.) Vichovatel nech všecker bedlive odstraní, skrz čo moc umná — mislová — bi zoslabnut, a lebo nejako skazit sa mohla. — U každého d'etata zvedavost už je jako prirodzená, túto teda nech neudusuje, ale radnej pestuje a posilnuje. — Preto, kdiž lebo on něčo prednáša, lebo d'eta sa něčo vipituje a vizveduje — čo nech vždi velmi uprimne prijima — nech je vždi zretedelni a snadno zrozumitelni, pochopitelni. —

Zle je to, a velmi mnoho škodí, keď učitel něčo vipitujícího sa žáka bez odpovedi naháva, preč odpravuje, a

snad i vyhřeší, a lebo nesúcu, nesvečnú odpoveď dáva. Takto zajiste mnoho škodí, a hlavu — poňeváč ona je šidlo umu — zatupuje. Tak teŕ, kdiŕ pred časom d'eta s mnoho sa učením premáha, a lebo len jednostrane vzdeľáva, k. p. kdiŕ d'eta k tomu núti, abi na spamat až tak hrkotajice predpovedávat a rapotat vedelo, o to ale ňe dbá, abi tomu spolu i rozumelo, pochopilo, rozvaŕovalo. — Um velmi oslabuju teŕ náruŕivosti a vášne, k. p. bojazlivost, ňespokojnost, lenivost, ňeduverlivost, najme ale przneŕi sebasamého, bobonstvo, poveri, predsudki, kureŕi a ŕnupaŕi pred časom dohánu, opojajice nápoje, ŕaŕké práce, uďiráŕi hlavi, ŕaháŕi vlasou. a t. d. — Vŕecké teda této veci, múdri vichovatel ňech odstranit hleďi, bojazlivíh osmelujice, poverečŕiŕi prehovarajice. slabíh s učením ňepresilujice. Jednim slovom, ňech na to hleďi, abi ŕáci jeho odtvorenej hlavi, a dobrej vóle vŕdicki boli.

2.) Vichovatel ňech všemoŕne nástoji, abi um v d'etoh sa vác a vác odtvárau, rozvíjau. a zdokonálovau. K tomu potrebnó je, abi učitel i částki umu ludského, i prirodzené vlastnosti veku d'etinského dobre známe mau.

Um ludski totiŕto z pet částek, a lebo hlavních najviŕŕiŕiŕi moci pozustáva, a sice: z umu, rozsudku, rozumu, pameti, básnivosti, čili zmyslivoŕti. O vivinuťi tíhto pet moci učitel teda velikú stárost znášat moŕi, lebo ináč z viučencou svojíh rozumníh, mudríh a tak ŕčastlivíh luďi ŕijako ŕevichová. O tíhto pet najviŕŕiŕiŕi moci umovíh eŕŕe aj inďe zmeŕka buďe.—

Um — misel — d'etinski, je vrtkavi, ŕeopaterni, ŕedbanlivi, samopaŕni, ale pritom odtvoreni, zvedavi, naučlivi, všeco uverit a nasledovat chitri. Vedla tohto, teda i z hlupého d'etata móže rozumni člověk bit, ŕech si vichovatel len prácu ŕeŕaŕi. — O čom abi sa

lachše presvečiu, ňech sa rozpamáta sam na seba, jaki bou za d'etinstva, a jaki boli jeho vrstovnici a kamarádi, a potom uveri: že natura a temperament — prirodzenost a letora — sa veľmi mení, a že jeden je krvnatí, chitri; druhi žlčnatí, ohniví, citedelní; tretí slizavi — flegmaticni — ňedbanliví, ňeskori a. t. d. Devčence su bojazlivejšé, stidlivejšé, na reči vacej daju, podlizavejšé, radi sa ponosúvaju, plačú, a fortelnejšie od chlapcou. — Otkud' je, že kdiž chlap v všom dúklad, príčinu a dúvod hledá, žena len na tóni a stinu všecho buduváva. — Keď vichovatel takto prirodzenost d'etok sebe zvereníh viskúma, a vedlo toho sa potom rozlične riďit bude, o mnoho s većim prospechom bude jih moct vichovati a vzd'elávati.

§. 57.

O pochope, čili smislu.

D'eta sa má viučit k pozornosti obzerlosti, predstavivosti, a k premišlavosti. Premišlajici, mudri rozum, je najvibornejšá částka človeka, ktorá do každého človeka ačkolvek vložená je, ale jestli sa ňevivine, ňevibrúsi v ňom, človek od ňerozumníh hovád hlupejši zostane, a to preto: lebo v tihto prirodzeni pud — osten — spôsobí to, čo v človeku rozum vinahradit, a to o mnoho znamenitejšé má. Otkud', vivinuťi sa pochopu, u d'etoh napomáhat treba.

A sice, abi d'eta sa naučilo naležite všecho pochopit, ponajprv sa musí viučať k pozornivosti. To-

tišto: 1.) Jako to samá prirodzenost pokazuje, nech sa d'eta v utlom už veku hñed priviká k naležitému potrebováñu čidel zevniterních (sensus exteriores), abi to- tišto: všeckému sa dobre prizrelo, očúvalo, okolostojících veci ména si zapamatovalo, jedno od druhého rozoznat ved'elo, to je: abi pozorňo bolo. Lebo bez pozornosti, človek žadnej známosti nadobudnut, a rozum tak si vibrusit nemóže, a pre, a skrz ñepozornost do največích b'ed upadá v živobíti svojom.

Pozorlivost, lebo pozornost táto v človeku zbúda zvedavost, jako sa pri malinkích už d'etoh zbadat móže. Lebo len prečasto op'era ñemlúvňatko oči svéje na oči, ústa, rodičou svojích, a to tak, jako kedbi zbadat chcelo vólu jejích, lalocájící ale d'eti sto a sto otázkou kladavaju zabáváčom svojím. Tuto teda zvedavost vychovatel nech i u vychovancou svojích zbudit hľedí. — A sice, v tom nech sa ridí, vedla tíh potreb, ktoré sama priroda nám podáva. Lebo čo človeka zaujíma, čo mu je potrebnó, to aj poznat aj mat chce; kdíž na proti, čo človekovi je odpornó, to ani znat, ani mat nechce. — Tak u d'etata prvé potrebi sú: jest, piť, ñečo pekňého vid'et, slišat a t. d. Už s jedeñim a piťim d'eta k pozornosti viučat, bi bolo ñebezpečňo, a to preto: lebo je sa čo obávat, abi tak, potom maškrtňo, preb'eračňo, daremňo ñezostalo. — A preto c'elu primernejšó bud'e skrz dvoch posledñích potreb upotrebováñi a vihoveñi d'eta k pozornosti zvikat. — Ked' sa už raz v d'etati chtivost k videñu ñeb slišáñu všého prebudí, tá sa v ñom tak lahko ñeutíši, ale častokrát radnej jest ñebud'e, abi len ñečo vid'et, lebo očut mohlo. — To ale ñeni pravda, že s ustavičñimi novotámi najlepše sa pozornost zbúduje. — Chľeb zajiste bars je každod'enni, ale preca vždi je vzácní preto, lebo je potrební; a tak aj bars jaká starodávna vec pozornost v d'etati zbudí, nech mu je len k potrebe. — Lebo aj novota ñejaka s nami pohína, ñe preto, že je novina, ale preto: že naším potrebám, žadostám, dicitivostám jakosi hove,

čo zajiste prečasto i s dobre upotrebovanú starinu sa dosiahnut dá. — Mezitím poňeváč naše potrebi, žadosti su obmezené, nech že v tom nič není zbitečného, ustavične toho jistého, lebo vždi inšého; lebo to dĕta zunavuje, a pozorlivost jeho račej vivracá, jako zbudzuje. —

2.) Pozornost s sebou už obzernost donáša. Vedla toho teda učitel, abi v dĕtati zjevujicu sa zvedavost napomáhau, a tak rozumnost v ňom rozvinovau, nech ho pozorlivim činí na okolo stojice predmeti, na slnko, hvězdi, kveti, domi, hovada, všeljaké nástroje a t. d., potom na jejích znik, potrebu, osov, podstatné částke, abi vše to vedĕli počitat, vespolek rozeznat, jakošto utrĕdit, potrebu a osov jih ocenit.

To sa samo od seba dobre rozumi, že v tom po máli z lahkého k ťaššému, z znamého k ňeznamému, z prirodzeného k ňeprirodzenému dĕta prevádzat sa má. Tak, k. p. nech dĕta ponajprv pozná samoseba, a té veci, čo okolo ňého su, jako: luďe, zem, voda, kón, fták, voz, motika a t. d., potom ale jih znik, částki a t. d., a potom teprv té veci, ktoré su tašše k pochopeňu a oddalejšé, jako k. p.: trojo rozdelení prirodí, na živočichi, rostlini a ňerosti; všeljakih obivatelou zeme vedla farbi, řeči, zrostu, věri; more, lodí, parolodi; cesti, zelezne-cesti, parovodi a t. d. — Čo ale v skutku predstavít ňemóže, to nech v obrazch, nástinoh, mintah pochopitelním učiní. — Však ale nech ňezábúdza, že jako dĕtinski žalúdok len lahké jĕdla, tak aj jeho pochop len lahké pojemi — conceptus — prijat a znĕst v stave buďe. — Jako ťašké jĕdla umoravaju dĕta, tak aj ťašké vedí utlačuju jeho pochop. Po máli teda pokračovat, vedla veku sa ridít, a na schopnosti vždi zretel mat mosí. — Mezi tim táto vec, není samovsebe ňejaká nauka, abi ju vichovatel asnad zlaštne prednášat mau. Mudri vichovatel pozná zajiste k tomu súci čas, aj spôsob, tak, že — čo učenci jeho ani ňezbadaju — on preca rozum jejích osvetlovat a viučovat buďe; lebo k tomu každá školská veda, dostatečnú látku — máteriu — mu podáva.

Mezitím pozornost pri d'etoh je veľmi ňestála a vrtkavá, tak, že veľiká šikovnosť k tomu treba, aby učiteľ ju zdržovat, a jakošto priťahovat tak dlho vedeu, pokudkolvek oni ňejaku vec bi dobre pochopili, a sa naučili. I toto len po máli sa dosáhnut móže vedla toho, jako — totižto — vek a sila pri d'etoh pribíva. — Preto z počátku ňech je s málo spokojni, a časom ňech vždi ďál a ďál pokračuje, až pokud' to tam ňeprivede, aby d'eti sami od seba, aj za dlhší čas pozornými bit privikli. — A tak po máli len, jako po schodách — i okres, a lebo vukol — ambitus, extensio, (sphaera) — pozornosti rozširovat treba. — Tak dost je, k. p., keď po prve, d'eta len na farbu jemu predloženého kvetu ňejakého, pozorním učiníme, — druhí raz potom na vónu, potom na zrost, osoh at.d. — Na takíto spôsob, tak sa zvikne pozorlivim bit, že si nás očuvat bude žádat, aj potom ešte, keď mi to už zunujeme. — Však ale k takímuto sjednocováňu pozornosti, d'eta už od malička privikat treba, lebo ináč bude vždi také, jako stratenó, ňestáló, známenó, nič ňebude nalezíte a dúkaldne vedet, pamatat, rozumet, a keď aj z mnohého ňečo vedet bude, preca z všeckého nič. — Odkud' maličkým d'etom už všelijaké rozličné a mnohé hračky predkladat, s všeličím hlavu plnú, jím nahovorit, tolko je: jako pozornost jejím rozdrobovat. — Častokrát len videt, jako sa d'eta s svojými babámi — lútkami — aj za dlhí čas pozorne zabáva tak, že sa horší, keď ho ňektó bantuje; odkud' presvečit sa móžeme: že d'etatu, pozornosti táto zameškavost, proti naturi ňeni. — Lebo pitame sa: odkud' že je to, že d'eta s babámi svojými tak dlho pozorne sa zabáva? a odpoved' dáme: že je to, tu od zviklosti už k vitrvalejšej pozornosti, tu že je vitvor namaháňa už vlastnej možnosti. Lebo d'eta, len to, čo sem tam videlo, skúsilo, na babu svoju lepí, ju obléka, pristraja, čese, umíva, ukladá ju k sedeňu, ležaňu at.d. — Všecko teda na tom záleží, bi sa d'etatu po vóli ňehalo, a bi ono možnost svoju už slobodne vitvárat a cvičit mohlo. — Aby ale ono v prostred hluku tohoto sveta, preca pozorlive časom svojim, práce svoje zbavovat mohlo, ňech že

sa priuča k tomu, abi ono, bars někto aj dole hore chodí, sa smeje, hovori, vetor duje, voz hrkoce, dašd' trepoce, preca pozornost zachovat vedelo.

Nič ale tak pozorlivost nežjednocuje, a jasni pochop nič tak neopatrjuje, jako keď sa d'eta rajsovat učí. Lebo v nastinováni, v viobrazováni všeljakih predmetou, d'eta ma dost času, abi i té najmenše častečki spozorovalo, rozezna- lo, a t. d.; s tim ale, že sa um velmi ostří, zapřet někto ně- může. A preto, velmi dobrá a žadostivá bi to bola vee, abi sa d'eti aj v nižších školáh nastinovat, rajsovat viučovali.

3.) Čim někto vácej vidí a očuje, tím skúsenejši bi- va. Však ale, abi zevniterná skúsenost človeka rozumnej- šim učinila, treba je: abi sme i vniternú skúsenost mali, t. j. abi sme naše mišlenki, žadosti, náklonosti, slabosti, t. j. jednim slovom: abi sme nás samih dobre poznali. Od- kud' smutná je to vec, že luđe najmenej seba poznáva- ju, a bars něbo i zem a premeňi, beh jejích znaju, preca ale, čo najvác je, sebasamih nepoznaju. — Od túto pochádzaju potom tolké poveri, predsudki, na- ruživosti, zlé domnenki, němudrosti, něspokojnost. — Toto poznáni samého seba, najme u obecného ludu je celkom zanedbano, a z toho sa stáva, že kdíž mnohí v cudzih očáh trěsku viděvaju, v svojih brvno ani ně- zbadávaju. — Krest. teda vychovatel něch i k poznánu samihseba opaterne vedě a privika žákou svojih.

S malinkými d'eti, tu on ovšem mnoho nežvedě, ale preca něch jih pozorlivými činí na to, čo oni v sreci svojom cítivaju; lebo d'eta len to móže vedet, čo samo v sebe už cítí. — K tomu ale takito spôsob něch jih vedě: Sin moj! keď bi si viděu, že nějakého něviného človeka tak zbili, že sa až krv z něho cedila, však bi ti to bolo lúto? — hle vidíš, toto pohnuťi, táto citedelnost sreci tvojho, sa volá: poluto váňi. — Zas: Sin moj! ved' ti to uznáš, že otec tvoj je k tebe dobrí, preto ti ho aj rad máš, vážiš, ctíš

však vácej jako druhíh? však bi si chceu s ním vždicki bit? — hle vidíš, toto počiteňi srea tvojhó, sa volá: láska a t. d.

Mezi tim k zbudžeňu ňeobičajníh a ňeznamíh cíťou d'eti vodit ňetřeba, najme k takíh: ktoré radnej odstranit bi na veki patrilo, k. p. d'eta ostrašit, abi ved'elo, čo je to strach; — hroznú ňejakú budúcnost mu predstavovat, abi tak ved'elo, čo sa je to bát. — Už v d'etati samom, mnohé utlé a šlechetné citi sa nachádzaju, ktoré su dostatečné, abi ono k skumāňu a poznáňu sebasamého privedenó bolo.

Večé d'eti už i k tomu mat móže učitel, abi oni samíhseba spítóvali, že prečo to, lebo ono učinili? — či z strachu, láske, zviklosti, a lebo z iníh pričín, — a takto ňech jíh priviká, abi, jako sa to hovori, oni sami do seba vstupovali. — V tom mnoho získa, jestliže žákou svojíh k tomu mat buďe, abi oni svedomi svoje, každi večer vedľa príkladu iníh dobríh křesťanou spítuvávali, a pri tej príležitosti, na všecké svoje toho dňa učinki a pohnutki jejíh sa rozpomenuli. — Neskorej potom, pojemi — conceptus — bohabojnosti, uprimnosti, prívětivosti, stídlivosti, vdáčnosti, poslušnosti, trpezlivosti, vernosti, a čo nadevšecko je, pravej nábožnosti a iníh čnosti, v z života vzatíh obrazoh, príkladáh, porekadláh, príhodáh, životospisáh zlaštne biblickíh, načim v d'etoh zbudzovat; k. p. čo že cítit mohou Abraham, kdiž sina svojého Izaaka mau obetovat? — Čo že cítit mohou Mojzes, keď vodu z skali pre smadní lud Izraelski vivédou? — Čo že cítit sv. Peter, keď vinu svoju oplakávau? — Čo že cítila bl. P. Maria, keď pod krízom stála? — Čo že cítit sv. Štefan, prvi král uhorski, keď pohanskíh madjarou na křest. věru obracau? — Čo že cítit Mikuláš Zrinyi, keď z zámku Sigotvarského na ňepratelou uďeriu? — a t. d. Abi na takíto spôsob, této čnosti, d'eti jakšto v sebe hledali, a ňenajduce jíh, abi jíh aspon zamiľovali, v sebe zaštěpili, a tak srcu svojému dobri zámer zavdali. — Z pričíni tejto, učitel v svojom prednášaní ňech je ľahkopochopitedelni, jasni a zřetedelni; preto ňech že

nehledá len krásné slova, do ktorých bi reč svoju zavijau, ale nech prosto a zrozumiteľne všetko prednáša. — Mezitím, čo? a jako? jakým porádkom a spôsobom? maju sa deti vyučovať, o tom didactica a methodica jedná. —

4.) Keď už takto d'eta na všetko pozorovať zvyklo, není sa čo báť, aby ono jednostranó zostalo, — ale radnej buďe všestranó, t. j. v stave buďe na vde predmetou razom svoju pozornosť obrácať, a mnohonásobne pôsobiť. — A na toto, aby sme zreteľ mali, vychovateľove! k vám to prislúcha. Lebo ľud náš z večejš častki v svojom všetkom smislaňi, hovorení a účinkováňi je jednostrani, jednobočni, t. j. — ne len na lico pozera, ale nikdy ne aj za lico, — a z toho pochádza jeho hlupost, nespravodlivosť, prevratnosť, nepracovitost, zatvrdlivosť. — K zniknutí ale a pozdvihnutí tejto mnohostranosti najlepšie slúži znejba, čili muzika, lebo táto vždí dvojnásobnú pozornosť žada.

Čo človek raz vidí, lebo zbadá, toho obraz, nástin v ňom aj na pozatím zostáva, tak: že keď tu jistú vec, aj nikdy vácej nežvidí, preca si ju jako predstaví, t. j. ju si viobrazí. — Táto činnost je veľice potrebná, lebo táto predstavivosť, čili viobraznosť podáva látku — materiu — k misleňu. — Odtud' je, že kto všetko bedlive pozoruje, t. j. kto všetko, čo len pred ňeho príde, pozorne, vimerne, a jasne viskúma, ten takim spôsobom predstavivosť lebo viobraznosť v sebe vzd'eláva a zdokonaluje. — Na to ale nech dobre dbá vychovateľ, aby d'eta k naležitému t. j. opravdivému, vernému a jasnému viobrazeňu tíh vecí, ktoré zbadalo, lebo vid'elo, zvyklo; t. j. aby jedno s druhim nepoměšalo. —

5.) S privikáňim k pozornosti, obzernosti a viobraznosti nech sa d'eta učí spolu aj k misleňu, lebo ináč hlupého, sprostého a ľahkého rozumu s ňeho človek buďe. — Dobri je to znak, keď sa d'eta vipitúva: Mama čo je to? — na čo je to? — odkud' je to? — jak sa to volá? — a t. d. Lebo to je znak bistrej rozumnosti a pozornosti. — D'eta sa radúva, keď mu na té otázky odpoveď dáme, — malinko umlkne, — však ale potom svoje nad tim pochibováňi, lebo počudováňi — jako to bit móže? — ba! — to ňeni — a t. d. prezradí; — čo všeccko znameni je toho, že sa mu to v hlave krutí. — Však ale, bars ono takto, jako samo od seba mislet počína, preca — jako to skusenost potvrdzuje — naležite mislet ešte ňeve, k čomu zas ho podzbudzovat a vest načim. — D'eta, totišto, jako hovorit, modlit, ňečo robit vedla iníh len príkladou sa učí, tak sa učí aj mislet; — odkud' teda načim pred ňim hlasite mislet, t. j. mišlenki svoje o vecáh každod'eníh, a predmetáh obecnih pred ňim vijavovat, a ono to tež tak robit buďe, bez toho, abi mu to kázat, ňeb ho k tomu napomínat treba bolo. Ba ano to bi ešte škodlivo bit mohlo, tak, jako škodlivo je, keď sa pokrm d'etatu do ust žváka a pchá. —

Keď bi ale ňektoró d'eta tak ľahkomiselnó bolo, že bi ono mislet ani ňechcelo — s ňim tak zachádzat načim buďe, abi ono mislet moselo. Totišto takó d'eta nech sa uvede do volakého zmatku — perplexitas — kďe bi ono o pomoc samo zmišlat prinucenó bolo. —

Ňeskorej potom v višših školáh misloveda — logica, — mluvnica a iné vedi, misleňi usporadávaju, kto-

ró misleňi potom naležite vivinutá rozsudnost ridí a spravuje. —

§. 58.

O rozsudku.

Ñeni na tom dost, abi len hlava našá vedomostámi zaopatrená bola, ale pri tom potrebnó je, abi sme aj rozsudit vedeli, zdališ misleňi naše je pravó, lebo ñe? Rozsudujicu moc túto už v d'etati zbudit treba, lebo ináč bud'e len jako volaki stroj — machina — s ktorím každy vetrik pohibovat bud'e, a do mnoho zlého upadne. — Ubohi náš lud', jak ohavne skrz mnohíh bludárou zved'eni biva, každy dobre vě; — a toho pričina len na chibnosti rozsudku leží. — Preto teda vichovatel za času už ñech hleďi, rozsudnost pri d'etoh vivinut a vzd'e-lat, v čom jedini prostredok len je priviklost. — Preto ñech že pokračuje takto: 1.) Kdiž volačo sa prihoďi, vtedi ñech spituje žákou svojíh: čo bi o tom súdili? či-li je to možnó, potrebnó, užitočnó, spravedlivó? — Odkud' je to? — načo je to? — na to však vždi zretel majice, abi vichovanec zló od dobrého rozd'elit ved'eu. — Jestli bi vichovanec v odpovedi pochibiui, ñenačim ho hñed napravovat, ale načim ho tak vodit, abi on chibu svoju sam našou a aj napraviu. — R o z s u d n o s t sa velmi ostrí vibaduváňim všeljakíh hádok, zahnutkou — Raethsel —, ktoré d'eta, jestli aj ñeuhodí, ñenačim ho visměvat, ani zdurno volako donucovat. — 2.) To, čo d'eta lahko pochopit móže, bars aj s maličkím sa potrapeňim, to mu vikladat ñetrebá. — 3.) Vichovatel,

po najprv nech zviká d'eti k rozsud'eu veci lahk'ih, o-
kolo stojic'ih; — potom obd'alejš'ih, duševn'ih, nekonečn'ih
a t. d., k p. stol je štvorohranatí, či musí taki bit? —
či môže bohati človek bit zlím? — či každý bohati človek je
zli? — či musí zlím bit bohati človek? — či každý sku-
tok — effectus — má svoju príčinu? a t. d. — 4.) K
tomu d'eta privikať treba, aby príčinu dostatečnú svojho
rozsudku pri každej veci, účinku, ved'elo ukázat, pre-
to nech sa mu častokrát nakladá: aby bez príčini nič
nehovorilo, nečinilo, a aby pri v'šeckom v'zdicki na ko-
nec hľad'elo. A i preto, chibne jej'ih rozsudki tu slovom,
tu v pisemnom cvičení napravovat treba. — 5.) Dobre
nech do hlavi zaštepí vichovatel žákom svojím, aby ná-
hlive nič nesúdili, ale prvej v'šeko dobre rozvážili;
ve več'ih vecáh na svojom rozsudku aby nikdi nepristá-
vali, lebo človek prečasto tak veľmi pochibit, a nešča-
sti na seba dovalit môže; — čo, preto, nech jím i
v príkladoh visvetlí, jako, totišto, že len jednotlivi
ľud'e, ale i celé obce v rozsúdku svojom veľmi pochibili,
a s tim hrúzu a b'edu veľkú na seba doťahli, k. p. v čas
cholery, v Zemnanskej stolici a t. d. — Nadv'šeko ale
nakladat jím treba, aby od opovažlivého rozsudzováňa
nábožn'ih veci sa varovali, — lebo této su najsvatejšo
ustanoveňi najmudrejšého Boha, a beda tomu, kto té-
to veci lahkovážne rozsudzovat sa opovažuje, lebo tak
i svoje ščasti, i druh'ih spokojnost ruší, búri a vivracá.
— Odkud' radnej nech j'ih k tomu privika: aby pri dú-
ležitejš'ih vecáh pred oči majice zdravi rozum, skúse-
nost a svedomi svoje, aj in'ih mudr'ih ľuďi, jako: ro-
dičou, prátelou, duchovn'ih otcou, učitelou poradu v'zá-

dali; lebo len svatá je to pravda: že väcej oči väcej vidí. — V vecáh ale nábožných nech jích v vernosti k cirkvi sv. krest. katolickej posilnuje s prikľadi tolkih svatíh a mudrích ľudí, i samích predkou našich, ktorí věru túto verne zachovávali, viznávali, a za ňu aj život položili, že dnes ešte največá časťka kresťanou sa k nej priznáva, a tak, že i oni v lúne cirkvi tejto sv., že blúdit nijako nemóžu, lebo len cirkev táto, i vedľa zjaveňa božského, i vedľa 18-stoletovej skúsenosti je stlp a základ pravdi.

§. 59.

O r o z u m e .

Najvibornejšá duševná moc ľudská volá sa rozum. Táto moc v človekovi len vtodi sa odtvěra, keď už um a rozsudok dobre su vivinuté; lebo rozum dva, tri, lebo aj väcej rozsudkou spolu zrovnáva, a z toho potom novi rozsudok viťahuje taki, čo ho ani oko ňevideľo, ani ucho ňeslišalo. — Odtud' paterno je: že vivinúti sa rozumu v škole sa dokónat nemóže, jako i to: že poňeváč v prírode skoku žadného ňeni, že s zaňedbáňim moci podrideníh, rozum ňijako sa vzdělavat nemóže. — Mudrím a rozumním volame zajiste ňe toho človeka, ktorí mnoho vě, ale toho, ktorí s svojím uměnim osch donáša, a cěl stvoreňa svojého dosahuje. — Jako zas ňemudrím, ňerozumním ňezověme toho, ktorí nič ňevě, a hlupi, sprosti, ňeučeni je, ale toho: ktorí na hlas pravdi a spravedlnosti nič ňedbajice, svoje žádosti len tak slepo nasleduje. — Vedľa tohoto te-

da, môže sa povedať, že rozum je tá moc, s ktorú človek pravdu poznať, a vedľa nej živi bit môže. —

Jako oko duši je um, tak ucho jej nazvať sa môže rozum, s ktorým hlas duši našej pochopiť a poslúchať môžeme. Len rozum, totižto, pochopuje dušnému vnuknutiu, nech ono od svedoma, skúsenosti, zákona, z čítania kníh, lebo od inakod' prichádza, a ho do seba bere. — Rozum teda je tá iskra božská, s ktorú človek je nad všetko iné stvorenie višeni, slobodní, neodvislí, pravdu a spravodlnosť žiadajúci a vihladáajúci, a jako taki raste v múdrosti a v milosti pred Bohom, i pred svetom. — A jestliže horlivo plní vôľu toho, ktorí ho na svet dau, vôľu, totižto tú najdokonalejšú, vtedy rozum jeho je už dokonale vivinutí, osvetení, a on je dokonale a úplne vzd'elání človek.

Z tohoto ale už vidieť, že len s rozumom človek v tomto svete šťastlivo obcováť môže, bez rozumu ale, že sa len tmolí, a ďaleko od čela svojho zabľudí. Odkud' vivinutí a vzd'elávaní rozumu, jako prirodzení, tak aj kresťanský zákon prikazuje. A preto chudákom, ňeborákom voláme toho, ktorí ňerozumni je; lebo rozumom svojím ani pohnut ňevedíce, zajiste polufováňa hođen chudák a ňeborák je. — Že ale i ľud náš takito chudák a ňeborák je, čo že je tomu za príčina iná? jako tá: že ňeprebuđení jeho rozum len tak dréme, a ani sam o sebe ňevě. — Na čo ešte aj ďalej len tak studeno poz'erať, hrěch bi veľki bou; a preto usilujme že sa s primerním vichovaváňím rozum ľudu našého osvěcováť, vzd'elávať a vivinováť. —

Jako že sa má teda rozum vzd'elávať? — 1.) Mezi všemi duševnými moci u človeka, ktorí sam sebe zaňechaní je, rozum na sami posledok odtvára. S tímto ale prirodzenosť už ukazuje, že s vzd'elávaním rozumu sa prenáhľit ňetreba. Rozumu látku — materiú — podáva um, lebo rozum len nad tím čo vě, stavať môže svoje rozsudki, visľedki, záverki, tvrdeňi, jisteňi a t. d., a tak teda skorej um, a potom len rozum sa vzd'elávať má. — Vedľa tohoto teda, d'eti s mnohým mudrováňím, rozumkováňím, skumáňím, a višších vübecných zá-

sad vikladáním trapit potrebno není. Lebo, keďbi sa d'eta aj té názviska, náslovi, mena naučilo, to všetko len tak prázno zostane, a chitro sa zabudne. — Ano to bi bolo rozum vácej ešte utláčat, jako vzdelávat. Prirodzenost zajiste žádnú násilnost netrpí; preto odložme všetko to na stranu, a odtvorajme, vzdelávajme rozum detok, viučujice jih poradné zavěrki robit; k čomu školské nauki, jako: katechizmus, zemopis, makrobiotika, dejopis, počtoslovi a t. d., jako tež mnohé bájki, hádky, povesti, dostatečnú látku nám podávají, ktoré nauki preto, i prosto, jasno, zrozumitedelne, a tak řečeno po detinski sa vikladávat maju. Za každím ale hñed zavěrka sa vipovedat nemá, ale k rozsudeňu a k vipovedáňu zavěrki samím detom sa ma príležitost zavdat. — Samo od seba sa už rozumi, že obcováňi s učitelom a inými múdrymi ludí, jako tež čitáňi dobríh knih, k vibruseňu a k vzdeláňu rozumu dobre slúži. — 2.) Poñeváč za rozumného člověka len toho držíme, ktorí s vedomostami svojími sam seba šťastlivím učinit je v stave, oduť vidomo je: vždělaného rozumu bit, a lebo vedla hlavnej zásadi vichovatelstva našého vždělaním křesťanom bit, je jedno a totožno. —

Lebo jestliže sa dovedat budeme: kto je člověk v pravde osvěteného, odtvoreného a dobrého rozumu? — tak to nalezneme: že je to jeden múdry, čnostni, nábožni, a vedla opravdivého viznamu slóbodni člověk. — Poñeváč ale vichovatelstva našého, každá i tá najmenšá částka tam čeli: abi vedla něho každi člověk v dokonalého křesťana, t. j. v zdravorozumného člověka sa stau: tak vivinováňi, vždělaváňi rozumu, vedla pravidel naših sa najjistejše dosáhnut může. —

§. 60.

O pamati.

Pamat je jakošto sklad a komora tíh známosti, které umná, — rozmislajicá — moc naša nadobudla. Po-

ňeváč ale len to včeme, čo v pamati držíme, vichovatel nech sa všemožne vinasnažuje, abi duševnú túto moc u vichovancou svojih vivinuu a zdokonáliu; nebo, jestliže si dčeta to ňezapamatuje, čo v kostole, v škole vidčelo, očulo, čitalo a t. d., a lebo, jestliže to hñed zabudne, všeco s ňím namaháñi daremno budče, a ono hlupó a sprostó zostane. — Ten má dobrú pamat, ktori mnoho a lahko dúkladne hñed pochopí, v sebe dlho verne zadrží, a to, aj hñed, jestliže je potrebnó, dobre a naležite upotrebovat — aplicovat — vč. Z tohoto teda vidčet, že dobrá pamat je pokladnica misli našej, a podpora života našého. —

Abi moc táto v dčetati sa naležite vivinula, na nasledujice veci vichovatel pozorovat mosí. A sice: 1.) Už hñed od malička treba pamat v dčetati zbudzovat, a o to dbat, abi z počátku len jednotlivé slova, jednotlivé na oči padajicé predmeti — obiecta — v pamati dobre zadržali; k. p. jaki to bou kvet, čo som ťi včera v zahrade ukazovau? — jakože vihlčedau? — k čomu je súci? — a t. d., a potom len iné veci, jako: k. p. sa prežehnát, krátučké modlitbi, pozdravováñi, — pochvalen Pan Kristus! — dobró ráno, — večer — dčen. — Krátké hádky; — a potom len Otče náš, a iné pobožné modlitbi a pčesne, a to sice od slova do slova, — však preca, abi tomu dobre rozumeli, — sa naučili. — 2.) Po máli, načim dčeti aj v minulost obracat, a na to, čo bolo včera, pred včerom, pred jednim tidnom, mesáčom, rokom, keď boli hoďi, keď tu bou stari otec — upamatuvávat. — 3.) Slubujme dčetatu, že po jednom tidni, mesáci, mu volačo povčeme, jestli nás na to upamatuje a t. d., a na takíto spôsob pozornost spolu s pamatou sa ostrit buče. — 4.) Poňeváč dčeti, hádky, bájkky, viprauky radi očuvaju, preto jim rozpravajme ňečo, ale pod tu vimčenkku, abi oni to za nami potom opakovali. — 5.) Pamät običajne v 8—14. roku zrčt započína, a preto to je najsucejši včk k

učeňu. Však ale vichovatel za sv. pravidlo ñech to drží: abi d'etom ñikdi také veci sa učít ñedau, ktoré oni dobre pochopit ñemóžu; ale prv všeco ñech jím dobre a zrete-delne viloží a visvetlí. — 6.) Nadvšecko ale tím, čo ešte čítat ñevedá, ñech ticho, zrozumitedelne, opakovne, a len tolko predpoveda, kolko oni v hlave zadržat móžu. K čomu krátke prislovi z pisma sv. su najme velmi súce. — 7.) Pamat, nadměru ñech sa ñeobťažuje, t. j. ani velmi mnoho, ani velmi ťašké veci k naučeňu d'etom ñech sa na raz ñenakládaju. — 8.) Z slova na slovo, len to ñech sa učít dáva, v čom každó slovo duležitó je. — Sedlacké ale d'eti, najme takími vecmi zanepráznovat treba, ktoré do budúceho povoláňa jejích sa vstahuju, a tak jím potrebné, užitočné a svečné su. — 9.) Učitel učencom svojim ñech i návod dá, jako sa učít maju, totišto: na hlas, zrozumitedelne, od slohu do slohu, vždí d'ál a d'ál, až po čárku pozorne že čítavat treba, a to tak dlho opakovat, pokudkolvek v pamati sa dobre ñezakorení. Ani ñeni na tom dost, abi učitel len lekcii uložíu, ale ñech ulohu tú i visvetlí, pár rázi prečítat dá, a ukáže spôsob, jakím sa to najlahše naučít dá. — Keď sa to ale vipituje, s največú trpezlivostú slabú pamet ñech radnej napomáha, jako abi jú ustavičím napravováňim, vihráškami túpiu. — 10.) Pamat sa napomáha podzbudzováňim k predbehu: (Wetteifer, aemulatio); jestliže učenci učítela svojho radi maju, jedno takóto osloveni: „uvidím, kto zajtra mne najlepše ulohu predpovedat vedet bude“ pamat znamenite obživí. — 11.) Velice je potrebnó, abi to, čo sa d'eti už naučili, častejším opakováňim ešte lepše sa jím do pamati zakorenilo; lebo ináč tak to zabudnu, jako kedbi to ñikdi ñeboli ani vedeli. — 12.) Cvičenost každodenná, je najlepši brusitel pamati; preto ñech sa každi den, d'eta ñečo na spamat učí, ale pritom od presileña ñech sa bedlive ochráni. — 13.) Nektoré vedi, jako: k. p. prirodopis, hospodárstvo, dejepis, hmoto — nástrojoslovi, zemopis, biblicka históriu z obrazou a z nástinou d'eti, ñe len, ze lahko sa naučá, ale vedla toho, na té veci sa i dobre upamatuvalu. — 14.) Pamat ochranuje a zdržuje poradnó,

měrnó a čistó živobíti, kdiž na proti: obzěrstvo, smilstvo, bojazlivost, žilové nemoci, a neporadni život pamat zoslabuju a zatupuju. —

§. 61.

O básnictvi.

Básnictvo je tá duševná moc, s ktorú veci a obrazi tvorime, také, ktoré su v skutku ňeni, ale mi si jih len v hlave s obrazotvornosťou našú vistavujeme. — Duševná moc táto účinkuje lebo samochtá c, kdiž k. p. něčo básnime, jakò verše, pesnički, náspevi, všeljaké navrhi, nalezki keď zostavujeme; — a lebo účinkuje v nás ně samochtá c, jako: k. p. v sne, v šilenstvi a t. d. — Zaš básnictvo, lebo je prirodnickó, keď s zákoni prirodními sa zrovnáva; lebo neprirodnickó, keď samo sebe sa protivi, a zákonom prirodním odpěra.

Duševnú moc túto opaternejše vzdělavat ačkolvek u tíh len prinaleží, ktorí k veděckému lebo umeleckému životu sa stroja; ale že i u ludu obecného celkom sa zanedbat nemá, preukazuje i u nih tež živá básnická schopnosť, ktorá neporadne vivinutá, jak hrozne účinkúva, presvečuju té mnohé poveri, s ktorými lud o bosorkáh, zmokáh, strašidlah, mátoháh, bobakóh a t. d. je zapautani. — Potom ale to presvečuje i to: že mnohí su tak hlúpi, že okrem toho, čo vidá, inšó něčo zmislet, nástinit, návrhnúť, s svoju največú škodu su ani v stave ňeni. — A toto teda su dostatečné pričini, že duševná moc táto aj u sedlackíh d'etoh sa vzdělavat má. Odkud'

1.) Učiteľ nech s učenci svojimi prírodu dobre zoznámi. Lebo príroda je zrejme, jako nějaká k našemu poučeniu vŕdi odtvorená kniha; preto teda ju sa dokonale viučiť patri. Učiteľ teda nech pri každej príležitosti učencou svojích pozorníh činí na tu prekrásnú rozmanitosť, ktorá v stromáh, v kvetáh, a zase v listáh, ovoci a t. d., potom v hovádah, chrobakáh, čeláh, a v vŕeckom a celom účinkováni prírode je. Lebo tak sa stane, že čím niekto živejšie bude mat obrazi o rozličníh predmetoh, tim lahše sa zbudí, a v ňom účinkovati bude jeho básnicki duch. — Z čoho ešte i ten osov pochádzat bude, že deti sa naučá po prírodnicki mislet, smiselnosť jejích bude s prírodu sa zrovnávajicá, a tak, že ľud náš ohromujicá, nábožnosť a rozum jeho pospolu vivracujicá poverečnosť po máli mizet a tratit sa bude. — 2.) Učiteľ nech učencou svojích viučuje, abi okolo seba stojíce veci i ináč predtvárovat a uspósobnovat vedeli, k. p. nech jím predtvári školu, že na peknom volakom chlumečku stojí, že má važu, aj s hodinámi, vŕkol zahrádu a t. d.; — a tak potom ďalej nech s nimi vistavuje a viobrazuje aj vác takíh domou, a to krajše a krajše, z toho potom celé ulice, prestorné place, kupecké sklepi a t. d., a tak v obrazotvornosti tejto nech jím dá uzret celé veliké mesta, jako Pešť, Budin, Vjeden, Rim a t. d. — K tomu čelu nech jím aj viučuje primerné udalosti, zemopis, starožitnosti, a lebo aspon nech o tom jednajice knihi jím čitat dáva. — Tak tež nech jím ukazuje všeljaké malbi, obrazi, nástini, a tež i d'etom nech volačo odmalovať, viobrazovat a nastinovat dáva. — Ale i' obludné, nekajaké a ňesvečné obrazi nech d'etom pred oči predstavi, a svoje domneňi nad tim s ošklivostu nech vipově. — Aj od d'eti ňekedi nech si ňečo viprávat dáva, lebo v tom bude mat najlepšiu príležitost, d'eti na samej prírodi odporné bájki pozorlivé učinit a napravit. — 3.) Učiteľ nech d'etom nakladá, abi, kdiž ňečo vidá, lebo slišá, abi to dobre rozvázili, a prírodnicko od ňeprirodnického, k čeluzmerajicó od daremného, považitedelnó od směšného vŕdi dobre rozeznajice, tak lahko zmameni a oklamani ňeboli. — Tak tež nech jím aj k tomu má: abi oni

sami smiselnosť svoju napravorovali a zriřovali, aby asnaď volaki otreřtenecı ňezostali, a jako taki od sveta vismřevani ňeboli.

§. 62.

Umovę slabosti a ňeduchi sa hojit maju.

S všemožnú silu učitel ňech stárost znáša o to, aby umovę slabosti a ňeduchi — ktoré asnaď na d'etati bada — čím skorej zhojene boli. — ňeduchi a slabosti-umovę su: hluposť, zabudlivosť, omamenosť, blázni-vošť a t. d. Učitel, majice pred oči to, čo sa o vivinuťi rozličnıh duševnıh moci inďe hovori, s takovımi ňech otcouski zachádza, jıh podzbudzuje, osmeluje, v viučováni na to najpotrebnejšo ňech sa sťahuje, a s največu trpezlivosťu a usilovnosťu jıh posilnuje a podporuje. — Zlařtne ale ňech sa vizvedá, na jaki ňeduch d'eta bi trpelo, a čo móže bit pričina jeho? a vtodi ňech všecke pričini bedlive odstranit hľeďi. — Poňeváč ale v duševnıh ňeduchoh len časom sa pomocť dá, preto i učitel ňech len po máli, a jako po schodáh v uzdravováni jejıh pokračuje, ani hňed ňech že ňeochabne, kdiž dobri osoh práce svojej ňevidı. Ale v tom i mistného farára, a jestli potrebnó je, aj mudrého lekára sa poradit ňech ňezabıva.

§. 63.

Vichovanca naučit treba, jako on na umovę svoje moci pózorovat, a jıh vzdeľavat má.

Jedine v škole už um sa ňedá dokonále vivinut, a preto mládež i k tomu vınaučovat treba, jako ona aj

mimo školi na duševné svoje moci pozor dávat, a jih zdokonálovat má. Lebo rozumnost je od ludskej vzdělanosti najkrajšá ozdoba, ano ona je svetlo života, ktorá človeka u prostred všech väd a obtížnosti tohoto sveta vedě, a pri mudrom jej úpotrebování jistí osoh donáša, t. j. človeka k dosahnuću cěla svojho doprovádza. Pre tú příčinu, najlepše je děta, už za času k pozornosti, obzernosti, k misleňu, k rozjímáňu, k rozsudku privikávat. Lebo jestliže vychovatel už za času v dětati dichtivost a túžebnost k učeňu zbudíu, usporadau, a učeňi s nimi oblubíu, stat sa němóže: abi oni sa tak lahko tej cesti spustili, na ktorej krasnó a sladko ovoci už aj pokúsili. — Túto dichtivost k učeňu sa napomóžeme, najme s uznalostí a chválu jeho usilovnosti, s dobrím príkládom a vipisováňim života znamenitíh a vıborníh mužou.

Ale mimo vychovatelských pravidel i sucé k tomu prostredki nech podá učitel učencom svojím, jaké sú: bedlivó slišáňi slova božého, často rozjímáňi, obcováňi s mudrími a šlechetnými ľuďi, čitáňi dobríh kníh, školi nedelné. —

§. 64.

O srci, t. j. citlivosti.

Prozretedelnost bozská, že len s rozumom, ale aj s srcom, t. j. citlivostí človeka opatřila, abi skřz ňu, to, čo je opravdivó, libežnó, dobró milovau, timto ale, čo je protivnó, abi ňenaviděu. — Srcó je prostředitel mezi rozumom a vólou, ono oboje toto napo-

máha, osladňuje a ušlechťuje. — Jestliže citlivosť tak je veľká, že rozum až prevažuje a utlačuje, vtodí v škodlivú a hanebnú nárúživosť sa mení. — A tak teda pod srcom nerozumíme tu nádobu, ktorá v prsách našich bije, a z ktorej krev sa po celom tele vlieva, ale rozumíme tú duševnú moc, ktorá v nás cíti. — Však ale, poňeváč prám pri každom citeňí jakusi premenu v srci, našom zbadávame, ktorá veľmi chitro po celom tele sa rozprestiera, tak bez všeho omilu tvrdiť môžeme, že citeľná, lebo citlivá táto moc sídlo svoje má v srci, tak, ako rozum v hlave. — A tak teda citlivosť môžeme volať srcom, ako rozum nazývame hlavou. —

Ňecitliví človek je proti všemu dobrému a krásnému studeni, sebecki, Ňedotični, Ňevšimavi, tvrdí, lahostajni, Ňespravdedliví, svoj osoh len hledajci, odporni; a preto, jako Ňecitliví človek za najhoršieho, tak Ňecitlivosť za najpodlejší ráz, — povahu, — character — sa pokladá. — Naproti ale, kto srco na svojom meste má, ten je vručni prátel všeho dobrého a pekného, je horlivi zastupca pravdi, osladiteľ života, milí a vzácní pred Bohom a svetom. — V srci teda nosí človek svoj največí poklad, dústojnosť, vážnosť, súdnu stolicu aj sudca, a takto, lebo blahoslaviteľa, lebo zezirajcieho ukrutníka svojho. Srco je pramen pravého človečstva; z dobrého srca, jako z Ňejakej pokladnici vináša človek ovoci dobré, z zásobi ale zlého srca, vináša človek ovoci zló. — Pre této teda pričini kresťanskó vichovatelstvo žada: abi o vzdělanosť a zošlechťeni srca sme tú največú stárost mali. — Pravda je ono, že vedla obecného prislova, Ňíkomu do srca nazrět Ňemóžeme, a že len sam vševedomí Boh je, ktorí vidí a skúma srca a ladvi naše: ale jako strom v listí, kvete, najme ale v ovoci svojom sa ukazuje, tak aj človek v svojíh účinkáh zjavuje srco svoje; a to si tak: že z šlechetníh jeho účinkou na šlechetné srco, z zlíh ale účinkou na zló jeho srco sa zaverava, jako

to i samo pismo sv. potvrdzuje: „Zdaliž zebiravajú z trna hrozno, lebo z burjana figi? tak každý dobrí strom, dobró ovoci nese, zlí ale strom, zló ovoci donáša.“ (u sv. Math. 7. kap., 16, 17—20. ver.). A tak teda len dobrého srca človek, môže byť i v všeckom svojom misleňi, rečáh, skutkách prave dobrí človek, a sice tím má lepšó srco, čím horlivejšé sa k tomu má, čo ľudé v večej vážnosti a uctivosti mávajú; — a kolká je jeho láska k tomu najvyššému dobrému a krásnému, totižto k Bohu, tolka je vzdělanost a šlechetnost srca jeho, a to tak: že len toho môžeme nazvat človeka šlechetno srco majícího, ktorí, jáko to pismo sv. svečí, je človek vedla srca božého. — Z tohoto ale nasleduje to, že srco jákšto pramen všeckej vzdělanosti a čnosti zanedbat nijako sloboda něni, ale že ho vivinuvat, užlechetnovat, zdokonálovat povinnost je. — Preto aj vichovatel túto najznamenitejšú duševnú moc v d'etoh vivinuti něch hleďi, a to tím s većú horlivosťu, čím videt môže, že mnohé d'eti něcitedelných rodičoh majú. —

A i preto: 1.) Všecko odstranit treba, čím bi sa srco nakazit mohlo. Odkud' vichovatel už sam něch že něbuďe v svojom vikládáňi a prednášáňi kislí, něchutni, odporňi, jalovi, — v zachadzáňi hrubi a surovi, něcitedelni; — v prikazováňi spurňi, hñevlivi a t. d., ale i na d'etoh něch nětrpi sebečnosť, hñev, závist, lakomost, ziskuchtivost, bez přičini sa mrděňi a t. d.; ale na kolko môže všecko toto v d'etoh něch oslabuje a udusuje: tak tež něch že nijako nědopusti: abi d'eti kláli, sebe vespolek nadávali, s surovi mi ľudí obcovali, sa bijali, něrozumné tvorí kinožovali, a skrz to srco svoje zd'ivočovali. — Ale radnej

2.) S odstraneňim tíhto přičin a prekážek, učitel něch radnej hleďi citedelnost v d'etoh zbudit, vivinut, a ju, tu s svojím vlast-

ním príkladom, tu predstavováním peknh učinkou, šlechetných characterou — povahou, a z života vzatých krásných obrazou zdokonaliti. — Však ale této věci nikdy nenačím náhlivě, a lebo prepjato, a zvečujice predkladat, lebo stat sa lahko může, že raz sklamáno d'eta, na vekí neverici Thomáš zůstane. — Tuto najlepše sa upotrebuvat dáju príhodi z biblickej historii, keď sa dobře prednášajú. — Však ale, abí d'eti v svojej pohnutelnosti neočhabli, prepjati, preutlivi, nedotklivi a precitlivi nezostali, vichovatel důkladné pojemi — conceptus — o krásnom, dobrom, pravdivom, svečnom, poctivom, a o iných čnostáh nech hluko do nich zašcepiti hledí. — Lebo rozum je sprauca, a řídítel srca, a preto nech že d'eti k tomu príučí, abí rozum, cití jejíh řídíu a vždicki spravovau, abí tak nestalého vřikavého srca nezostali, a tak nazvani velmi dobři luďe, t. j. slabého srca luďe neboli, ktorí i bars jakú zlost a nepřavost trpezlive znášavajú, a len jednoboční, častokrát skrivodliví, potajmo okolkojící dobruškově su. — Tak tež velmi bi škodřilo, keďbi skřz velkú prepjatost cití v naruživosti sa obratili. Vichovatel teda jím potrební zámer dat, a tak zjavujice sa asnad naruživosti překazovat má. — Mládeži prudkejšá citlivost, je jakořto prirodzená, však ale ona časom sama od seba ochladúva. A preto, zle bi bolo d'eta k tomu nútít, abí ono na sebe mužskú prisnost — seriositas — predkazovalo. — Však ale, poňeváč zviklost sa chitro v prirodzenost obracá, tak i mladí ohen načím ochladovat, a to sice, zvikáním k zapřeňu seba samého, abí tak d'eta, od prudkosti zaujató, neskorej naruživím nezostalo.

Tak teŕ d'eti i o tom viučovat treba, ŕe dobro srco, bez dobríh skutkou nič ŕeplatí. A preto častokrát načím d'eti upamatovat na té reči Krista Ježiša: „ŕe kaŕdi strom, čo dobré ovoca ŕe neŕese, viťati a na ohen uhoďeni buďe“ (u sv. Math. 3. kap., 10. verš.) A zas „ŕe kaŕdi, kto hovori: Pane, Pane! vejďe do královstva ŕebeského, ale ten, kto plni vólu Otca, ktorí je v ŕebe-sáh.“ (u sv. Math. 7. kap., 21. verš.) Však ala i na to ŕe nech dá pozor učitel, ŕe skutki zevniterné ŕe su vŕdi ŕeomilnó svedectvo srca dobrého, k. p. slzi, ŕe su vŕdi znameňi dobrého a makého srca; a preto, ŕe i o skut-káh zevniterníh vŕdicki pozorne súdit načím. — Ani ŕe nech ŕe nepokladá hňed ŕe jaki vijev citlivosti za pokuti, lebo odmeni hodni, ani srco len na samé rozkazi ŕe nech ŕe nezvíká, lebo s tim bi z chovancou svojíh len potme-hudeou, dvojotvarníh luďi vichovau. —

Poňeváč ale lud obecni z večej stránki ŕe cíťedelni biva, vichovatelova povinnost je, abi té najznamenitejsé citi dobre poznau, abi jíh tak už v škole tim prospě-nejše rozvinovat a vzdělávat mohou, ktoré citi z školi bi potom aj do obecného života přešli. Také šlechetné citi su: ŕe ŕišše citi, cit poctivosti, blaŕeno-sti; veselosti, spravedlivosti, spanilosti, mravnosti, stidlivosti, súďelnosti, vďač-nosti, uctivosti, skromnosti, láskavosti, vlastenstva, náboŕnosti.

§. 65.

O citoh nižších.

Této sa v d'etati po najprv zjavuju. Pod nimi sa virozumevaju té prijemné a nepřijemné pociti, ktoré zevniterním spôsobením na tělo a na zevniterni stav nás, v nás sa zbudzuvaju. — Také su: radost, strach, nádej, žalost a t. d.

Této citi udusit jako není možno, tak ani potřebno není. Pravda je ono, že této citi sa lahko zñezdarilit, a pravej vzdělanosti na ujmu a hambu bit móžu, na kolko, totižto oni z člověka len roztopašních rozkoš milovníka, a všej obtížnosti a nepřijemnosti odporovatela lahko spôsobit v stave su. — Aj to je pravda, že v kom už raz této citi vihasnu, na koho už ani radost, ani žalost žádného vplivu nemá — že ten už strateni je; lebo k komu že bude dobri, kto sam k sebe je zli a odporni? — Z tej příčini nižší citi této utlačovat, a lebo len tak bez všeho vzdělávání zanedbat sa nemóžu. Ale primerne jích vzdělávat treba, k čomu za nejlepší prostředok křesťanskó zapření samého sebeja nejlepší slúži. Totišto d'eta tak vychovávat treba, abi ono proti každému zevniternému dojemu — Eindruck — zavrdivó nezostalo; a abi vyšší citi v něm, jak patri, sa vivinuli, potreba je; abi nižší citi této, vyšším podrobovat vedelo. A už preto nech sa d'etom všecko po vóle nedáva, ale radnej nech sa d'eta k tomu učí: abi ono žádosti svoje skrocovalo, sebasamého zapěralo, nad všeckím hñed nebědakalo, a pri nejmenšej odpornosti, hñed za nešťastlivého sa nepřekladalo. —

§. 66.

O citu poctivosti.

Mnohé d'eti počestnosti tak su žádostivé, že už za d'etinstva svojho mnoho o to dbaju, abi každi člověk

o ňih dobre misleu, dobre súdiu, a počestnosť jejích nijako ňeobrazíu. — Cit tento d'eta k mnoho dobrému podzbudzúva, jako i dobré príklady človeka ctižadostivého k všému dobrému a šlechetnému pohinávajú.

Preto teda cit tento i v detoh chladnejších sa preberat a podzbudzovat má. K čomu okrem dobríh príkladou, najme podzbudzováni o závod — Wetitefern — dobre slúži. — Však ale, poňeváč cit tento i zli zámer pred seba vzat môže, vichovatel ňech má stárost: abi cit počtivosti sa v márnosť a v pichu ňespotvoríu. A preto ňech častokrát d'etom prednáša: že počestnosť ňezaleží v tom len, abi nás všeci na vekí chválili, ani v tom: abi sme sa všeckím vždi líbili; ale že pravá počestnosť v tom záleží: keď pre dobró držáni naše, mudrích a statočníc lidí, rodičou, predstaveníc našíc láski, priznivosti a pochvali hodní sme. Aj na to ňech dá pozor vichovatel, abi ctižadostivost pri d'etoh ani ňepresiliu, ani ňezniyočiu. A sice tak bi presiliu: keď bi pri každej márnej veci ctižadostivost hñed pripomínávau; — zniyočiu bi ale tak: keď bi ustavične d'eti hrešiu, kárau, pichu na oči yimetávau, a t. d.

§. 67.

O citu blaženosti, aneb uspokojnosti.

Každí človek už od prirodzenosti za šťastím a spokojnosťú túži. — A toto je ňe len osten a pohnutka, ale aj častná odmena našíc tu zásluch a čnosti. — Vec táto aj pri d'etoh sa už zjavúva — vichovatel teda pohnutku — motivum — tu pestovat, a dobrí zámer jej zavdat ňech hledi, najme skrz to: keď svoju vlastnú spokojnosť, svečne a slušne pred žáci vichvalovat a zvelebovat bude; potom ale, keď i s mnohými príkladi, a visvetlováním božského naridzeňa to presvečí; že v

tomto svete bohata a chudobni jednako spokojni, a tak šťastliivi bit móžu. Lebo jako múdri Seneca hovorí: „že bars žádosti naše, nikdy sa zasítit nemóžu, ale že prirodnost s málo spokojná je.“ — A tak je zajiste, lebo štasti naše po Bohu visí od nás samih, t. j. od rozumu a srca nášého. Totišto, abi sme nehledali jedine len hovadckó, svetskó, nejístó, pominutedelnó štasti, ale abi sme vihledávali spokojnost srca, čisto svedomi, čnost, a s tim milost bozskú, ktoré veci totišto človeka jedine hodním činá k časnej i k večnej blaženosti, jako to už sam Kristus Pán vipovedau: „hledajte po najprv královstvo nebeskó a jeho spravedlnost, a inó vám danó bude“ (u sv. Math. 6. kap., 33. verš.). — To ale ešte tu pripomenut treba, že čokolvek učitel d'etom jakšto do srca vložit chce, abi jím to tak zretedelne prednášau: abi oni z toho hñed jakošto uzreli, lebo svoje štasti, jestli dobró naučení to prijimu; — lebo svoje ñeštasti, jestli ho neprijimu a odhodá.

§. 68.

O citu veselosti.

Veselost, radost, potešeni, plesáni, je prijemná pociteñi nad pritomnim už, lebo aspon tak sa zdavajícím dobrím. Je teda ona plod a vitvor štasta a blaženosti našej. — ñeviním d'etom veselost srca, je jako prirodzená, a to je, čo jñ obživuje, v zdravi a ñevinosti zachováva. Odkud i sv. Pavel nás napomína:

„V žďicki veseli buďte.“ (I. k Thessal. 5. kap., 16. verš.).

Učitel nad veselostí ěetoh srdečno ňech má zalubeňi, a ju v ňih vedla všeckej možnosti ňech zdržuje. Lebo smutnost a zarputilost v utlích prsáh ěetinských i té nejlepší vlohi a schopnosti udusuje. Tmavá, smutná škola, je bez všeho pochibováňa aj zlá školá. Veselost v školských ěetah učitel zdržovat buďe svojim vlastním, vliďním, veselím, lahkým a příjemno-zajímavím spôsobom, a skrz múdri poráďok školský. ěetinskó srco, je živó čistó zrcadlo, vesele do ňeho hleďte, a ta najňevinejšá veselost oďtuď na vás sa vibľezkávát buďe. —

§. 69.

O citu spravďlivosti.

Cit spravďlivosti, je tá ráďost, ktorú srco vtodí cíti, keď na ňejaku pravďu priďe, a lebo: keď každému to, čo jeho je, dalo, a s tím je spokojnó, čo vedla dobrého svedoma, tak, jako svoje mat, a s ním vláďat móže. —

Tento znešeni cit, ktorí našu statečnosť podporuje a odmenuje, ňech že učitel i u svojích žákou na všemožni spôsob skrisovat hleďi. Z ohľedu toho ňech žákom svojím často predstavuje: že poznáňim všeljakej spravďlnosti rozum náš sa osvęcuje; a že to je preďrahi poklad, ktorí oď ľuďi čnostmilujicích cteni a vážení biva. — Cit tento ešte dúraznejše sa v ěetoh skrísí, jestli jím preď oči predstaví ten rozďil, ktorí mezi človekom statočnim, učenim a skusenim je, a takovim: ktorí bars aj mnoho peňazi, ale hlavu a srco prazné má. — Z druhej stránki zas, ěeta pre večó obživeňi tohoto citu, ňech sa učí vážit cudzé veci, s tím: abi všeccko si zaslúžilo, a každej veci sa hodním učinilo. A už preťo, preď ěeti, učitel ňech ňikdi volaku ňespravďlivost

neprehľeda, ale ani nech sa sam žiadnej škodi nedopusti. — Odkud' v obdarováni, v utreďeni — classificatio — nech je spravdľivi. Ale ani z žartu luhat si nedovolujeme; lebo kto si to dovoľuje, ten po máli-aj k tim največim nespravdľivostám zvikne, jako to skúsenost potvrdzuje. —

§. 70.

O citu spanilosti, lebo krási.

Cit tento je túžebnost a radost nad tim, čo peknó, vzácnó, miló, dobró, nevinó je. Cit tento, najme u ludu obecného vzdělavat, je velmi potrebnó. Lebo s tim, mravocit — sensus moralis — zošlechtneni, tvrdost omakšená a zuhľaděná, a v všom porádok, čistota, vkusnost — gustus — umistení biva. —

Cit tento sa ušlechtnje, najme rozjímáním krásou prirodnicikih; potom ale obďivováním krásnih obrazou, ritín, nástinou, soch — statua —; potom očuváním krásnej muziki, čítáním vibornih knih. — Však ale zlaštne obratme pozornost detatskú na prirodu, na krásnu túto Otca nebeského zahradu. Cit tento tež sa vzdělavá obľibováním a opatrováním kvetin, čo i u obecného ludu našého, zajiste nemožno ňeni. — Kďe v obloku — v okne —, v zahradě kveti uzreme, jisti bit móžeme, že tam tiché, krotké citi su udomacené.

Pri vzdělavání citu tohoto, i na to ďeti upamatovat je potrebnó: že len prostota — simplicitas, — jasnost — claritas, a náležitost všeko krásnim a spanilím činí. Samo od seba sa ale rozumi: že prirodniciká krása i na rukodělstvo — opificium —, i na misleňi, mlúveňi a čineňi sa vťahovat má. — Pritom všom ale vychovatel nech dobri dá pozor, abi krasocit v ďetoh sa nijako nespotvoriu, čo bi sa stat mohlo: 1.) Kďiž krasocit sa bežne, bez prirodzeného postupováňa, razom a náhle vivištuje, tak: že len to,

čo je veľmi draho, riedko, neobíčajno, d'etatu sa páči; to ale, čo je prostó, obíčajno, prirodzenó — sa mu hnuší a oškliví; — preto teda načím d'eta k prirodnickej, obecnej, najužitejšej krási a spanilosti privíkat, lebo táto sa najprospešnejše pochopit a poznať dá. — 2.) Učiteľ nech má starosť, aby krasocit rozumu podloženi bou, lebo ináč d'eta i neporadné telesné rozkoše, ošklivé a hréšné veci ľahko za dobré a milé držať budú, keď len z vonku krásné a vábné budú. — A i preto, nech že s citom týmto, vzdicki spolu aj mravo- a nábožni-cit vzdelávaní biva. —

§. 71.

O citu mravnosti.

Mravocit je radosť, ktorú má srdco z mravného dobrého; — a odpornosť, ktorú má srdco z mravného zlého. Cit tento skrz svedomi sa vijavuje, a človeka na cestu čnosťlivosti priťahuje s tým, keď dobre účinky jeho s potešením, zlé ale s rizením svedoma odmenuje.

Prevzácní cit tento vychovateľ i v d'etinských srdcích nech zbudí, a takí nech mu dá zámer: aby d'eti čnosť sebe počítavali ovšem za povinnosť, ale za príjemnú, milú, libežnú a spasonosnú. Lebo, keďby sa čnosť d'etom predstavila, jakošto ľudskej slobode obmedzení a rušeni, stalo by sa, že by d'etinské srdco od čnosti, jak od nejakého náramného bremena sa nalakalo a odplašilo. — Ďalej, učiteľ za času d'etí nech pozorními činí na vlastné svedomi, nakladajice jím: že čokolvek svedomi jím káže, lebo bráni, že to i sam Boh tak chce. A i preto nech jím porúča, že keďkolvek niečo pred seba berú, aby sa prv svedoma svojho poradili. Na posledí ale, jakokolvek by sam učiteľ mravo-cit obrážau, keďby proti všemu studeni, ľahostajni bou, — keďby na druhých, i ne zlé a ne hréšné skutki zapovrhovau, okračovau,

keďbi len o mravnosti vždicki, a to až do zunováňa viprávau, — keďbi aj tú najutlejšú citlivosť žákou svojih ňeuznau: tak na proti ňech radnej hleďi tú najvreljšú dichtivosť proti všemu dobrému, tú največú ale ošklivosť proti všemu zlému zbudŕi, — druhih šlechtné citi chválit, nad nimi sa ŕešit, a svoje nad nimi zalubeňi ukázat, o krestanskih čnostáh čisté a pravé pojemi — conceptus — všcepovat, a k miloyáňu krest. čnosti, i d'eti v každom súcom čase, s krátkim, lahkopochopitedelnim, srdečnim, a v pravde oteouskim napomináňim, vinaučováňim a proseňim podzbudzovat. —

§. 72.

O citu stidlivosti.

Z mravocitu pochádza tá najkrajšá ozdoba mládepenictva, totižto stidlivosť, ináč nazvaná panenská krasná lalia. — Stidlivosť je čnosť, s ktorú človek svoju dústojnosť všimajice, všeho sa bedlive chráni, čo bi ho medzi nerozumné hovada znížit a počítat mohlo. — Pojem — conceptus — čnosti tejto len u tíh žákou sa zniknut dá, ktorí dušu od ŕela, dobró od zlého náležite rozdeľit už v stave su. Mezitim zhovad'enosť samého seba, sa stáva ňe len skutkom, ale aj žádostmi a reči takimi, ktoré z okresu — ambitus — hovadstva su, a ktoré hnusobu a zahambeňi spôsobuju.

Toto vedŕice vichovatel, ňech že je i sám čistého jazika a života; preklináňi, špintáňi, oplzlé reči, p'sne, žarti ňech z srca ňenavidŕi, a pred d'etmi, len tak z d'aleka, jako hnusné, špatné, ošklivé ňehodnosti ňech jih spomináva. — Jestliže bi ale zbadau, že večá samopašná mládež, i škol'ské d'eti s timito hnusoti pohoršúva, — to prekazit a ostranit s pomocu p. farára a miestnej vrchnosti, na vsecek spôsob ňech hleďi. — Tak tež škol'ské d'eti ňech i k slušnému

oďevánu tela príviká, a k milovánu tejto čnosti, s timi mnohými milostami, ktoré Pán Boh stidlivosti a čistote preukázau, nech jích podzbudzuje. — Tak tiež nech i ďetom predloží té znamenité príkladi, ktoré na bl. P. Marii, Zuzanni, sv. Imrichovi, a Aloyziusovi máme; jako i tú vážnosť, ktorú svet i za starodávniĥ, i za tíhto časou k čnosti tejto má, a tak nech sa usiluje ďeti k tomu privedst, abi ňevinost, stidlivost, a panenskú čistotu sebe zamilovali, a v ňej zostavali. —

§. 73.

O citu súďelnosti.

Šlechetni cit srca našého, je súďelnost', s ktorú vedla vipovedi sv. Pavla: plačeme s plačicými, a ťešíme sa s ťešicými. — Čim jalovejša a studenejšá je v ohlede tomto ňektora obec, tím vácej vichovatel zákou svojíĥ k čnosti tejto podzbudzovat má. Lebo sebečnost — egoismus — ňešlechetním a ňezdarním činí život náš, čnosti rěďi, krivdi a ňepravnosti množí, jako jednotlivíĥ obci, tak aj celíĥ krajín rozkvitnutí prekazuje, kdiž na proti všému tomu súďelnost té najpožehnaňejše ovoca donáša. —

K tejto teda čnosti, vichovatel majice tiež vichovancou svojíĥ viučovat: 1.) Nech odstraní všecko od ňíĥ, čokolvek súďelnost udusuje, k. p. kinožeňi lichvi, masareňi, krvavé bitki, ukrutnosti, posmevačnosť, vadi, patreňi a pohled na ľudské trapeňi, predsudki o ľudskej suženosti, ustavičnó karháňi, ňenavist, pomstvu, jedním slovom: všecko to, čo srco ľudské zatvrdzuje a zdrevenuje. Poňeváč ale už od prirodzenosti srco samó sa k čnosti tejto odtvára, ono k ňej aj snadno prívikne, keď len dobré príkladi pred sebu mat, a dústojnosť — dignitas — človeka tak si vážit buďe: jako to rozum a věra kresťanská prikazuje. — 2.) Však ale, abi

ďeta len ňejakím citlincom, maznavcom, mrdákom ňezostálo, súďelnosť zdravému rozumu sa podrobiť musí, a to vinaučovať: že len tí su polutováňa hodni, ktorí sami pričina svojho ňešťasta su ňeni. — Potom ale, že ňeni dost, pri cite tomto len samóm zostat, ale že načim, s ňim aj o-soh donášat, lebo že ináč daremni, ňehodni je. — 3.) Vichovateľ ňech ďetom nakladá: že ňeni dost len plakat s plačícimi; ale že aj — (čo často zchádza) s radujcimi sa z srca sa radovať treba; lebo že tak radosť bližného nášeho ešte večá biva, a aj s nami sa zďeluje. Poňeváč ale ďeti k zavisti vespolek veľmi náchilné bivaju, vichovateľ múdrim zachádzaním, najme ale svojim príkladom ňech jih k tomu zvikne; abi v pravde svoju radosť vijavovali nad pokroki — profectus — a odmenu spolužákou svojih. —

§. 74.

O citu vďačnosti.

Vďačnosť sa nazývá ten duševní pocit, s ktorím to dobrodeňi, čo od inih máme, uznávame, a za to sa ňejako odslúžiť chceme a žiadame. — ňevďační človek je najošklivejší. Lebo vďačnosť činí človeka ponížením, tichím, krotkým, vzácnim, a preto mnoho dobrého učastním. —

Tento teda krásní cit učiteľ i u svojih učencou zbudit ňech nástoji. A sice u malinkih len s zvikáňim k tomu: abi vňecko si srdečne vážili, za vňecko pekne ďakovali; — starším ale ďetom načim pred oči predstavit ohavnosť a strasť človeka ňevďačného, jako zas ňšťasti a libežnosť človeka vďačného, totižto všeobecnú poctivosť, lásku, a mnoho inó dobrodeňi; lebo ani tá najmenšá vďačnosť bez odmeňi ňezostáva. — Mezitim ale, abi vďačnosť v podlizavosť a v ňehodnú pritulavosť sa ňepremenila, ňech ďetom prikazuje: abi vďačnosť jejih z vážnosti a všimavosti obsahnutého dobrodeňi, a z srdečnej láski k dobroďincovi pochádzala. —

Vďačnosti našej najhlavnejši predmet, je sam Boh, jakošto Stvoriteľ, Vikupiteľ, Posväťiteľ a najlepši Otec náš; — potom ale všeci tí, ktorí nam dobrodeňi nejako, lebo vedľa tela, lebo vedľa duši preukázali, a takí su: cirkev sv. a jej sluhove kňazi, duchovni pastirové, ktorí samospasitedelnú vĕru ohlašuju a ochranuju; rodičove, ktorí nas chovaju a cvičá; král náš, jakošto obecni otec vlasti našej, a jeho námestníci, ktorí spravodlnosť posluhuju a porádok zdržuju, jako je: všeljaká vrchnosť svetská; — vlast, ktorá svojími ústavami a zákonmi, osobnosť a majetnosť našu ubezpečuje; — jedním slovom, všeci tí vďačnosť našú zaslúža a žádaju, ktorí naši dobrodĕncove a dobreprajci su. —

§. 75.

O citu uctivosti.

Keď volakoho vedľa zásluh jeho, sebe vážime a všimame, toho ctíme. Cit tento v dĕtoch zbudit, je veľmi potrebné, najme ale uctivosť proti Bohu, proti každému staršému človeku, menovite ale proti duchovnej a svetskej vrchnosti, proti rodičom, učiteľom a t. d. Dĕta totižto nech sa zviká na jednom každom človeku ctit obraz boži, jako draho vikupeného kresťana, pracovitého robotníka, vlastenca, dobrodĕnca a t. d., potom ale nech sa zviká v uctivosti mat vše spasonosné ústavi, jaké su: chrám boži, cirkev sv., škola, hrobitov — cintorin — sv. obrazi, pomníki našich predkou, chľeb a t. d. —

Poňeváč ale život náš osladujicé, a od predkou založené mnohé običaje, jako: k. p. vinšování nového roku, dobrého dna, dobrej noci, meňin a t. d. na cite uctivosti založené su: učiteľ nech učencom svojím na-

kladá, abi proti všemu tomuto, — lebo to vsej uctivosti a všimavosti hodný je — vždicki uctliví boli. —

Učiteľ nech hľadí tiež s jedným každým pekne zachádzať, všecko, čo svatý je — najme pred deti — v uctivosti mat, vždi pred oči majice napomínáňi sv. Pavla: „uctivosť, komu uctivosť“ (v listě k Rim. 13. kap., 7. verš.) Lebo kto iníh cti, ten sam seba ctihodným činí. Takíto dobri príklad, hojní ošoh v sreáh detinskíh zajiste získa. — Čo sa ale dotiče tíh chválibných običajou, ktoré od starovekosti pochadzajúce u nás, jakošto udomacené a zasvatené su, vec hodná je: abi zákoni krajské običaje této obhajovali, a z níh všeckú rozpustilosť a vistupnosť, menovite ale, nešestnosť to kortešováňi vipudili a vikazali, čeladni a robotni porádok uvědli, rođinam sa roztrhovat, a hospodarstva rozdeľuvat ňedovolili, ale radnej ľud všecek k tichému patriarchalskému životu priťahovali. — Zatuď ale, pokud' této žádosti sa viplná, nech učiteľ žakom svojim, zajimavim a oblubenim učini život spoločni, sjednoceni, — potom ale spokojnosť, znašanlivosť, uctivosť, najme ale zapreni sebasamého s všeckimi sladkosťi jeho. —

§. 76.

O citu skromnosti.

Skromnosť je tá čnosť, s ktorú človek sam sebe dobre povedomí a sa všimajúci, od sveta viděni, príliš vážení a noseni, najme ale s ujmu iníh bit ňechce; ale bez všého hluku a křiku, čo môže, v tichosti a skřivosti dobre činí. Na tento teda náčin, skromnosť z láski a poníženosti pochádza, a vsej surovosti, hrubosti, visokomiselnosti, ňespokojnosti a marnosti zjavni ňepřatel je. — Skromni človek sam seba ňikdi ňechváli, nad iními sa blěštat a trpotat ňechce, chvasti ňerobí,

ale sa radnej odťahuje. — Keď ho do oču chvála, z toho sa zahambi, a aj seba znížení rad znese, lebo to ho na krehkosti jeho upomína, — tam prosí, kďe bi rozkázat, lebo požadovat mohou, a ďakúva, keď niekto povinnosti svojej na proti jemu dost urobí; pred niekoho sa ňepcha, a nikoho násilne predběžat nechce; tam, kďe právo a právdu má, je srdečni, ponížení, útli, a s cudzích práv šetreňim len svoje vľhľadáva, — ňehodnu sočítost — Anfeindung — ňezná, ani hlavatost; — s každím je znášánlivi, každého uctí, a na kolko od ňeho visi s každím má pokoj. —

Kdiž ale takto cit tento opisujeme, i ňevolki nám na um prichádza, že čnosť táto, u ninejších mládikou našich veľmi zředka sa nachádza. Naši mladikove po této časi, všade cheu bit prví, najmudrejší, od vřeckih chválení a obdictovaní; kdiž preca oni s každím pohrdajice dost ňeskromni bývaju. Z opisu tohoto už sa môže videt, že skromnosť ňeni volaká chulostivost (Feigheit), ani opovrhnutost; ale radnej, že je dústojni a znešeni jeden cit, ktori na povedomosti a vážnosti sebasamého, a vlastnej sili sa zakladá, srca ľudské predivným spôsobom prenikavat v stave je, a preto i v pisme sv. sa porúča: „kďe je poníženost, tam je múdrosť“ (kn. prislovi 11. kap., 2. verš.) — a zas: „Sinu moj v tichosti konávaj práce tvoje, a nad chválu ľudskú milovan buďeš. — Čim večí si, tim sa vácej s onížu, a u Boha milost najďeš. (kn. Sirak. 3. kap. — 20 verš.)

A preto i vychovatel viborni cit tento v dťetoh zašťepit ňech sa usiluje. Lebo ňeni ňebezpečnejši, ale aj ňešťastľivejší človek medzi pospolitim ludom, jako ten: ktori pišni, mární, sočítni človek je. — V tom ale učitel ňech této radi nasleduje; 1.) Poňeváč dťeti už za malička mnohé žádosti mávaju, ňech mu to za pravidlo slúži: že dťetom vedľa žádosti ňe vřecko urobít, ale len ňečo povolit treba; naj-

me ale z ohledu žalúdka, jejíh žádosti velké bývajú, však ale, poňeváč prirodzenost aj s malinko sa uspokojit dá, děti už za času k měrnosti a skrovnosti zvikavat treba. Lebo to bude priprauka k lahšému znašánu buducého, asnad ňe velmi priznivého osudu — sors — jejíh. — 2.) Nech sa d'etom ňedovolí, abi druhím, bars i mladším od seba, a lebo čeladi rozkazovali, a lebo hrubo s iními zachádzali; ale nech sa priučajú, abi každého, jakšto od seba zasluženejšého čtíli, a za preukazanu jakúkoľvek maličkosť hneď ďakovali. Čo jestliže sa zaňedba, d'eta samovolno, ňeskromno, a druhím len rozkazi vidávat chcet bude. — 3.) D'eta nech privíka, abi bez mnohíh vecí sa zaoběst vedelo, a preto, abi to, čo móže, samo vikonalo a urobilo. Lebo čím vácej potreb človek má, tím skorej do pokuški, ňeb kotrški ňejakej s druhími príde, a sa ňeskromne zachová. — 4.) D'eta nech privíkne starším ustupovat, jím sa poklonovat, pozdravovat, z česti vihínat, misto odstúpit, radu a naučení jejíh čtit a vážit. Že mládež naša, včil až do prezočivosti je smelá, tomu ňeni najmenšá príčina to: že starši ju zavracat dobre ňerozumeju, a už od dávna ňerozumeli. — 5.) Poňeváč vedla sv. Pavla (I. list k Kor. 8. kap., 1. verš.): „Učeno st nafukuje, láska ale stavá,“ vichovatel nech hledí vichovancou svojíh od všeckíh zbitočníc, marníc ved zachránit. Proti tomu to za našíc časou sa velmi prehrěšuje, a oduť je včil tolko marníc, vetrom podšitíc lidí, obrazotvorníc, fantastou, ktorí mnoho vimíslaju, mnoho chcú, a s všeckím su vždi ňespokojní. — Vichováňa našého, klavno pravidlo je to: abi každi sa tak vzdělau, abi k buducému povolánu svému súci bou. A zajiste lepše je ňečo le ale dobre a dúkladne vedet, jako z mnoho volačo, a všeckého nič. A preto nad všecko podzbudzuje, že mládež k višším a znešenejším žádostám, totižto: k žádostám duchovním, ňebeským; lebo kto v čnosti svoje uspokojení a najváč potěšeni nachádza, ten po márníj svetskej sláve bažlive chápat sa ňebude. —

§. 77.

O citu láskavosti.

Kdiž na proti volakomu takú náklonost a náchilnost v sebe citime, že sa jemu lubit, a jemu radosť a osoh nejaki spôsobit chceme, to sa volá láska. — Poňeváč ale d'eti už od prirodzenosti náchilnost takúto v sebe chovaju, a to nie len k rodičom a krvným práteľom svojim, ale aj k všetkým tým, ktorí okolo nich su, s nimi pekne zachádzaju, obcuju, sa hraju, o nich stárost maju, patrno je, že mi v d'etoh lásku nie tak skrisovat, jako radnej pestovat a jej dobri zamer dat, a to z prvotku skrz dobri priklad, a neskorej skrz dobró poučeni — abi totižto k nebezpečnej láske telesnej neprivikli — máme. — Maličké d'eti najlepšie je k tomu podzbudzovat: abi sa usilovali to činit, s čím bi druhím radosť a potešeni spôsobit mohli, lebo že tak preukážu najhodnejšie svoju proti Bohu, rodičom a iním svojim milencom lásku. —

Mezitím abi láskavost naša dobre sporadaná bola, potrebnó je, abi na uctivosti sa zakladala. Najhlavnejší článok v'eri, največi prikaz v zákone, tak, jako i blaha našého podměnka — *conditio* — je to: abi sme Boha nad všetko, a bližného, jako sebasamih milovali. Takito láskiplni človek zajiste je najuprimnejší, najšťastlivejší, a viborni jeden človek. Lebo vedľa svedectva písma sv. „Boh je láska, a kto v láske zetrváva, ten v Bohu zetrváva, a Boh v ňom“ (sv. Ján. I. list 4. kap., 16. verš.) — Kdiž naproti bez láski nikto nemá bit spravedlivi kresťan, a ani šťast-

livi i na tomto, i na druhom svete. — A len na tolko je niekto vzd'elani a dokonali človek, na kolko lásku je naplneni, ozdobeni a osvěceni. — Preto i dobró vichováni z láski pochádza, s lásku pracuje, a lásku vidobit a sebe získať, je najznamenitejši jeho učel, a najsvatejšo namaháni jeho. —

§. 78.

O citu vlastenstva.

Vlastenstvo sa volá ten znešení pocit, s ktorím o slávu a šťasti našej otčini — patria —, ktorá nás vichovala, horlíme a sa staráme. Už od prirodzenosti túževame za otcouski dom náš, a to tak: že mu nejako ubližovat nedopúšťame, a to preto: lebo tam su rodičove, prátele, príbuzni a známi naši, — tam sme uzreli ponajprv svetlo božskó, — tam obsahli prvó vichováni, — tam strávil život našeho najutešenejši vek, totiž: mládež našú; — tam odpočívaju kosti tíh, ktorih památka nám je švatá a vzácna; — tam sme mi len doma, jako v svojom, tak, jako to obecno prislovi svečí: „že všade je dobre, ale doma najlepše.“ — A z tíhto teda príčin, každi človek miluje otčinu svoju. —

Poňeváč ale, vedla svedectva mnohíh mudrcou, menovite ale jistého znamenitého vlástenca našeho: „Sam Boh cit vlastenskej láski, jakšto pramen všeckej čnosti, do každej zdravej prirodzenosti ľudskej vľau,“ preto v každom d'etati cit tento zbudit i možno, i potrebnó je. — A sice s napomíná-

ňim k plneňu krest. povinosti , k nasledováňu dobrích príkladou , s narodnými spevi a zabaukami. Dospielejšú ale mládež vichovatel ñech presvečí o tom: že dobri vlastenec , je bez pochibi aj dobri krestan , hoďen veľkej odmeňi i na tomto , i na druhom svete ; ñech ju viučuje : že vlastenstvo je krestanská spolu aj občanská povinnost a čnosť , ktorú nám nakladaju té mnohé dobrodeňa , ktoré od vlasti našej máme , a tak teda : uznaľosť , vďačnosť , spravedľivosť ; — ñech ju presvečuje o tom : že zli vlastenec je aj zli krestan , ñevďační , ñespravedľivi , ktorému volakeďi počet dávat z kupčeňa svojho ťaško buďe . — Vichovatelya k horľivému rozširováňu tejto čnosti ñech i tá právdka veďe : že kto druhíh v dobrích vlastencou vichováva , ten tíh na hodnosť roditelou a podnikatelou všeho dobrého a znešeného vivišuje .

Keď ale takto-cit vlastenectva v vichovancoh zapalujeme , spolu že jíh i k tomu viučujme , abi vlastenectvo ñebolo len na jaziku , ale že v skutku vlasti našej , čnosť a ščastí vedľa možnosťi napomáhat povini sme . — K čomu ale potrebnó je : 1.) Abi proti zakonitému kráľovi našému , jakošto obecnému otcovi , pod ktorého najviššú správú , poráďok a spravedľnosť v krajne sa zdržuje , vedľa bozského , prirodzeného a otčinského práva , sme verní , podaní a uctivi boli . — Ani ñech že toto ñezostáva len v ústáh , jako prazni hlas , ale jako víborni madjarski básnik — p. Vörösmarty — spěva : „*A legelső magyar ember a király, érte minden honfi karja készen áll,*“ a lebo : „V krajne najprvši človek kráľ že je , za ktorého , každého vlastenca ruka strážuje ,“ — ñech že nám je svatá tá povinnost : abi sme jemu poslušni boli , zákoni krajanske plnili , dáuki naše verne splácali , s všu mocu ho zastávali , podporovali a obranovali . — 2.) Potrebnó je , abi sme sa i sami statočne a poctive držali .

Lebo jako mnohi dobri vlastenec, vlasti svojej i pres stola-
 ta trvajicu poctivost aj pred cudzinou ziskavava, tak zli
 vlasti — sin, potupu a hambu jej prinasaava. — 3.) Hladme
 skrz nabožnost, čnostlivost, uctivost a podporovana vrchno-
 nosti, jako obecnó ščasti, tak aj obecni pokoj v krajne na-
 pomáhat. Lebo bohapránost a rozpustilost zajiste ne jednu
 už krajnu do prepasta uvrhla, a ne na jeden národ bié hne-
 vu bozského dotáhla. — 4.) Nech každi svedomite zastáva
 povinosti svoje, lebo tak nebuđe v vlasti núdza a běda, a
 len tak vlasti našej rozkvet sa rozmáhat, a dobremajičnosť
 sa zobecnovat bude. — 5.) Všeobecné ľarchi, znašajme vše-
 obecne, lebo všeobecná učastnost jih oblahčovat a umenšo-
 vat bude. — 6.) Každí nech sebe visoko váži té ústavi, kto-
 ré predkouci naši pre obecnó dobró založili, jako staročnú
 sústavu — constitutio — pod ktorej krídlami krajna táto,
 u prostred tolkih pohromou, preca ešte slobodná stojí. —
 7.) S národom a s dejami kráľovstva našého, tak tež i s
 znamenitejšími udalosti, a s horlivými vlastenci jeho sa do-
 bre obeznajme, lebo to podnikuje a ušlechetnuje vrelí cit
 vlastenectva. — 8.) Národnú povahu — character —, jazik,
 sv. korunu a iné pokladi, národné farbi — zelenu, bělu,
 červenú — cimer, spevi, hudbu, rucho, tanec, pomníki,
 običaje v uctivosti majme; tak tež i rodákou a krajanou
 našich hlavo- a ruko-tvori — manufactura —, krajauské
 plodini a virobki zoznati, vážiti a vďačne odkupovati za
 povinost si pokladajme. — Lebo vlastenectvo nás vseckih v
 jedno spojěva, s predkouci našimi zvažuje, kdiž naproti
 cudzincou slepó nasledováni mezi nami len roztržitost a ne-
 svornost seje, a od predkou našich nás celkom odtrhuje. —
 9.) Národné svátki majme v uctivosti. — Také krajauské,
 zákonom úvedené svátki su: sv. Štefana krála (20-o Sprna),
 sv. Ladislava kr. (27-o Lipna), sv. Margethi (13-o Červenca),
 do neba vzaši bl. P. Marii (15-o Srpna), sv. Vojtecha (23-o
 Dubna), sv. Gerarda (24-o Žára), sv. Imricha (5-o Listopa-
 da), sv. Alžbeti (19-o Listopada). — Okrem tíhto, ročité kra-
 jauské svátki ešte su: deň korunováňa, narodzeňa, a mena
 Jeho Jasnosti Krála apoštolského, deň odtvoreňa a zatvore-

ňa snemu krajaňského, (ročiti deň bitky pri Moháči (29-o Srpna), tak teŕ v každej stolici deň obnoveňa — Magistrata. — 10.) Nikdi sa nepripojujme k neporadným a nespo-kojným ľuďom, ktorí pod zásteru vlastimilstva, ňe prospech vlasti, ale svoj osov vñhledávajú, a vlasti záhubu a stratu chistaju; ale radnej vŕďicki sa ridme vedla statočnñh, spo-kojnñh, múdrñh zákon a ústavu krajaňsku milujñch, a obe- ti k rozkvitu vlasti rado prinášujñch vlastencou; lebo len k takýmto pripojení, budeme verní a dobrí sinove vlasti, a hodni potomci predkou našñh. — Jedním slovom, abi sme vŕsecko virekli, vedla posledného vireknuťa, velikého toho bohatěra Jána Hunyadiho: „Pre Boha, kráľa, vlast ži- me a mrime.“

§. 79.

O citu náboŕnosti.

Dúveri plnó pozdvihnuťi srca k Bohu, v jakom- kolvek poloŕeňi našom, volá sa cit náboŕnosti, ktorí z láski pochádza, a s d'etinskú dúveru a vd'ač- nostu k bozskej mudrosti, moci a dobroti sa vizdvihu- je, a v srdečnej odanosti na Jeho sv. vólu pristáva. — Velki teda je rozďil mezi viznaváňim a citom náboŕen- skím; lebo to z hlavi, tento ale z srca pochádza. — Odkud', ňekto dobre bit móŕe viučení v vecah nábo- ŕenskñh, a v senci svojom ani iskru láski, vd'ačnosti a dúveri ňemat; jako zas pri maličkñh známostáh nábo- ŕenskñh, móŕe ňekto v vėri, v nádeji, a v láski bohati bit. — Koho srco citu tohoto, je prážno, ten toho najpotrebnejšého ostenu a pohnutki k náboŕnému ŕi- votu je pozbaveni. — Lebo len náboŕni cit pohína člo- veka k čineňu dobrého, v vistrihaňu sa od zlého, a to

ešte i vtodi, keď nás niekto ňevidí, a účinku nášemu odmena hneď za patami ňeni, poňeváč cit náboženski, je už sam v sebe najvibornejšá odmena vŕeckih čnosti naših. —

Tento sv. cit, v d'etoh a to najme s dobrím prikkladom skrisovat, k rodičom patri. Lebo ktoró d'eta, rodičove jeho už za malička do kostola voďevaju, to potom ňeskorej aj samo s radostu otea ňebeského tam vihledavat bude. Ale i učitel, Bože chran! abi s daromním, a lebo hrěšním spomináňim svatih a nábožňih veci, lebo nábožnú ňevšimavostu — indifferentismus —, lebo ustavičnim, až do zunavosti nábožňim vikladáňim, a lebo, pre tu pričinu, tělesním pokutováňim, cit tento v d'etoh zoslabuvau; ale radnej ňech ho pestuje, chráni a posilnuje, a to sice vedla pravidel nasledujících: 1.) ňech d'etom pred oči predstaví to dobrodeňi, ktoró od rodičoh svojih dostali, a tu vďačnosť, ktorú za to jím povini su; toto potom ňech prenese na Boha a Ježiša Krista, od ktorih, poňeváč ešte vác dobrodeňa sme obsáhli, i že večú vďačnosť, uctivost a důvernost jím preukazovat povini sme. — 2.) Nábožni cit tento, abi sa prospešne v d'etoh prebuďiu, vŕecko vinaučováňi a zamistnávaňi ňech sa počináva, a aj dokonáva s vziváňim Boha. — Vŕak ale, abi toto len v cvičeňi úst a jazika sa ňepreměnilo, potrebnó je: abi modleňi ňebolo vždi jednakó, ale abi sa premeňalo, a preto teda, d'eti i k ranajšěmu, i k večerajšěmu a t. d. modleňu ňech sa vinaučuju. — Keď už d'eti k modlitbe dobre zviknu, dostanu jako ňejaké krila, na ktorih sa oni pozatím, tam k Bohu, mezi Anđeloh lahko vizdvihovat budu, t. j. aj mimo školi, v vŕečk praeah Boha, a Jeho sv. vólu a slávu pred očimi mat budu. — 3.) V malinkih ešte d'etoh, srco čistó zachovat ňech hľadí, lebo len tí, čo čistim srcom su, Boha uvidá; a len ten, ktorí čistó srco má, schopni je k modlitbe a vŕeckej nábožnosti. — 4.) Vichovatel mravnó vinaučováňi svoje ňech vždicki spojuje s Bohom, a s Jeho sv. vólu, k. p. Pán Boh to chce, — to zakazuje — Boh bude na pomoci — hrěch ňenavidí Boh a t. d.

Tak teŕ ňech i hlboko do src d'etinských zašcepí této pravdi: „Počatok mudrosti, je bázen Boha“ (Prisl. 1. kap., 7. verš.); „Keď Boh s nami, kto že proti nám,“ (List k Rim. 8. kap., 31. verš.). „Ježiš je cesta, pravda a život,“ (sv. Jakub 1. kap., 17. verš.). „Blizo je k tım Boh, ktorí ho na pomoc volaju,“ (Žolt. 144., 18. verš.). „Kto sa ponıžuje, buďe povišeni,“ (Math. 20. kap., 12. verš.). Čo všetko ešte ňech vác s sv. prislovi, rozpraukami, biblickými príkladi, i ustné, i pisobne ňech rozhojnuje a visvetluje. — 5.) Na tom ňech nástoji: abi veči žáci Jezu Krista život, učeňi, učinki, vedla biblického slohu — dobre se naučili, a k nasledováňu všého toho pohnutí boli; t. j. abi v vère boli dobre viučení, presvečení, a k jej plneňu, v citičeňi sa v kresťanských čnostáh, v domácej a verejnej pobožnosti priviknutí. Tak teŕ, abi dobre vedeli; jako cirkev sv. povstala, jako sa rozširila; — tak teŕ, abi v stave boli, z predivného učinkováňa prirodnického, poznat, ctit, a velebit múdrost a dobrotu Otca ňebeského; tak ešte teŕ, abi z pohledu na iných dobrých kresťanou, sebe dobri príklad brat vedeli. — Bez toho vnitrného presvečeňu, preniknúťu a preciteňu, nábožnost pravá a živá bit ňemóže, ale buďe len farizejská, pretvárená, pokritěná. —

§. 80.

Chibi a slabošti tejto citlovej moci, vichovatel uzdravovat má.

Tuto len tri chibi citlové pripomíname, totižto: ňecitlivost, keď ňekoho srco ňijako, a lebo len s mnohým podzbudzováňim sa pohnut dáva; — ňedotklivost, keď citlivost na tolko je zoslabnutá, že každá najmenšá vec, ju hñed zbúrit v stave je; — pohiblivost, keď v ustavičnej premenlivosti nišše žádosti, višše citi previšuju, udusuju, a ňvedu človeka

k dosahnutí toho, k čomu a prečo jemú od Boha dane su. —

Této teda chibi vichovatel zhojit má. A sice takto:

1.) Pred očimi majice d'etata takového vek, nech hľadí, abi príčinu chibi tej sa zved'eu. Príeini také môžu bit: neumnosť, nerozsudnosť, letora — temperament — hanebná nemoc — veneria —, a iné neduchi telesné, lebo duševné. — A vedla toho potom zhojeňi má sa konat. — 2.) Učinok lěku nech trpezlive očekáva, lebo ťašká nemoc len ňeskorej a po máli sa zhojit môže; a ňetrpezlivost d'eta s predtvarováňim svojím často sklamáva. — 3.) ňecitlivého omakšúvaju: poznáňi a skumáňi krásnej prirodi, predrahé citi sudělnosti, vlastenectva, nábožnosti; napemahaju ale všecké krasovedi — artes liberales, — a každej nauki horlivó a živó predkladáňi. — ňedotklivého jalovejšimi nauki, jako, k. p. remesli, počtováňim, rezbárstvom zameškávát treba; okrem toho ale aj rozsudok a cit poctivosti v ňom vivinovat. — Pochiblivost ale, najme mravná a nábožna vzd'elanost, zapreťi seba, čítáňi dobrih knih, a obcováňi s statočnými lud'i uzdravuje. —

§. 81.

Vichovanec vedet má, jako na svoje srco pozorovat a ho zošlechetnovat má.

Vichovatel nech v zretedelňih prikladoh d'etom pred oči klad'e, že jak špatná a hnusná je to vec, keď ňekto — bars i hovado — je ňecitedelňi, hrubi, odporni; potom ale, jak mnoho potešena a vzácnosti u lud'i taki odporni člověk sa pozbavuje; — a jako svoje i časno,

i večnú ščasti do nebezpečenstva vrúca človek nespravedliví. — Kdiž naproti človek súdělňi, milosrdňi, statočňi, spravedliví, nábožňi, jedňím slovom: šlechetného srca človek, mili a vzácní pred Bohom a svetom býva! —

Koho, toto k šlechetným citom pohne, ten jích zajiste i sebe zamiluje, a potom nech jích sam hleďi s plneňím krest. láski, zapreťím sebasamého, skumáňím rozmanitej krásnej prírodi, s nasledováňím dobrích príkladou, obcováňím s dobrými ľudí, zláštne ale skrz pobožnosť v sebe vzdělávat, a primerne k celtu svojmu spravovat. Tak tež nech i to všecko známo učini vichovatel žákom svojím, čo v vichovoslovi našom o srci, obširnejše a dúraznejše je povedaná —

§. 82.

O v ó l e.

Vóla sa menuje, tá od Boha nám daná moc, s ktorú dichtíme za tím, čo sa nám lúbi, a čo i činíme; od toho ale sa odťahujeme, čo sa nám nelúbí. — Táto dichtivosť naša, môže bit, lebo niššá, keď od hovadských žádosti pohínaná býva; a táto sa človekovi nepatri; lebo nerozumním tvorom vlastná je; lebo viššá, na kolko z rozumu vichádza, a rozumom spravovaná býva; a táto človekovi svečí, jeho je največá ozdoba a zásluha, a volá sa: slobodná vóla.

Kto vždicki len to chce, čo za pravdu a povinosť svoju uznáva, ten je čnostliví, dobrí a šlechetni člo-

vek. Lebo ňe skutki, ale vóla určuje — determinat — mravnost, čili povahu, ráz — character — človeka. —

Tí zle vichovávajú, ktorí len ňelo, a lebo len dušu človeka jedine vzd'elávajú. Lebo obojích tíhto cena visí od vzd'elaváňa mravného, a lebo od vzd'elaváňa slobodnej vóle. — Preto teda vzd'elaváňa slobodnej vóle, ňe len hlavná stránka, ale aj najdôležitejšá častka je kresťanského vichovatelstva. Lebo, keď umnó vichovaváňa učí človeka to, čo má ved'et, mravnó vichovaváňa učí ho to, čo má činiť. — Umnó vichovaváňa celkom ani potrebnó ňeni, poňeváč od mravného vichovaváňa visí i časné i večné šťastie človeka. A pre tú príčinu teda, oboje toto spolusjednotiť treba, lebo len skrz toto spojení, kresť. vichováňa môže človeka povísiť na ten stupeň dokonalosti, na ktorom on jedine Bohu rovním sa stat, povolani je. — Vichovateľ teda ňech za največú povinnosť sebe pokladá, vólu žákou svojích zošlechtniť a s dobrými mravi ozdobiť. — Škola jeho, ňech je školou ňe len pre rozum, ale aj pre srco, — v ktorej vzd'eláňa duši i tela, ňech sa tak spravuje: abi vzd'elaváňa vóle sa ňe len ňeprekazovalo, ale radnej všemožne napomáhalo; abi tak z školi jeho, ňe len rozumní, ale — čo mnoho potrebnejšó a žadostivejšó je — aj dobrí a šlechetni mladikove vichádzali, ktorí bi, jakošto bohabojní, pošlušní, statoční, poctiví, usilovní, rozumní, a čo najvác je, jako: spokojni vlastencove, vistupovali, a jednotlivó i obecnó, časné i večné šťastie, a blahosť napomáhali. —

Vzd'elaváňa toto vóle, tím je večá povinnosť učiteľova, čím jistá je vec: že rodičove z ohľadu na mrav-

nost d'etok svojích neopaterní bivaju, a to tak: že túto prirodzenú povinosť, tu z nevedomosti zaľedbávajú; — tu s vlastnými zlými príkladmi sami rušujú; — tu d'eti svoje od pohoršenia mnohého, najme ale od zvodlivosti a vábnosti tohoto sveta, a včilajšieho zlého ducha jeho, nepravom ochraňujú. Nech že teda na sreci má sam vichovateľ mravnó vzdeláni vichovancou svojích; a bars mu ľaško proti toľkým domácim a venkajším zlým príkladom bojovať príde, bars i všecká práca sa mu jako daremná zdáva, preca nech je stáli, nepřemožitelní, ľešice a posilnujúce sa s tím: že takto najvernejšie slúži Bohu, krajni, a ktorí ho chová, obecnému ludu. —

§. 83.

Vichovateľ všecko odstranit musí, čo bi d'eta k zlému pohnut, a lebo náklonost k zlému v ňom zbudit mohlo —

Vichovateľ 1.) Nech sa chráni mnoho zákonou vidávat. Lebo čím je vácej zákonou, tím večá je náklonost k jejím prestupeňu. Na mnohé veci d'eta bi si zajiste ani ňemislelo, kedbi ňemudri zákon ho na to ňeupozorovau. A bez toho šlechtnost ňeni oyoca násilného vichováňa, ale sľobodnej vóli, a z ňej pochadzajicého učinkováňa. — 2.) Nech sa chráni od zlého príkladu, každó d'eta od prirodzenosti je ňevinó, a vedľa druhím sa rado sporádava, lebo najmocnejšia v ňom snáha je tá, že rado druhím nasledúva, zľastne tíh, ktorí v učivosti u ňeho stoja. — Preto teda učiteľ nech sa chráni od najmenšieho zlého príkladu; lebo jestliže si on vác dovoluje, a v rečáh oplzli,

v povinnostáh lenivi, v nábožnosti chladni buďe, o krátku času, aj žáci jemu rovními zostanu. — 3.) Nech vichovancou od zahalčivosti sťahuje; lebo zahálka je púvod všeho zlého, a jako sa v pisme sv. hovorí: podhlavek djabla. Preto nech na tom buďe: abi d'eti pracovitost zamilovali. — Odkud' nech jih hledí i doma nečim užitočne, spolu i zajimave zameškávat, a tak zahalčivost v nenavist jim obracat, zlé příležitosti od nih odd'álovat, a — asnad už aj zakorenené — zlé náchilnosti zoslabovat. — 4.) Nech dá popozor, abi s nemudrím viučováňim a zachadzáňim zlé náchilnosti na misto dobríh, v d'etoh nepozbud'iu; tak k. p. ustavični krik, robí d'eta sa predtvarajícím, — ustavičnó chváleňi, chvaložadostivím a márním; — nerozumnó volkáňi, tyrdohlavím, lebo podlizačným; — mnohó novinkárstvo, vizvedaváňi, žalob a ponos oblibováňi, krivomluvním, maznavím, fnukajícím a t. d. Boh ho ale zachovaj, abi zlosti a nepravosti volako vihovárau, a lebo ešte aj vichvalovau. Maličké chibi nech tež neprezera, abi d'eti do večíh neupadli; na žákou, prezradzováňim a žalováňim iníh, sa mu lúbit chcejícíh, nech dobró oko neobracá; hlavatost a neustupnost zlomit nech hledí; jedním slovom: na všemožni spúsob nech prekazuje: abi zlá vóla v d'etoh sa zakorenit nemohla. — 5.) Aj od cudzíh zlíh príkladou vichovatel nech d'eti chráni. A preto nech žákou svojím zakáže do krčmi chodít, s večími šyhaci sa zapod'evat, s zlími d'eti sa tovarišit. Tak tež, i nech nedopustí d'etom: abi potajemne v skritosti volaďe, najme ale chlapeci a d'evčence spo-

lu sa hrávali, na záchode sa dlho bávali; po nocáh blúdili, školu zanedbávali, oplzlé reči, piesničky, vtipy robili, zlé knihy čítali; na prádky chodievali, nemerňo jedli a pili, ľahové nápoje požívali a t. d. Najme ale nech nijako netrpí školského poriadku prestupováňi, hlavatost a neustupnosť. — Tíh ale, čo mu od dobrej cesty zvädzavaju, k poriadku priviesť nech neodkladá. Však ale pri tomto nech dá dobrí pozor, aby, keď d'eti od zlých príkladov zachovať chce, aby povíň uctivost na proti rodičom a iným d'ústojným ľuďom v nich neudusiu. — 6.) Vichovateľ teň nech dá pozor, aby v vichovancoh svojích telesné žádosti nezbud'iu, t. j. aby vichovancou svojích volako nezmažnu, neocintau, vášne a náruživosti v nich volako neprebud'iu; ale radnej, aby jih k tomu zvikau: jako sa premáhat, sámhseba zapěrat, žádosti svoje skormucovat maju. — Aby sa tak naučili, i dovolených vecí nekodi odrěknut, na oči, uši, najme ale na jazik svoj pozor dávat; a takto kresťanskú i človeckú svoju hodnot všimat, a skrz mravnost ju vivišovat a zvelebovat. — 7.) Na školskí poriadok nech častejše žákou upamátuva, zlaštne vtodi, keď vecí nejakí vistapok sa stau, nech d'etom školskí poriadok pripomíná, a k varováňu sa každej zlej príležitosti, nech jih otcouski podzbudzuje. Však ale napomínáňi to nech bude spravedlivó, tichó, krátko, primernó, z srca pochadzajicó, jedním slovom otcouskó, a na užitočných pekňích príkladov založenó. Jestliže bi otcouskó toto napomínáňi neosožilo, nech mudro hrozeňi pripojí. — Ano naposledí i k odmenám a trestom sa utíka; —

ale len takovým, jaké s lásku spojeni múdri rozum radí, a viššó riditelstvo školské dopúšťa.

§. 84.

Ñeni dost len zachovat d'eti od všého sa znemra-
veña, ale aj s vivinuťim slobodnej vóle jih k mi-
lováñu a čineñu všého dobrého privedi treba.

Z ohledu tohto vichovatel ñech učí a privika vi-
chovancou svojih k poslušnosti, poradnosti, k praco-
vitosti, k privetivosti, k pravdomlumnosti, k vlidnosti,
k ustupnosti, znašanlivosti, trpezlivosti, k čistote, k
nábožnosti, a k iním šlechetním citom. A sice teda

1.) K poslušnosti, lebo táto je základ ñe len
každěj čnosti, ale povědat sa môže, že aj všeckého vi-
chováña. Rozum totišto pri d'etoh slabi, ale smiselnost
tim valnejša a prudkejša býva; a preto, potrebno je, abi
vichovatel s rozumom svojím d'etinskú slabost vina-
hradzovau. Lebo bez poslušnosti, ani mista nemá vi-
chováñi.

Podla skúsenosti ñeni ñebezpečnejša vec, jako, keď sa
d'eta v sebevolnosti vichová. Takí sebevolníci potom ani nad
sebu, ani nad okolíčnosti svými panovat ñeveda, bivaju ñe-
znašanliví, ñespokojni, ñeduverní. A zajiste ñeni ñešťastli-
vejšého človeka od toho, ktorí pri svojej volnosti na ñiko-
ho ñedbá, ale to chce: abi celi svet sa vedla ñeho ridíu;
za čo však jeho odmena býva všeobecná ñenávist, zapovrh-
lost, a tak ñešťastlivosť. — Skúsenost učí, že koho vóla za
mladi sa ñezohibuje, že tu ñeskorej potom zloměva, — a to
smutne — čas a iné okolíčnosti. Túto pravdu i pismo sv.
potvrduje, lebo pisanó stojí: „Boh sa pišním proti-
vi“ (sv. Jakub 4. kap., 6. v.). — „Kto sa vivišuje, bu-

ďe ponížení“ (sv. Math. 23. kap., 12. v.). — „Večá je poslušnost nad obetu“ (kn. kazat. 4. kap., 17. v.) — Preto teda vychovateľ už za dťinstva žákou ňech k poslušnosti privikáva. Z jednej totišto stránki ňech jím presvečúva o svojej láske a dobrom umislú, lebo opravdivá poslušnosť ňepochádza z služobnej bojazlivosti, ale z dúveri a z láske: — z druhej ale stránki ňech jím pochopitedelne pred oči predstaví jejím krehkosť, svoju ale o mnoho većú skúsenosť a možnosť; lebo ňeposlušnosti len prečasto, većó duverováňi v sebesamom príčina býva. Mezitim ale volakú ňespravdivosť ňech ňikdi ňekáže, lebo tak sa dťeta ňespravdivím a zlostním stáva; ani ňech mnoho na raz ňekáže, lebo s tím dťeta bojazlivó a zabudlivó bude; ale v svojím všeckím prikazoh, je krátki, jadrni, rozumitedelni, určiti; jestliže za potrebnó uzná, k prikázom svojim ňech aj dúvodi príloží, abi dťeti k slepej poslušnosti ňenavikli, a dvojakej tvári faryzei z níh ňezostali. A už aj preto, ňeprimerni a tiranski bou bi to prikaz: „to bit mosí, lebo ja to tak chem, mne sa tak lubi“ a t. d. — Vychovateľ v prikazováňi svojom ňech vždi na okoličnosti pohled bere, a jím zachováňi ňech ostro vľhledáva. — To vľplneňim prikaza, ňech dťeti častejše upamátova na to ščasti, ktoró odtuď maju, že prikaz ten vľplnili; ktoré ale prikazi ňech tak predstavuje, jako vitok — emanatio efluxus — sľobodnej dťetinskej vóli, k. p. ňech sa píta: sinku! len si pomisli, keďbi si ti bou to, čo ja, čo že bi si učiniu v pripadnosti tejto? — keďbi všecké dťeti také boli, jako tento — čo že bi potom bolo? — na to dťeta svoje domneňi dójista vľpově, a tak prikaz ten, jako z jeho vóli povstane. — Na proti ale, ňech dťetom ná srco vľoží to smutné položeňi, do ktorého bi pod jistím upadli, keďbi ňeposlušní a samovolní boli. —

2.) Vychovateľ ňech žákou svojím k porádnosti zvikne. Porádok je duša všeckím veci, a každej čnosti základ. Preto ňech ustavične dťeti k tomu má: abi pred-, pod-, po škole, — doma — všade, v všom dobri porádok zachovávali.

3.) Věst načim d'eti aj k usilovnosti a pracovitosti, t. j. k svedomitému odbiváňu všeh povinosti svojih, lebo usilovnost je nejlepší prostředok proti mnohej ňešlechtnosti. Preto ňech už v škole, ale aj mimo školi voláku ale primeranú prácu d'etom ukladá, a ňech nástojí, abi ju vedla možnosti, čo najlepše vikonali. — Potom ale ňech jím častó pred oči predstavuje, že jako člověk skrz pracovitost d'aleko prid móže, a jak sladki biva odpočinok po vikonanej práce. K tomu ale všemu, ňech že ešte, najme i svoj vlastni priklad doloží. —

4.) ňech d'eti privika k privetivosti, lebo jako d'eta zvikne, tak potom aj v dospelejšom veku zústane. Preto ňech ňekdi zavdá ňejaku príležitosť, abi d'eti vespolek, sebe ňejaku privetivost a pohotovost preukázat mohli, k. p. abi s perom, olovkom — cerussa, — čeruidlom — attramentum, — si vespolek pomáhali. Vtodi potom privetivím ňech svoje zalubeňi, neprivetivím ale mrzutost svoju ukáže. — Spolu ale ňech i upamatuje d'eti na pekne následki privetivosti, a na osklivost a škodlivost odpornosti.

5.) I k pravdomlumnosti d'eta sa viučit mosí, Z príčini tejto, vichovatel ňech s potupu a s osklivostu hovoréva o pretvornosti, falešnosti, luharství. — Pravdomlumním na odmenu ňech svoju důvernost daruje; luhárom ňech ňeveri, a jím jisteňi zapovrhne. Dalej, nad uprimne a rovno viznatu vinu ňech je milostivi; pretvornost ale luharstvo a klamstvo ňech ostro tresce. —

6.) Žákou svojih vichovatel ňech učí i k vliidnosti, a dobre jej ovoca ňech častejše jím před oči vstavuje. Z příčini tejto i to ňech d'etom nakladá: abi sa

vespolek svečno pozdravovali, pekne zhovárali, srdečne si ďakovali, pred d'ustojnejšími pekne sa poklonovali, hlavu odkrili, pravi bok jím popustili, jedním slovom: abi proti každému takú uctivosť preukazovali: jako to jejích úrad, vek, stav, a obyčaj s sebu donáša a požaduje. — Mezitím ale vľidnosť a svečnosť táto zevniterná, mosí bit na pravej uctivosti založená. —

7.) Tež i k ustupnosti, znášateľnosti a k trpezlivosti, jakošto k najpotrebnejším domácého a obecného pokoja podměnkam — *conditio* — d'eti sa privikavat maju, abi tak z nich spokojní, nesebeckí, neosobliví ľud'e boli. Preto nema sa d'etom dopustit, abi sa vespolek visměvali, drážili, vadili. Takéto čini učitel' nech opovrhnutím tresce, a nastineňím zľih následkou prekazuje. —

8.) Vichovateľ nech priťahuje d'eti k čistote, a to v všeckom, a nech zbudí v nich bážlivosť po poctivosti, stidlivosti, veselosti, a inými šlechtnými citi.

9.) Poňeváč ale všeckého vichovaváňa základ, je nábožnosť, s tu največú usilovnosť d'eti nech članki věri kresťanskej viučuje, abi věru tuto, jakošto najvibornejši od Boha ľud'om k časnému i večnému spaseňu potrební dar milovali, vážili, ju plnili, a podľa nej živi boli. —

Náboženstvo, tak, jako je pojem — *conceptus* —, a lebo, jako je veda — *scientia* — d'eta pochopit móct nebud'e. Preto i cirkev sv. v katechizmusi tuto otázku klade: čo je potrebnó každému člověkovi, kdiž do rozumu přichádza, verit a vedet, abi spaseňi mohou bit? — Ale nábožnosť tak, jako je cit — *sensus religionis* —, skrz zevniterné veci, dobré príklady, a této visvetľujice rozmluvi, je možno, ano i potrebnó do ulih ešte d'etinských src vščepo-

vat, a to hneď, jak náhle sa jim rozum odtvárat počína. Lebo len tak, jestli vychovateľ z chovancou svojich v opravdive nábožných, t. j. každého hrěchu a nepravosti sa varujících, povinnosti ale svoje verne a svedomite konajících křesťanou vychová, vóla jejíh vzdělaná, v každém skutku šlechtná a spasonosná, blahodarná buďe. — Preto teda plamen pravej nábožnosti něch v níh zapáli, a to najme: skrz často vikladaňi láski, milosrdenstva a mudrosti Boha a Pána Krista Ježíša, a skrz pripomináňi časnej i večnej odplati. Potom ale něch d'etom prikazuje: abi Boha vždi pred očimi mali, lebo to důrazne pohína k dobrému, a sťahuje od zlého, učí proti zlým žádostam, pohoršeňu, a zvodlivosti zmužile bojovat, a Boha sa dokladat, ktorí svojích verných níkdi nepřepúšťa. — Dalej ale, něch jíh napomína, abi len s dobrými bohabojnými ľuďi obcovali; a i sam na sebe něch dá spátrít svetlo pravej nábožnosti; něch ukáže, že jak jemu je drahi poklad nábožnost, a jak je to uspokující, posilňující, potešující a spasující nad všecké iné klenotí, klenot! — Jestliže je něčo pod něbom, čo človeka zaujíma, to je pohľad na d'eta, ktoró bohabojné súce, je poslušné, poradné, uctivé, citlivé, iných dobrú radú žáda a zachováva, iných pozornost na sebe táha, je milé, na ceste spaseňa postavené, a celkom podobné tomu stromu v pisme sv., ktorí pri vodách posadení, ustavične sa zeleňi, a svojím časom hojnó ovoca donáša. —

O mravnosti obšírnejše a zebrubnejše jedná, křesťansko věro - a mravoslovi.

§. 85.

Slobodnej vóle zló upotrebováňi, a iné mravné pokleski a zlosti teěž sa napravit maju.

Poňeváč vedľa prirodzenej křehkosti všeci k zlému náchilni sme, a jestliže mnoho d'eta pod spravu najpozornejšého vychovatelya preca sa skazíva, tím sko-

rej skazit sa ono môže u prostred tíh zlíh príkladou a príležitosti, ktoré každodené su. Vichovateľ teda nech pilni pozor dáva na mravi vichovancou svojíh. A jestliže zbadá, že žáci slobodnú svoju vólu zle požívaju, a iné mravné pokleski a chibi, té že hñed napraviti a svedomite zhojiti nech hledi, na srçi nosíce toto nasledujúco mudríh luďi vislovi: že pekna je vec, té schopnosti a moci, ktoré d'eta k čineňu dobrého súcim robá, v prirodzenej celkosti zachovat; — ale že krajša je vec, té že schopnosti vivinut a zdokonálit; najkrajša ale že je vec, tíh že moci pokleski a chibi za času zbadat, napravit, a tak d'eta od mravnej skazi zachránit. Však ale i Boh sam pravdu vipověďi tejto potvrdíu, lebo v pisme sv. sa hovori: „že večá je rádosť v ñebi nad hrišníkóm pokáñi činícím, jako na d'evat'desat spravvedlivimi.“ (u sv. Luk. 15. k., 7. v.)

Mezitim toto je ťašká práca, ktorá dobrú rozsudnosť, múdrosť, zbadavosť, trpezlivosť, najme ale vitrvalosť potrebuje; lebo zlosť ñejakú, ktorá tak rečeno, už v druhu prirodzenosť premeňená je — vikorenit, vec velice ťašká je. — Odkud' vichovateľ nech rozváži: 1.) zdálíž chovancovo sa držáñi opravdive hrišný je? — lebo každi vek, pohlava, ano i jednotlivá prirodzenosť, najme pri d'etoh ma svoje slabosti, tak d'eti častokrát mnohé pestva vivádzaju, bez toho, abi zlostné boli. — Preto vichovateľ nech vibadá bedlive ten pocit, ktorí d'eta k zlému pohína, a ten potom, jakšto pramen zlého nech utlačit hledi, pred očimi majice to, že aj pri d'etoh citi rozlične účinkuvaju, k. p. lu-

hat môže d'eta z strachu, láski, polutováňa, od hambi, pre zisk a t. d. Okrem prirodzenosti teda i pohinajúci pocit učitel nech vibadat hľadí. — 2.) Jestliže chibi nejakej príčina je len ľahkomiselnosť, tu s Locke-om potešiuice radíme: „ne lakajte sa nad malými d'etinskými chibi, lebo té buduci vek zhojí.“ — Jestliže ale chibi ni účinok preca len z zlosti pochádza, a preto náhli l'ek požaduje, vichovatel nech viskúma tej zlosti pramen, a nech ho bedlive odvráti. D'etinskej zlosti pramen môže bit: telesnosť, ňevedomosť, ňerosudlivosť, ňecitlivosť, zlé príkladi, podvod, mrchá, kamaradstvo a iné okoličnosti. — Potom ale načim po najprv d'eta k tomu privést, abi ono svoju chibu a jej príčinu uznalo, potom ale abi silne pred seba vzalo, že na budúce, ňe len všeckého zlého, ale aj každej príležitosti k zlému sa varovat chce. — V tomto najvacej získa vichovatel s lásku, s dúvernosťu, s upamatováňim na rodičou — leho ňe jedného na dobrú cestu privedlo už pomisleňi na starého, šedivého otca a plačicu mátku, na súd inih ľudí; — potom ale s náležitím vinaučováňim v naboženstvi, s privikáňim k častejšému prijimáňu sv. Svátosti, každovečernému spitováňu svedoma, k ustavičnému upamatováňu na Boha všade pritomného; jako tež s upotrebováňim všého toho, čo o tomto predmete, hore višše sa narúča. — Nad všeko ale trpezlivosť a vitrvalosť dost sa ani porúčať ňemůže.

§. 86.

Vichovanca naučiť treba, jako aj mimo školi slobodnú svoju vôľu zachovať a zdokonaľovať má. —

Raj ten pozemski, spokojnosť totišťo srca, za týchto našich časou, sa vác a vác z tohoto sveta zmizet hrozí; a preto potrebné je: aby budúce potomstvo aspoň do něho sme naspak uviedli. Odkud' teda něvihnutedelne je potrebné, aby žáci sa vyučili, jako aj mimo školi, skrz mravné pokračováni slobodnú svoju vôľu zachovávať a zdokonaľovať maju. — Z ohľadu tohto 1.) K tomu treba vichovanca pristrožiť, aby on všecke mravné něbezpečnosti odstranovat vedeu. Pre tu príčinu ale načim opaterne d'etatu zoznamit té něbezpečnosti, ktoré sa mu hrozit budu, a jaké su, pre d'eti vesnické: krčma, jakošto mati opilstva, márnostatnosti, záhalčivosti, zlodečnstva, vád, bitok, a všeho zlého, — zlé tovarištva, najme pri paseňi lichvi, nočné blud'ěna, našťinováňi prádkou, slobodnejšo s druhú pohľavu obcováňi, zahálka, fašangové zabauki, od otca sa časno odtrhnutí, oddělení a t. d. — Však ale v vikladáňi týchto a iných něbezpečnosti, vichovatel něch kažčo slovo dobre odváží, aby asnad lebo dvere k nějakému hrěchu něukázau, lebo s něduveru naproti druhím něnaplniu. — 2.) Od malička už d'etatu prikazovat treba, aby sa všeho zlého varovalo, s živými príkladmi pred oči mu predstavujice: že ten něomilne zahine, kto sa něbezpečnosti něvaruje. Mimo toho 3.)

Mar 92